

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta

Katedra fundamentální a dogmatické teologie

Dogmatická teologie

Pavel Frývaldský

CHRISTOLOGIE V DÍLE JOSEPHA RATZINGERA

Diplomová práce

Vedoucí práce: prof. Ctirad Václav Pospíšil, Th.D.

PRAHA 2007

Na tomto místě bych chtěl poděkovat prof. Ctiradu V. Pospíšilovi za vedení této diplomové práce a za veškerou pomoc s jejím vypracováním.

Mé poděkování patří také všem, kteří se na vzniku této práce jakýmkoli způsobem podíleli. Především děkuji Stanislavu Brožkovi za obětavou pomoc s obstaráváním literatury.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a v seznamu pramenů a literatury uvedl veškeré informační zdroje, které jsem použil.

V Praze dne 27. dubna 2007

Obsah

Obsah	3
Úvod.....	5
1. Život a dílo Josepha Ratzingera.....	9
1.1 Dějinný kontext.....	9
1.2 Na cestě k akademické dráze	9
1.3 Profesor a koncilní poradce	12
1.4 Arcibiskup, kardinál a prefekt Kongregace pro nauku víry.....	15
2. Analýza christologických prací profesora Josepha Ratzingera	18
2.1 Představení analyzovaných prací.....	18
2.1.1 Vznik, hlavní myšlenka a charakter jednotlivých spisů	18
2.1.2 Témata knih a vymezení analyzovaných částí.....	20
2.2 Diachronní analýza	21
2.2.1 Písmo svaté	21
2.2.1.1 Starý zákon	21
2.2.1.2 Nový zákon	22
2.2.2 Církevní otcové a středověcí autoři	24
2.2.3 Moderní autoři	26
2.3 Synchronní analýza.....	28
2.3.1 Christologické tituly	28
2.3.1.1 Kristus.....	29
2.3.1.2 Slovo a Logos	30
2.3.1.3 Syn (Boží Syn).....	30
2.3.1.4 Poslední (exemplární) člověk	33
2.3.1.5 Hodnocení christologických titulů.....	35
2.3.2 Teologie vtělení	35
2.3.2.1 Vtělení jako událost celého Ježíšova života.....	36
2.3.2.2 Primární účel vtělení a christocentrismus.....	36
2.3.2.3 Reflexe hypostatické unie	38
2.3.3 Tajemství Ježíšova života	39
2.3.3.1 Panenské početí a úloha Marie	40
2.3.3.2 Ježíšova modlitba.....	42
2.3.3.3 Pojetí předvelikonočního Ježíše.....	44
2.3.4 Teologie kříže	44
2.3.4.1 Kříž jako zjevení Boha a člověka	45
2.3.4.2 Kříž jako oběť	46
2.3.4.3 Vykoupená smrt.....	48
2.3.4.4 Pojetí spásy a vykoupení.....	49
2.3.4.5 Charakter spásy.....	50
2.3.5 Výklad víry ve zmrtvýchvstání a její realismus.....	52
2.4 Christologie v díle profesora Ratzingera: Boží Syn a poslední člověk	53
3. Analýza christologických prací Josepha kardinála Ratzingera.....	56
3.1 Představení analyzovaného pramene	56
3.1.1 Vznik, hlavní myšlenka a charakter jednotlivých spisů	56
3.1.2 Témata spisů a vymezení analyzovaných částí.....	57
3.2 Diachronní analýza	58
3.2.1 Písmo svaté	58
3.2.1.1 Starý zákon	58
3.2.1.2 Nový zákon	59
3.2.2 Církevní otcové a středověcí autoři	60
3.2.3 Moderní autoři	61

3.3 Synchronní analýza.....	62
3.3.1 Christologické tituly	63
3.3.1.1 Kristus.....	63
3.3.1.2 Boží Syn.....	64
3.3.1.3 Logos	65
3.3.1.4 Nový Mojžíš	66
3.3.1.5 Hodnocení christologických titulů.....	66
3.3.2 Teologie vtělení	67
3.3.2.1 Reflexe hypostatické unie.....	67
3.3.2.2 Model vztahu vtělení a kříže.....	69
3.3.3 Tajemství Ježíšova života	70
3.3.3.1 Matka Maria.....	71
3.3.3.2 Význam Ježíšova proměnění na hoře	72
3.3.3.3 Význam mesiášských zkoušek.....	73
3.3.3.4 Pojetí předvelikonočního Ježíše.....	74
3.3.4 Teologie kříže	75
3.3.4.1 Kříž jako zjevení Boha	76
3.3.4.2 Kříž jako oběť	78
3.3.4.3 Spása a vykoupení jako osvobození	79
3.3.4.4 Charakter spásy.....	80
3.3.5 Výklad víry ve zmrtvýchvstání.....	80
3.4 Christologie v díle kardinála Ratzingera: Boží Syn a nový Mojžíš.....	81
Závěr	84
Bibliografie Josepha Ratzingera	88
Seznam použitých zkratk	91
Seznam literatury	92
Anglická anotace.....	96

Úvod

Jedna z prvních teologických knih, kterou jsem jako středoškolský student přečetl, byl slavný *Úvod do křesťanství* od Josepha Ratzingera. Tato četba pro mě znamenala jeden z prvních kroků k hlubšímu pochopení mé vlastní víry, o kterou jsem již tehdy musel svádět nejen jeden boj. Kniha mě zaujala svým výkladem centrálních témat křesťanské víry, výkladem, který byl nejen erudovaný, ale též meditativní, který oslovoval rozum a zároveň uváděl do tajemství. Později jsem přečetl od stejného autora další překlady jeho knih, které mi rovněž objasnily mnohé otázky a přinesly impulsy pro můj duchovní život. Právě pro spojení srozumitelné vědecké reflexe se spirituálním hlediskem se stal Joseph Ratzinger mým oblíbeným autorem, který mě provázel i v době mých teologických studií. Přestože jsem měl k němu spíše jen čtenářský vztah a vnímal jsem ho více jako dobrého teologa než významnou postavu ve vedení církve, můj zájem o jeho osobu se ještě zvýšil, když byl před dvěma roky zvolen papežem. Postupně vznikl nápad vypracovat diplomovou práci na nějakou oblast Ratzingerova díla.

Během mého studia teologie patřily přednášky profesora Ctirada V. Pospíšila z christologie k těm, které mě nejvíce oslovily. Uvědomil jsem si, že reflexe osoby a významu Ježíše z Nazareta je v teologii centrální. Můj zájem o christologii nebyl ovšem jen vědecký, ale také osobní: Víra v Ježíše Krista určila můj život, pro něho a jeho církev jsem se vydal na cestu ke kněžství. Myšlenka napsat tuto diplomovou práci vznikla tedy z dvojího motivu: jednak ze zájmu o dílo Josepha Ratzingera, jednak o christologii. Nakonec jsem byl velmi potěšen, když se k vedení práce uvolil právě profesor Pospíšil. On také zvolil přesné téma: analýza významných christologických prací Josepha Ratzingera.

Po zadání tématu jsem s překvapením zjistil, že nejen u nás, ale také v německé oblasti nebyla napsána žádná významnější studie o Ratzingerově christologii. Vzhledem k významu autora se ovšem dá očekávat, že vzniknou nejen nová vydání popularizačních životopisů, ale též odborných teologických studií. Důvod, proč Ratzingerova christologie doposud nevzbuzuje velký badatelský zájem, je zřejmě v tom, že on sám nenapsal žádné systematicky zpracované pojednání o Ježíši z Nazareta. Ve srovnání s ekleziologií nebo eschatologií není u něj toto téma rozhodně vůdčí. Neznamená to však, že by se christologickými otázkami vůbec nezabýval nebo že by neměly v jeho díle žádný význam. Můžeme v jeho spisech nalézt poměrně mnoho různorodých prací, které se dotýkají christologických témat.

V předložené práci si klademe za cíl vybrat významné texty, které pojednávají o osobě Ježíše z Nazareta, a na základě jejich posouzení a porovnání objevit základní linie

a vývoj Ratzingerovy christologické reflexe. Kromě věcného cíle musím ještě zmínit cíl osobní: Rád bych se cvičnou analýzou naučil lépe chápat a kriticky posuzovat teologický text.

K našemu zkoumání jsme vybrali nejdůležitější christologické práce. Abychom získali reprezentativní vzorek k analýze, stanovili jsme následující tři podmínky k výběru textů: 1. Musí se jednat o osobní teologickou práci Josepha Ratzingera, ve které prezentuje svou vlastní teologii. 2. Téma textu musí být primárně christologické. 3. Práce musí mít charakter vědeckého pojednání.

1. V této práci jsme si vytkli za cíl zkoumat vlastní, „soukromé“ dílo teologa Ratzingera, proto jsme ve výběru analyzovaných textů vyloučili dokumenty Kongregace pro nauku víry i texty papeže Benedikta XVI. Osobní dílo Josepha Ratzingera samozřejmě nelze zcela oddělit od úřadu, který dříve zastával jako prefekt, nebo který nyní zaujímá jako papež, přesto ho musíme jasně odlišit od dokumentů kongregace i od papežských textů. Důvod je zřejmý: Tyto texty jsou vyjádřením magisteria a jako takové mají zvláštní povahu, proto k nim nemůžeme přistupovat jednoduše jako k osobní teologii Josefa Ratzingera.

Bude však jistě užitečné sledovat souvislosti mezi osobním dílem kardinála a dokumenty kongregace. V naší práci budeme věnovat pozornost například dokumentům, které se týkají teologie osvobození, neboť právě polemika s její soteriologií výrazně poznamenala kardinálovo myšlení.

Nyní v době, kdy byla dopsána tato práce, se očekává brzké vydání christologické práce Benedikta XVI., na které pracoval již jako kardinál. V této knize, která se má jmenovat *Ježíš z Nazareta – Od křtu v Jordáně až k proměnění na hoře*, prezentuje autor svou osobní teologickou reflexi, nejedná se tedy o dokument magistera. Zmíněnou práci z pochopitelných důvodů nemůžeme zohlednit. Naše studie se proto bude věnovat pouze vlastním christologickým pracím teologa Ratzingera před jeho papežskou volbou.

2. K našemu zkoumání jsme zvolili pouze christologická pojednání. Christologickou analýzu bychom mohli provést takřka ve všech spisech. Naším záměrem však bylo zkoumat pouze práce, které se zabývají tajemstvím Ježíše z Nazareta. V mnohých knihách můžeme nalézt různé christologické úvahy, které však nepředstavují hlavní téma. Tyto práce sekundárně zohledníme, ale nezahrneme je do analyzovaného pramene.

3. Neanalyzovali jsme též různé meditace, kázání a rozhovory, ale pouze teologická pojednání. Takové rozlišení se zdá být často problematické, protože takřka všechny Ratzingerovy knihy a články mají meditativní charakter. Autor sám však většinou své

práce rozlišuje na meditace a reflexe. My se budeme věnovat pouze teologickým reflexím, které obyčejně vznikly jako různé přednášky.

Na základě těchto východisek jsme vybrali christologický pramen v šesti knihách: *Úvod do křesťanství; Dogma a hlásání; Bůh Ježíše Krista; Hledět na Probodeného; Nová píseň pro Pána; Na cestě k Ježíši Kristu*. První tři pocházejí z doby akademického působení profesora Ratzingera, další tři jsou z období po jmenování kardinálem. Texty budeme zkoumat v originálech – tedy v němčině – s přihlédnutím k českým překladům *Úvodu do křesťanství a Hledět na Probodeného*.

Kromě *Úvodu do křesťanství* se všechny knihy skládají z vybraných studií. Nemůžeme však na ně pohlížet jen jako na nějaký sborník, ve kterém by měly příspěvky pouze volnou vzájemnou vazbu. Články vybral sám autor, často je také přepracoval a doplnil a dal jim jednotný ráz, proto také my budeme analyzovat christologické části knih jako celek.

Diplomová práce je rozdělena na tři kapitoly. V první kapitole představíme život a dílo autora, jehož práce zkoumáme. Zaměříme se především na skutečnosti, které ho výrazně ovlivnily a na něž ve svém díle reaguje, objevíme tak kontext, ve kterém vypracovával svou christologii.

Analýzu provedeme v následujících dvou kapitolách. V první kapitole budeme zkoumat texty profesora Ratzingera a v druhé kapitole práce kardinála Ratzingera. Takové rozlišení je užitečné ze dvou důvodů. Také v osobních pracích našeho teologa je potřeba rozlišovat, zda pocházejí z doby před příchodem nebo po příchodu na kongregaci. Osobní práce Josepha Ratzingera byly nutně ovlivněny důležitým úřadem, který zastával. Jeho teologická reflexe se přes všechnu kontinuitu rozvíjela v novém kontextu, a musela být proto jiná než v době jeho akademického působení. Zároveň můžeme přes všechnu souvislost sledovat jistý posun mezi christologickou reflexí profesora a kardinála. Naproti tomu lze mezi prvními třemi spisy sledovat vzájemnou tématickou i myšlenkovou jednotu; totéž můžeme říci o druhé trojici knih. Na základě tohoto rozlišení můžeme v rámci jednoho schématu analyzovat společně texty profesora Ratzingera a v rámci druhého schématu společně práce kardinála Ratzingera. Při společné analýze budeme jednotlivé spisy rozlišovat a vzájemně porovnávat, abychom získali jediný výsledek.

Obě kapitoly mají shodnou strukturu. Nejprve představíme knihy a analyzované části, poté budeme zkoumat použité prameny (diachronní analýza) a nakonec jednotlivá témata (synchronní analýza).

V diachronní analýze posoudíme biblické prameny, citace otců, středověkých autorů a současných teologů, čímž získáme obraz o pramenných východiscích Ratzingerovy christologické reflexe.

V synchronní analýze budeme zkoumat hlavní oblasti našeho zájmu: christologické tituly, teologii vtělení, pojetí tajemství Ježíšova života, teologii kříže a výklad zmrtnýchvstání. V analýze christologických titulů zjistíme, které tituly Ratzinger považuje za významné, jak jim rozumí a jak posuzuje otázku jejich vzniku. V analýze teologie vtělení budeme sledovat vyjádření vztahu mezi inkarnací a křížem, téma christocentrismu, reflexi hypostatické unie. V dalším oddíle se budeme zabývat tajemstvími Ježíšova života, kterým autor věnuje pozornost, abychom mohli posoudit autorův přístup k předvelikonočnímu Ježíši. V analýze teologie kříže zhodnotíme, jak autor pojímá vykupitelský a zjevitelský aspekt kříže a jaké používá kategorie k vysvětlení jeho soteriologického významu. Protože Ratzinger událost spásy koncentruje do tajemství kříže, pojednáme v tomto oddíle o celkovém pojetí spásy.

Na konci obou kapitol vypracujeme závěrečné shrnutí výsledků analýzy. V závěru práce porovnáme zjištění obou kapitol, získáme tak obraz o hlavních rysech Ratzingerovy christologie a jejím vývoji.

1. Život a dílo Josepha Ratzingera

V následujícím oddílu stručně vylíčíme životní příběh Josepha Ratzingera. Nejprve jeho život zasadíme do dějinného společensko-církevního kontextu a poté se zaměříme na významné životní etapy. Primárním pramenem pro tuto práci nám budou vlastní vzpomínky kardinála Ratzingera, především kniha *Můj život*,¹ a pak některé významné biografie.²

1.1 Dějinný kontext

Život a myšlení Josepha Ratzingera má souvislost s dějinnými procesy, kterými procházela a prochází západní Evropa. Jeho narození a ranná léta spadají do společensko-ekonomické krize 30. let minulého století, která v Německu vyústila k převzetí státní moci nacistickou NSDAP a vedla k následné válečné katastrofě. Poválečná západní Evropa zažívala nebývalý hospodářský růst a technický pokrok a procházela také velkou kulturní proměnou, která se týkala mnoha tradičních hodnot a kterou ve vztahu k církvi můžeme označit jako postupující sekularizaci. Na palčivou otázku vztahu katolické církve a modernity se pokusil dát odpověď II. vatikánský koncil.

Po pádu nacistického Německa můžeme i v západní Evropě zaznamenat jistý příklon k marxismu, který se v šedesátých a sedmdesátých letech stal lákavým i pro katolickou teologii, větší význam však našel v tzv. „teologii osvobození“. V posledních desetiletích se v Evropě objevují nové typy religiozity a pro zvyšující se počet přistěhovalců stoupá také vliv velkých nekřesťanských náboženství.

Všechny tyto skutečnosti měly dopad na život Josepha Ratzingera a staly se výzvou pro jeho teologické myšlení.

1.2 Na cestě k akademické dráze

Joseph Ratzinger se narodil na Bílou sobotu 16. dubna 1927 v Marktlu nad Innem. Křestní jméno dostal po otci, který byl četník, a musel se proto s rodinou z pracovních důvodů často stěhovat: Po Marktlu následoval Tittmonig, pak Aschau u Kreiburgu

¹ RATZINGER Joseph: *Můj život*. Vzpomínky na cestu ke kněžství a biskupskému úřadu, Brno: Barrister & Principal, ²2005.

² Velmi fundovaný, na Ratzingerův teologický profil zaměřený životopis je předložen v disertaci: HEIM Maxmilian Heinrich: *Joseph Ratzinger – Kirchliche Existenz und existentielle Theologie*. Eklesiologische Grundlinien unter dem Anspruch von *Lumen gentium*, Zweite korrigierte und ergänzte Auflage, Frankfurt am Main: Peter Lang, 2005, 151–217. Zdařilý pokus o vyjádření života a teologického myšlení současného papeže představuje také biografie: VERWEYEN Hansjürgen: *Joseph Ratzinger – Benedikt XVI. Die Entwicklung seines Denkens*, Darmstadt: Primus Verlag, 2007.

a nakonec Traunstein. Matka Marie pracovala jako kuchařka. Malý Joseph vyrůstal v hluboce věřící katolické rodině v tradičně silně religiozním kraji Horního Bavorska.³ Jak sám vzpomíná, byla to zvláště liturgie církve, která na něho silně působila a probudila v něm celoživotní zájem.⁴

Poté co začal studovat klasické gymnázium, vstoupil v roce 1939 do arcibiskupského malého semináře v Traunsteinu. Vzápětí vypukla 2. světová válka. V roce 1943 byl šestnáctiletý Ratzinger povolán jako pomocník k protiletadlové obraně v blízkosti Mnichova. V září 1944 obdržel povolávací rozkaz k říšské pracovní službě do Burgenlandu, pak následoval vojenský výcvik v kasárnách v Traunsteinu. Před koncem války uprchl domů, byl však ještě na pár týdnů držen v americkém zajetí u Ulmu, z něhož byl 19. června 1945 propuštěn.

Mimo jiné právě válečné zkušenosti přiměly Ratzingera stát se knězem církve, která byla „místem naděje“ a „protipólem ničivé ideologie“,⁵ a vstoupit do kněžského semináře ve Freisingu. Jeho studium mělo již tehdy široký rozsah, kromě teologie a filosofie se zajímal o literaturu a přírodní vědy. Mezi autory, kteří ho zvláště oslovili, jmenuje například Romana Guardiniho, Josepha Piepera, Petera Wusta, dále filosofy Martina Heideggera a Karla Jaspersa.⁶ Prostřednictvím prací mnichovského morálního teologa Theodora Steinbüchela se setkal s personalismem, který silně ovlivnil jeho vlastní teologické dílo.⁷ Ve svém životopisu vzpomíná:

„Setkání s personalismem, které se s velkou přesvědčivostí realizuje v díle velkého židovského myslitele Martina Bubera, se pro mne stalo zásadním duchovním zážitkem, přičemž se mi tento personalismus jaksi sám od sebe spojil s myšlením Augustinovým, s nímž jsem se ve »Vyznáních« setkal v celé jeho lidské vášni a hloubce.“⁸

Na rozdíl od personalismu a myšlení svatého Augustina měl Ratzinger potíž najít cestu k dílu Tomáše Akvinského.⁹

³ „Selský život byl ještě pevnou symbiózou spojen s vírou církve: narození a smrt, svatba a nemoc, setba a sklizeň – vše bylo obklopeno vírou.“ RATZINGER: Můj život, 16.

⁴ Srov. tamtéž 19.

⁵ Tamtéž 42.

⁶ Srov. tamtéž 43

⁷ K otázce vlivu personalismu na Ratzingerovo teologické myšlení srov. VERWEYEN: op. cit., 105–113.

⁸ RATZINGER: Můj život, 44.

⁹ Srov. tamtéž 44. „Zajímal jsem se především o Heideggera a Jaspersa a o personalismus vůbec. Steinbüchel napsal tehdy knihu »Změna smýšlení«, ve které působivě vylíčil přerod od převahy novokantismu k personalismu. Pro mě to byla klíčová četba. A pak mě také od počátku, právě jako protiváha k Tomáši Akvinskému, velice zajímal svatý Augustin.“ SEEWALD Peter: Joseph kardinál Ratzinger. Křesťanství na přelomu tisíciletí, Praha: Portál, 1997, 44.

Po dvou letech studia filosofie ve Freisingu pokračoval Ratzinger ve studiu teologie na Mnichovské univerzitě, která se těsně po válce nacházela ve velmi tíživé materiální situaci, nabízela však vysokou úroveň výuky. Na fakultu v té době přišli významní teologové: exegeta Fridrich Wilhelm Maier, dogmatikové Michael Schmaus a Gottlieb Söhngen a pastorální teolog Joseph Pascher. Maier otevřel mladému posluchači cestu ke studiu Nového zákona, které bylo otevřené liberální historické metodě. Písmo bylo díky Maierovi skutečně „duší mnichovského teologického studia“ a základem pro to, že se exegeze stala základem Ratzingerovy celoživotní teologické reflexe.¹⁰ Maier zprostředkoval mladému teologovi historicko-kritickou exegezi, kterou Ratzinger ani v dalších letech navzdory svému více diferencovanému a kritickému postoji principiálně neodmítal.¹¹

Jak Ratzinger vzpomíná, Joseph Pascher ho zase přivedl na cestu liturgického hnutí: „Jako jsem se (díky Maierovi) naučil chápat Nový zákon jako duši veškeré teologie, tak jsem (díky Pascherovým přednáškám) zase pochopil liturgii jako její životní základ.“¹²

Michael Schmaus a především pak Gottlieb Söhngen uvedli mladého studenta do světa církevních otců. Zvláštní vztah k myšlení otců získal hlavně prostřednictvím knihy Henri de Lubaca *Katolicismus*.¹³ Tato a jiné práce¹⁴ velkého francouzského teologa mu otevřely svět ekleziologie otců. Dlouhotrvající zájem o teologii otců a myšlení svatého Augustina ho vedl k sepsání disertace *Volk und Haus Gottes in Augustins Lehre von der Kirche*¹⁵ (*Lid a dům Boží v Augustinově učení o církvi*), kterou vedl právě Söhngen.

Po dokončení své disertační práce byl 29. června 1951 Joseph Ratzinger společně se svým bratrem Georgem vysvěcen na kněze kardinálem Michaellem Faulhaberem v katedrále ve Freisingu. Následoval rok kaplanské služby ve farnosti Svaté Krve v Mnichově, odkud byl povolán za vyučujícího do semináře ve Freisingu. Po doktorátu, který získal v roce 1953, začal připravovat svou habilitaci na téma, které získal opět od Söhngena: teologie zjevení u svatého Bonaventury. Napsaná práce však narazila na odmítnutí koreferenta profesora Schmause, který podle Ratzingerových slov „neviděl v tezích věrný obraz Bonaventurova myšlení, nýbrž nebezpečný modernismus, který by musel vyústit v subjektivizaci pojmu zjevení.“¹⁶ Autor práce chtěl ukázat,

¹⁰ „Exegeze byla vždy středem mé teologické práce.“ Tamtéž 53.

¹¹ Srov. VERWEYEN: op. cit., 84.

¹² Tamtéž 57.

¹³ Srov. tamtéž 62.

¹⁴ Zmiňuje *Corpus mysticum*. Srov. tamtéž 62.

¹⁵ Srov. RATZINGER Joseph: *Volk und Haus Gottes in Augustins Lehre von der Kirche*, St. Ottilien 1992 (viz bibliografie J. Ratzingera).

¹⁶ RATZINGER: *Můj život*, 73.

že u Bonaventury je zjevení pojmem činu, jenž předpokládá vnímající subjekt, který zjevení přijímá.¹⁷ Ratzinger se tedy rozhodl vypustit problematickou část své práce a fakultě předložil zkrácenou verzi, zabývající se Bonaventurovou teologií dějin. Práce¹⁸ byla přijata a obhájena, a její autor byl nejprve jmenován soukromým docentem na univerzitě v Mnichově, a poté v roce 1958 profesorem fundamentální teologie a dogmatiky na Vysoké škole pro filosofii a teologii ve Freisingu.

1.3 Profesor a koncilní poradce

Ve Freisingu nezůstal Joseph Ratzinger dlouho. Několik měsíců po svém jmenování profesorem přijal nabídku převzít katedru fundamentální teologie v Bonnu. Zde se sblížil s kolínským arcibiskupem Josephem kardinálem Fringsem, který ho vzal s sebou jako teologického poradce na právě zahájený koncil do Vatikánu.

Na konci prvního zasedacího období byl Ratzinger na žádost kolínského arcibiskupa jmenován oficiálním teologem koncilu (tzv. peritus). Pracoval na schématu dokumentu o zjevení. Podle Johna Allena je *Dei Verbum* koncilní dokument, na který měl Ratzinger největší osobní vliv.¹⁹ Dále svým přispěním pomohl k formulaci 22. a 23. článku *Lumen gentium*, které pojednávají o sborovém charakteru biskupského úřadu a jeho vztahu k papežskému primátu.²⁰ Mladý teolog tedy na koncilu sehrál aktivní roli.²¹

Ještě v průběhu koncilu obdržel Ratzinger pozvání přednášet do Münsteru. Změna církevního klimatu, která nastala v Německu v průběhu koncilu, vedla mladého teologa k stále kritičtějšímu postoji. V době všeobecné euforie z nových změn, začal varovat před „novým triumfalismem nového nad starým“ a poukazovat i na nepravou „obnovu“ církve.²² Mluvil o krizi církve, která souvisí s celkovou duchovní krizí západního světa.²³ Dramatickou podobu této „krize“ zažil v roce 1968 na univerzitě v Tübingen, kde dva roky předtím zahájil přednášky z dogmatiky.

Ratzinger vzpomíná,²⁴ že v té době na slavné fakultě existencialismus Martina Heideggera vystřídal marxismus, jehož představitelem se stal Ernst Bloch.²⁵ V myslích

¹⁷ Srov. tamtéž 72–73.

¹⁸ Srov. RATZINGER Joseph: *Die Geschichtstheologie des heiligen Bonaventura*, St. Ottilien 1992 (viz bibliografie J. Ratzingera).

¹⁹ Srov. ALLEN John: *Kardinal Ratzinger*, Düsseldorf: Patmos Verlag, 2002, 27.

²⁰ Tamtéž.

²¹ Ratzinger svou úlohu na koncilu hodnotí střizlivě: „Karel Rahner často říkal, že by se nikdy neměla přeceňovat úloha jednotlivce. Koncil byl jedním velkým tělesem. Jistě, jednotlivci také dávali zcela určité impulsy, ale mohli je dávat jen proto, že ostatní chtěli totéž. Možná, že to ti druzí ještě neuměli zformulovat, ale byli připraveni a už se po něčem rozhlíželi.“ SEEWALD: op. cit., 51.

²² Srov. HEIM: op. cit., 163.

²³ Srov. tamtéž 164–165.

²⁴ Srov. RATZINGER: *Můj život*, 99–102.

mnoha studentů a přednášejících vůdčí téma „naděje“ ztratilo náboženský a získalo výrazně politický význam. Víra, církev i teologie se chápala jako nástroj společenské přeměny. Ratzinger, který se stal děkanem, se proti této ideologické redukci bránil. Množství střetů, kterým musel čelit, ho však nakonec vedlo k odchodu na nově vzniklou teologickou fakultu do Řezna, kde se mohl ve větším klidu věnovat vlastní teologické práci. Ještě před svým odchodem z fakulty v Tübingen vydal svou slavnou knihu *Úvod do křesťanství*,²⁶ v níž vyložil apoštolské vyznání víry.

Léta v Řezně byla pro Ratzingera z tvůrčího hlediska velmi významná. Důležité jsou sebrané ekleziologické studie, vydané v knize *Das neue Volk Gottes*²⁷ (*Nový Boží lid*), různorodé texty z dogmatické teologie ve spisu *Dogma und Verkündigung*²⁸ (*Dogma a hlásání*) a především učebnice *Eschatologie – Tod und ewiges Leben*²⁹ (*Eschatologie – smrt a věčný život*), kterou považuje za své nejpracovanější dílo.³⁰ Kniha vyšla jako součást řady Malé katolické dogmatiky, na které pracoval s řezenským kolegou Johannem Auerem. Toto období Ratzinger hodnotí velmi pozitivně: „Pocit, že získávám stále zřetelněji vlastní teologický pohled, byl snad nejkrásnější zkušeností řezenských let.“³¹

V roce 1969 byl profesor povolán do nově založené Mezinárodní teologické komise, ve které se setkával a úžeji pracoval s významnými světovými teology. Hlubší přátelství navázal především se švýcarským teologem Hansem Urs von Balthasarem, od něhož vzešel návrh založit Mezinárodní katolickou revue *Communio*. Balthasarovým záměrem bylo sjednotit ve společné práci teology a zabránit štěpení církve do různých stranických bloků. Řezenský profesor se k projektu přidal a od roku 1972, kdy vyšlo první číslo revue, zde publikoval řadu svých studií. V té samé době odešel z redakce po koncilu vzniklého teologického časopisu *Concilium* a ideově se rozešel s okruhem jeho tvůrců, ke kterým patřili například Karel Rahner, Edward Schillebeeckx a Johann B. Metz.

Rozchod s *Concilium* a založení *Communio* ilustruje, jak se profily vlastních teologických pozic Joseph Ratzingera na přelomu šedesátých a sedmdesátých let minulého

²⁵ Filozof Ernst Bloch vydal slavnou knihu *Das Prinzip Hoffnung*. Srov. „analýzu“ marxistických kořenů jeho filozofie a následná kritika např.: Ratzinger Joseph: Im Anfang schul Gott. Vier Predigten über Schöpfung und Fall, Freiburg i. Br.: Johannes Verlag Einsiedeln, 2005, 42–44.

²⁶ Srov. Ratzinger Joseph: Einführung in das Christentum. Vorlesungen über das Apostolische Glaubensbekenntnis, München 1968 (viz bibliografie J. Ratzingera).

²⁷ Srov. Ratzinger Joseph: Das neue Volk Gottes. Entwürfe zur Ekklesiologie, Düsseldorf 1969 (viz bibliografie J. Ratzingera).

²⁸ Srov. Ratzinger Joseph: Dogma und Verkündigung, München, Freiburg i. Br. 1973 (viz bibliografie J. Ratzingera).

²⁹ Srov. Ratzinger Joseph: Eschatologie – Tod und ewiges Leben, Regensburg 1977 (viz bibliografie J. Ratzingera).

³⁰ Srov. Ratzinger: Můj život, 113.

³¹ Tamtéž 113.

století. Podle Heima se Ratzinger rozešel s okruhem kolem časopisu *Concilium* kvůli odlišnému pojetí úkolu teologie a kvůli sporné otázce pravdy a významu koncilu.³² Zatímco v Ratzingerově teologii je centrální otázka pravdy, v pracích mnoha teologů na sklonku šedesátých let se pravda považuje za nedosažitelnou a je nahrazena otázkou praxe: Teologický zájem se posouvá od poznatelného k uskutečnitelnému. Primárním úkolem teologie tedy není poznat pravdu, nýbrž podat návrhy k církevní, politické a společenské přeměně. Ratzinger tak poukazuje na to, že „se prakticky opustil pojem pravdy a byl nahrazen pojmem pokroku.“³³

Další podstatnou spornou otázkou je pojetí koncilu. Počátkem sedmdesátých let dochází k důležitému zlomu: Koncil již není vnímán jako závazné měřítko teologické debaty, ale jako východisko, které má být překonáno, jako „počátek dalšího počátku“.³⁴ Naproti tomu Ratzinger podle analýzy M. H. Heima „nepojímá koncil jako »počátek počátku« ve smyslu hnutí, které se vzdaluje od svého východiska, ale jako stálý vztažný bod.“³⁵ Odlišné pojetí koncilu je tedy zásadním podnětem k Ratzingerově kritickému postoji ke *Concilium*.³⁶

Rozsah naší práce nám neumožňuje srovnání změn v teologii Josepha Ratzingera mezi šedesátými a sedmdesátými léty. Ve všech úvahách o zlomu či kontinuitě jeho myšlení musíme mít ovšem stále na paměti celkovou změnu perspektivy, kterou v tomto období teologie prošla.³⁷

Teologicky plodné období v Řezně se skončilo poté, co byl Joseph Ratzinger 24. března 1977 po náhlé smrti kardinála Julia Döpfnera jmenován papežem Pavlem VI. arcibiskupem v Mnichově a Freisingu.

³² Srov. HEIM: op. cit., 172–177, 179–183.

³³ Cit. tamtéž 175.

³⁴ Srov. tamtéž 180. Heim cituje J. B. Metz, podle něhož Karel Rahner označil koncil jako „Anfang eines Anfangs.“

³⁵ Tamtéž 195. Ke sporu o pojetí koncilu srov. např. RATZINGER Joseph: *Theologische Prinzipienlehre. Bausteine zur Fundamentaltheologie*, München: Erich Wewel Verlag, 1982, 383–411; RATZINGER Joseph: *O víře dnes. Rozhovor s Vittorioem Messoriem*, Olomouc: MCM, 1998, 17–30.

³⁶ „Nezměnil jsem se já, nýbrž ti druzí (...) V roce 1973 nastal zásadní obrát. Tehdy se objevil názor, že texty II. vatikánského koncilu nemohou již být styčným bodem katolické teologie (...) koncil může být pouze výchozím bodem. Avšak v oněch letech jsem se již určitou dobu od vedení i od spolupracovníků Concilia distancoval. Vždy jsem se snažil být věrný II. Vaticanu, tomuto dnešku církve, bez touhy po nenávratných včerejších a bez netrpělivého usilování o zítřek, který nám přece nepatří.“ RATZINGER: *O víře dnes*, 10–11.

³⁷ K proměně mezi Ratzingerem teologem a kardinálem (papežem) lze přijmout stanovisko: „Pokud někdo namítá, že mezi teologem Ratzingerem a kardinálem Ratzingerem jako prefektem výše zmíněné kongregace existuje znatelný rozdíl, a podivuje se nad tím, měl by si položit otázku, zda by bylo správné, kdybychom žádný takový rozdíl neshledali. Nesvědčilo by to o nezodpovědnosti, neschopnosti naplňovat novou roli, o nežádoucím prosazování?“ POSPÍŠIL Ctirad Václav: *Benedikt XVI. a příští léta Kristovy církve očima jednoho teologa*, in: *Universum* 3 (2005) 41.

1.4 Arcibiskup, kardinál a prefekt Kongregace pro nauku víry

Joseph Ratzinger přijal biskupské svěcení 28. května 1977. Již 27. června téhož roku ho papež Pavlem VI. jmenoval kardinálem společně s třemi dalšími biskupy, mezi nimiž byl i František Tomášek. Za biskupské heslo si nový arcibiskup zvolil „Spolupracovníci pravdy“ z třetího Janova listu (srov. 3 Jan 1,8). Sám ho interpretuje: Toto motto „mi připadlo jako společný jmenovatel mého dosavadního působení a nového poslání. Při všech rozdílech šlo a stále jde o totéž: jít za pravdou a sloužit jí.“³⁸ Tímto heslem též zdůraznil důležitou sepětí teologie a biskupského poslání, které je vykonáváno ve spolupráci s ostatními.³⁹

Ve vedení mnichovské arcidiecéze však nezůstal kardinál Ratzinger dlouho. Papež Jan Pavel II. ho v r. 1981 jmenoval prefektem Kongregace pro nauku víry. Začalo jeho nové a doposud nejdélejší působení, které je pro množství různých úkolů značně obtížné charakterizovat. Pokusíme se alespoň načrtnout stěžejní témata jeho služby, k níž patřila příprava nového katechismu, řešení sporných teologických otázek, ekumenismus a mezináboženský dialog. Ve všech těchto úkolech uplatnil nový prefekt svou bohatou teologickou erudicí a schopnost výstižné formulace problému. Usiloval též o dialog s teologií a biskupy.⁴⁰

Krise katecheze a potřeba jejího překonání zaměstnávala Josepha Ratzingera již před nástupem na kongregaci.⁴¹ Významná je přednáška,⁴² kterou měl na toto téma v Paříži v roce 1983. Od roku 1986 následovala práce mnoha biskupů a teologů na vypracování Katechismu katolické církve,⁴³ který vyšel v roce 1992. Více než na vypracování se kardinál Ratzinger podílel na jeho prezentaci⁴⁴ a často i obhajobě.⁴⁵

³⁸ RATZINGER: *Můj život*, 116.

³⁹ „Problém církve je dnes těsně spjat s teologií. V této situaci se i teologové musí dát k dispozici jako biskupové. Proto jsem svůj úřad přijal s úmyslem být spolupracovníkem pravdy. Spolupracovník nebyl míněn izolovaně – tedy ve společenství spolupracovníků přinášet své charisma, smím-li to tak nazvat, a svou teologickou zkušeností a kompetencí spolupůsobit, aby církev byla v této hodině správně řízena a dědictví koncilu bylo správně osvojováno.“ SEEWALD: *op. cit.*, 58.

⁴⁰ Srov. Tamtéž 62.

⁴¹ Srov. RATZINGER Joseph: *Dogma und Verkündigung*, München, Freiburg i. Br.: Erich Wewel Verlag, 1973, 13–87.

⁴² Srov. RATZINGER Joseph: *Die Krise der Katechese und ihre Überwindung. Rede in Frankreich* (Mit D. J. Ryan, G. Danneels, F. Macharski), Einsiedeln 1983 (viz bibliografie J. Ratzingera).

⁴³ Srov. česky: *Katechismus katolické církve*, Praha: Zvon, 1995.

⁴⁴ Srov. RATZINGER Joseph, SCHÖNBORN Christoph: *Malý úvod do Katechismu katolické církve*, Praha: Nové Město, 1994, 9–28.

⁴⁵ RATZINGER Joseph: *Steht der Katechismus der Katholischen Kirche auf der Höhe der Zeit? Überlegungen zehn Jahre nach seiner Veröffentlichung*, in: RATZINGER Joseph: *Unterwegs zu Jesus Christus*, Augsburg: Sankt Ulrich Verlag, 2003, 145–168.

Prefekt kongregace pro nauky víry se často dostával do mnoha nepopulárních sporů s některými teology. Kongregace se v osmdesátých letech zabývala tzv. „teologií osvobození“, která podle Ratzingerovy kritiky věří, „že lze postavit mosty mezi Marxem a biblí“,⁴⁶ tím ovšem zpolitizovává víru a působení církve.⁴⁷ Na problematiku „teologie osvobození“ reagovaly nejen dokumenty kongregace,⁴⁸ ale také vlastní Ratzingerovo dílo.⁴⁹

V Ratzingerově reflexi hrála vždy velkou roli ekumenická otázka. Jednotu církve však nelze podle kardinála vytvořit na základě nějakého církevně-politického plánu. Je třeba spíše poznat, co je na víře podstatné, a ve společně nalezeném středu víry se nechat k jednotě vést Pánem.⁵⁰ Právě potřeba nalézt toto podstatné vedla Kongregaci pro nauku víry k tomu, že v roce 2000 vydala deklaraci *Dominus Iesus*.⁵¹ Tento dokument chtěl přispět svými ekleziologickými tezemi nejen k ekumenické rozpravě,⁵² ale zdůrazněním jedinečnosti a spásonosné universality Ježíše Krista též k probíhajícímu mezináboženskému dialogu.⁵³

V době své práce v Kongregaci pro nauku víry vydal Kardinál Ratzinger množství různých vlastních teologických prací. Jeho teologické reflexe souvisí často s tématy, kterými se zabývá sama kongregace. Věnoval se problematice církve, ekumenismu⁵⁴ a náboženského dialogu.⁵⁵ Významnou oblastí jeho zájmu byla také liturgie⁵⁶ a christologie. Právě christologickou tematikou se budeme zabývat ve třetí kapitole.

⁴⁶ Cit. in: HEIM: op. cit., 120.

⁴⁷ Srov. SEEWALD: Joseph kardinál Ratzinger, 66.

⁴⁸ Srov. KONGREGATION FÜR DIE GLAUBENLEHRE: Instruktion über einige Aspekte der „Theologie der Befreiung“, Zweite verbesserte Auflage, Bonn: Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, 1984.

⁴⁹ Koncentrovaný přehled svého postoje k teologii osvobození nabízí kardinál Ratzinger ve svém rozsáhlém úvodu k novému vydání „Úvodu do křesťanství“: RATZINGER Joseph: Einführung in das Christentum. Vorlesungen über das Apostolische Glaubensbekenntnis, München: Kösel Verlag, 2000, 12–14. Srov. RATZINGER: O víře dnes, 133–150. Srov. též analýzu Ratzingerova postoje k teologii osvobození: VERWEYEN, op. cit., 117–125.

⁵⁰ Srov. RATZINGER Joseph: Bůh a svět, Praha: Barrister & Principal – Vyšehrad, 2003, 309.

⁵¹ Srov. KONGREGACE PRO NAUKU VÍRY: Deklarace *Dominus Iesus*. O jedinečnosti a spásonosné universalitě Ježíše Krista a církve, Praha: Sekretariát ČBK, 2000.

⁵² Srov. HEIM: op. cit., 215–217.

⁵³ Srov. RATZINGER Joseph: Kontext a význam deklarace *Dominus Iesus*, in: MKR Communio 3–4 (2000) 384–389.

⁵⁴ Srov. RATZINGER Joseph: Kirche, Ökumene und Politik, Einsiedeln 1987; RATZINGER Joseph: Zur Gemeinschaft gerufen. Die Kirche heute verstehen, Freiburg i. Br. 1991 (viz bibliografie J. Ratzingera).

⁵⁵ Srov. RATZINGER Joseph: Glaube – Wahrheit – Toleranz, Freiburg i. Br. 2003 (viz bibliografie J. Ratzingera).

⁵⁶ Srov. RATZINGER Joseph: Das Fest des Glaubens. Versuche zur Theologie des Gottesdienstes, Einsiedeln 1981; RATZINGER Joseph: Der Geist der Liturgie. Eine Einführung, Freiburg i. Br. 2000 (viz bibliografie J. Ratzingera).

Příležitostně též analyzoval situaci církve a společnosti v Evropě.⁵⁷ Velký čtenářský ohlas získaly knihy rozhovorů, nejprve s italským novinářem Vittorio Messori⁵⁸ a poté s německým publicistou Peterem Seewaldem.⁵⁹

Význam kardinála Ratzingera stále roste, jeho osobnost se stala nepřehlédnutelnou v mnoha oblastech. Jako prefekt Kongregace pro nauku víry byl presidentem Papežské biblické komise a Mezinárodní teologické komise, členem mnoha vatikánských a mezinárodních institucí. Od sedmi katolických univerzit obdržel čestný doktorát⁶⁰ (Minn, Lima, Eichstätt, Lublin, Navarra, Řím – Università Maria SS. Assunta, Wrocław). V roce 2002 se stal děkanem kardinálského kolegia. Další etapa v životě Josepha Ratzingera se započala 19. dubna 2005, kdy byl po smrti Jana Pavla II. zvolen papežem a přijal jméno Benedikt XVI.

⁵⁷ Srov. RATZINGER Joseph: *Wendezeit für Europa? Diagnosen und Prognosen zur Lage von Kirche und Welt*, Freiburg i. Br. 1991 (viz bibliografie J. Ratzingera).

⁵⁸ Srov. RATZINGER Joseph: *Rapporto sulla fede. Vittorio Messori a colloquio con Joseph Ratzinger*, Turin 1985 (viz bibliografie J. Ratzingera).

⁵⁹ Srov. RATZINGER Joseph: *Salz der Erde, Ein Gespräch mit Peter Seewald*, Stuttgart 1996; RATZINGER Joseph: *Gott und die Welt. Ein Gespräch mit Peter Seewald*, Stuttgart 2000 (viz bibliografie J. Ratzingera).

⁶⁰ Srov. FISCHER Heinz-Joachim: *Benedikt XVI. Ein Porträt*, Freiburg i. Br.: Herder, 2005, 185–186.

2. Analýza christologických prací profesora Josepha Ratzingera

Analýzu christologických prací Josepha Ratzingera provedeme ve třech krocích: Nejprve představíme knihy a analyzované části, poté budeme zkoumat použité prameny (diachronní analýza) a nakonec jednotlivá témata (synchronní analýza). V závěru kapitoly shrneme výsledky naší analýzy.

2.1 Představení analyzovaných prací

Úvodní částí naší analýzy je představení děl. K našemu zkoumání jsme vybrali tři knihy: *Einführung in das Christentum*⁶¹ (Úvod do křesťanství), *Dogma und Verkündigung*⁶² (Dogma a hlásání), *Der Gott Jesu Christi*⁶³ (Bůh Ježíše Krista). Krátce popíšeme okolnosti jejich vzniku. Určíme charakter, formu a tematiku knih a vymezíme analyzovanou část.

2.1.1 Vznik, hlavní myšlenka a charakter jednotlivých spisů

Kniha *Úvod do křesťanství* představuje zpracované přednášky o Apoštolském vyznání víry, které měl Joseph Ratzinger pro studenty všech fakult v letním semestru 1967 v Tübingen.⁶⁴ Forma a charakter díla jsou určeny způsobem jejího vzniku, proto je pochopitelné, že autor věnoval tuto knihu právě svým posluchačům.⁶⁵

Charakter přednášek způsobil také nedostatky knihy, na které upozorňuje sám autor.⁶⁶ Velmi fragmentární zpracování třetí části, které pojednává o eklesiologii a pneumatologii, je způsobeno krátkostí letního semestru, který profesora nutil ke stručnosti. Meditativní charakter christologické části navazuje na přednášky v zimním semestru, kdy Ratzinger jednotlivé vědecké problémy přednesl v rámci christologie a již se k nim nevracel. Vědecko-teologické části poté nezpracoval do vydání knihy, v níž chtěl zachovat jednotný charakter přednáškového kursu.⁶⁷

⁶¹ RATZINGER Joseph: *Einführung in das Christentum. Vorlesungen über das Apostolische Glaubensbekenntnis*, München: Kösel Verlag, 78.- 81. Tausend, 1985, 153–272 (dále zkráceně: *Einführung*). Srov. česky: RATZINGER Joseph: *Úvod do křesťanství*, Brno: Petrov, 1991.

⁶² RATZINGER Joseph: *Dogma und Verkündigung*, München - Freiburg: Erich Wewel Verlag, 1973, 133–160, 205–223 (dále zkráceně: *Dogma*).

⁶³ RATZINGER Joseph: *Der Gott Jesu Christi. Betrachtungen über den Dreieinigen Gott*, München: Kösel Verlag, 1976, 47–84 (dále zkráceně: *Gott Jesu*).

⁶⁴ Srov. *Einführung*, 8.

⁶⁵ Srov. *Einführung*, 5.

⁶⁶ Srov. RATZINGER Joseph: *Glaube, Geschichte und Philosophie. Zum Echo auf Einführung in das Christentum*, in: *Hochland* 61 (1969) 533–543.

⁶⁷ Tamtéž 534.

V roce 2000 opatřil kardinál Ratzinger nové vydání svého *Úvodu do křesťanství* rozsáhlou předmluvou, ve které se pokusil ukázat nový kontext kladení otázek po podstatě křesťanství. Tento úvod však pro svůj nový horizont v první části naší analýzy vynecháme.⁶⁸

Dílo se kromě velkého zájmu setkalo i s kritickým přijetím. Polemickou, zvláště na christologii zaměřenou, recenzi napsal Walter Kasper. Recenze vyvolala mezi ním a Ratzingerem diskuzi, která bude užitečná pro naši další analýzu.⁶⁹

Druhá kniha *Dogma a hlásání* vyšla za Ratzingerova působení v Řezně v roce 1973. Hlavní myšlenku knihy vysvětlil autor v předmluvě.⁷⁰ Uvědomuje si neblahé oddělení dogmatu a hlásání víry, tedy faktickou nepropojenost systematické teologie s pastorálními obory. Podle Ratzingera však dogma, Písmo, církve a dnešek patří k sobě. V tomto díle autor předložil různorodé teologické texty, v nichž zohlednil pastorační hledisko.⁷¹

Články obsažené v knize můžeme rozdělit do tří skupin. Do první skupiny lze zařadit texty, které se zabývají teorií hlásání víry, do druhé skupiny reflexe stěžejních témat hlásání a do třetí skupiny teologické meditace a kázání. Pro naše účely si budeme všimnout christologických článků z druhé skupiny.

Knihy *Bůh Ježíše Krista* má podtitul *Meditativní úvahy (Betrachtungen) o trojjediném Bohu*. Slovem „Betrachtungen“ sám autor popsal charakter spisu, který je něco mezi rozjímáním a teologickou reflexí. Dílo tedy není vědecké pojednání v striktním slova smyslu, ani „popularizační teologie“ jako dvě předchozí knihy.

Text knihy vznikl za různorodých okolností, které autor vysvětluje v úvodu.⁷² Myšlenky v christologické části sloužily původně jako katecheze, které měl ve Freiburgu a v Bavorském rozhlase. Katecheze rovněž Ratzinger používal pro kursy exercicií. Velkou část christologického oddílu přejal do exercičních přednášek, které měl v postě roku 1984 pro papeže a Římskou kurii a které později vydal též knižně.⁷³

⁶⁸ Srov. RATZINGER Joseph: Einführung in das Christentum, München: Kösel Verlag, 2000, 9–26.

⁶⁹ Diskuze proběhla ve třech článcích. Srov. KASPER Walter: Das Wesen des Christlichen, in: ThRv 65 (1969) 182–188; RATZINGER Joseph: Glaube, Geschichte und Philosophie. Zum Echo auf Einführung in das Christentum, in: Hochland 61 (1969) 533–543; KASPER Walter: Theorie und Praxis innerhalb einer theologia crucis. Antwort auf J. Ratzingers „Glaube, Geschichte und Philosophie“, in: Hochland 62 (1970) 152–159.

⁷⁰ Dogma, 7.

⁷¹ Seznam původních uveřejnění článků srov. Dogma, 456–458.

⁷² Gott Jesu, 9.

⁷³ Srov. RATZINGER Joseph: Il cammino pasquale. Corso di Esercizi Spirito ali tenuti in Vaticano alla presenja di S. S. Giovanni Paolo II., Milano 1985 (viz bibliografie J. Ratzingera). Srov. slovenský překlad: RATZINGER Joseph: Cesta veľkonočným tajomstvom, Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2003. Autor, kromě zmíněného díla, přejímal myšlenky z knihy *Hledět na Probodeného*. Pro naši analýzu tedy tato kniha není relevantní, protože se obsahově velmi málo liší od dvou analyzovaných knih.

2.1.2 Témata knih a vymezení analyzovaných částí

Úvod do křesťanství je rozdělen do čtyř tématických celků: úvod s podtitulem „věřím – amen“ a poté tři oddíly: „Bůh“, „Ježíš Kristus“, „Duch a církev“.

V první části se autor ve dvou kapitolách zabývá problematikou víry dnes a poté ukazuje církevní charakter víry, jejíž struktura se vyjadřuje právě v symbolu.

Oddíl s názvem „Bůh“ je rozdělen do pěti kapitol. V první odpovídá na předběžné otázky na téma Bůh, jak je chápán v dějinách: monoteismus, polyteismus a ateismus (chybí panteismus). Ve druhé kapitole pojednává o biblické víře v Boha, následuje kapitola o vztahu Boha víry a Boha filosofů, čtvrtá kapitola shrnuje význam víry v Boha dnes a až pátá kapitola pojednává o trojjediném Bohu.

Část o Ježíši Kristu je rozdělena do dvou kapitol a jednoho exkursu. První je výkladem vyznání „Věřím v Ježíše Krista, Syna jeho jediného, Pána našeho“. Druhá kapitola postupně vykládá druhou část christologického symbolu. V exkursu na základě christologického pojednání autor formuluje sedm principů křesťanství.

Poslední část o Duchu a církvi je nejkratší a ve srovnání s předchozími značně fragmentární, ve dvou kapitolách ukazuje na jednotu poslední části vyznání víry, jejím tématem je ekleziologie, pneumatologie a eschatologie. Analyzovat budeme pouze christologickou část.

Spis Dogma a hlásání je rozdělen do tří kapitol a epilogu.

V první kapitole se autor ve čtyřech článcích zabývá teorií hlásání. V druhé kapitole předkládá teologické články, které rozdělil do základních témat hlásání: Bůh, Kristus, stvoření-milost-svět, církev, eschatologie. Do třetí kapitoly autor zařadil svá kázání a meditace na různá témata liturgického roku. V epilogu bilancuje situaci církve deset let po zahájení koncilu.

Analyzovat budeme christologické téma, o kterém je pojednáno ve třech článcích: „Teze k christologii“, „Co znamená pro mě Ježíš Kristus“ a „Následování.“ Z oddílu stvoření-milost-svět budeme analyzovat převážně christologické pojednání „Pojetí osoby v teologii“.

Bůh Ježíše Krista má jednoduchou strukturu, skládá se ze tří kapitol: „Bůh“, „Ježíš Kristus“ a „Duch svatý“. V oddílu o Ježíši Kristu autor vykládá vyznání: „sestoupil z nebe a stal se člověkem“, dále se zabývá nicejskou tezí o soupodstatnosti Syna s Otcem a nakonec interpretuje událost vzkříšení. Analyzovat budeme pouze christologickou část.

2.2 Diachronní analýza

V této části naší analýzy se budeme zabývat prameny, ze kterých vycházel profesor Ratzinger při vypracování uvedených christologických pojednání. Analýzu provedeme ve třech krocích. Nejprve posoudíme biblické citace a odkazy, poté citace otců a středověkých autorů, a na závěr odkazy na současné autory.

2.2.1 Písmo svaté

V analýze biblických pramenů nejprve vypočteme citace jednotlivých biblických knih, abychom určili převládající zájem autora. Vyjmenujeme významné citace jednotlivých biblických knih v kontextu díla a vyjádříme tak nejvýznamnější biblická témata. Analýzu provedeme nejprve pro starozákonní, poté pro novozákonní odkazy.

2.2.1.1 Starý zákon

Joseph Ratzinger cituje v christologické části *Úvodu do křesťanství* 26krát Starý zákon (Gn 4krát, Ex 2krát, Sd 2krát, 1Sam 3krát, 1 Král 2krát, Jdt 1krát, Ž 6krát, Pís 1krát, Iz 3krát, Sof 1krát).

Z 26 citací v analyzované části je 14krát odkázáno na Starý zákon v oddílu o Kristově početí a narození z Panny Marie,⁷⁴ to je výrazný nepoměr k ostatním částem. Autor se pokouší ve zmíněném oddílu ukázat, že zvěst o panenském početí a narození není mimobiblického původu, ale je evangelním svědectvím a souvisí se Starým zákonem.⁷⁵ Ratzinger interpretuje početí Krista na pozadí starozákonních úryvků o otěhotnění neplodných žen (srov. Gn 18,1; Sam 1–3; Sdc 13) jako „nové stvoření“ (srov. Gn 1,2; Ž 103,30). V Marii se naplňují předpovědi o eschatologické radosti ve Starém zákoně (srov. Iz 7,14; Iz 54,1; Sof 3,14).

V ostatních částech christologického pojednání není stejný záměr vůdčí, proto se autor tolik nezaměřuje na starozákonní odkazy a vybírá si většinou pouze podstatné výpovědi. Ž 2,7 považuje za naplněný skrze Ježíšův kříž a vzkříšení, stává se základem pro titul „Syn Boží“,⁷⁶ a proto je „rozhodujícím východiskem pro christologické myšlení.“⁷⁷ 22. žalm, který se modlí Ukřižovaný, posuzuje jako výraz hluboké temnoty, ale zároveň naděje a důvěry k Otci.⁷⁸ 50. žalm (vv. 9–14), citované v desáté kapitole listu Židům,

⁷⁴ Srov. Einführung, 222–230.

⁷⁵ Srov. tamtéž 224.

⁷⁶ Srov. tamtéž 174, 177.

⁷⁷ Tamtéž 177.

⁷⁸ Srov. tamtéž 245.

pojímá jako východisko pro pojednání o oběti Ježíše.⁷⁹ Významný je text z Písne Písni: „Vždyť silná jako smrt je láska“ (Pís 8,6) pro Ratzingerův výklad vzkříšení.⁸⁰

V analyzovaných člancích *Dogma a hlásání* se příliš neseťkáme se starozákonními odkazy. Ratzinger cituje hebrejskou bibli celkem šestkrát. V článku „Pojetí osoby v teologii“ zmiňuje úryvky ze Starého zákona jako příklad trinitárního výkladu otců. Jsou to Hospodinovy výroky, v nichž jakoby vedl vnitřní dialog (srov. Gn 3; Ž 110).⁸¹ Významné citace nalezneme v „Tezích k christologii“: Starozákonní texty o trpícím služebníkovi (srov. Ž 22; Iz 53) vykládají význam kříže.⁸² Ž 2,7 interpretuje událost zmrtvýchvstání.⁸³

V christologické části *Bůh Ježíše Krista* autor pojednává o sestupu Božího Syna na zem. Zamyšlení zakládá na meditaci nad sedmou kapitolou knihy Daniel (Syn člověka)⁸⁴ a nad 40. žalmem ve spojení s desátou kapitolou listu Židům, hovořící o poslušnosti Syna k Otci.⁸⁵ Opět zmiňuje Ž 22 a Iz 53,7–11 jako interpretační klíč k vyjádření významu kříže.⁸⁶

Pokusme se učinit několik závěrů k užití Starého zákona v Ratzingerových christologických pojednáních. Autor nepíše žádnou „starozákonní christologii“, tedy nevytváří christologickou reflexi pouze na základě Starého zákona. Každý starozákonní výrok má vazbu na nějaký novozákonní, který dává primární výpověď.⁸⁷ Starozákonní výroky umožňují interpretaci novozákonních událostí, které však Starý zákon ve svém významu přesahují.

Důležitá jsou především místa, jež interpretují význam Kristova kříže (srov. Ž 22; Ž 40; Iz 53) a zmrtvýchvstání (srov. Ž 2,7), nebo na které navázaly christologické tituly: Syn Boží (srov. Ž 2,7), Syn člověka (srov. Dan 7).

2.2.1.2 Nový zákon

V *Úvodu do křesťanství* nalezneme 70 novozákonních citací (Mt 9krát Mk 7krát, Lk 14krát, Jan 15krát, Řím 2krát, 1 Kor 5krát, 2 Kor 3krát, Gal 2krát, Ef 3krát, Flp 1krát,

⁷⁹ Srov. tamtéž 235.

⁸⁰ Srov. tamtéž 249.

⁸¹ Srov. Dogma, 207, 208.

⁸² Srov. tamtéž 33.

⁸³ Srov. tamtéž 134.

⁸⁴ Srov. Gott Jesu, 50–53.

⁸⁵ Srov. tamtéž 53.

⁸⁶ Srov. tamtéž 79.

⁸⁷ Je tedy zachována zásada: „Nelze vypracovat žádnou christologii pouze na základě starozákonního zjevení.“ POSPÍŠIL Ctirad Václav: Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel, třetí doplněné vydání, Praha – Kostelní Vydří: Krystal OP – Karmelitánské nakladatelství, 2006, 36.

1 Tim 1krát, 2 Tim 1krát, Žid 3krát, 1 Petr 2krát, Zj 2krát). Nejvíce citovanou knihou Nového zákona v celém díle je Janovo evangelium. Kromě evangelisty Jana stojí ve středu autorova zájmu též synoptici, především Lukáš. Ze čtrnácti citací Lukáše však deset pochází z první kapitoly, ze zprávy o narození Ježíše z Panny Marie. Menší zájem je věnován Pavlovým listům, avšak ani ty nejsou opomenuty. Všimněme si významných míst Nového zákona v kontextu díla.

Z Matoušova evangelia si Ratzinger všímá horského kázání, na němž dokumentuje svůj „zákon přemíry“: přemíře milosti odpovídá nárok požadavku (srov. Mt 5,21–48).⁸⁸ Na podkladě Markova evangelia formuluje princip „pro“ jako základní rys Ježíšova života (srov. Mk 8,35; 8,37; 14,24).⁸⁹ Cituje Markovu zmínku o modlitbě na kříži (srov. Mk 15,34).⁹⁰ V pojednání o Ježíši jako Synu Božím si všímá Ježíšovy modlitby „Abba“ (srov. Mk 14,36).⁹¹ U Lukáše komentuje zprávu o Ježíšově početí (srov. Lk 1)⁹² a úryvek o poslední večeři, ve kterém je poukázáno na soteriologický význam Kristova kříže: „pro mnohé“ (srov. Lk 22,19).⁹³

V Janově evangeliu Ratzinger upozorňuje na důležitou ontologizaci titulů: Syn a Slovo.⁹⁴ Zmiňuje podobenství o pšeničném zrně, jež vyjadřuje tajemství Ježíšova „života pro“ (srov. Jan 12,24–25).⁹⁵ Všimá si dalších především pašijových témat: titulu „král“ na kříži (srov. Jan 19,19)⁹⁶ a Kristova otevřeného boku, z něhož se rodí nové lidstvo (srov. Jan 19,34).⁹⁷

Z listů apoštola Pavla věnuje pozornost pojetí lásky jako největšího daru a principu (srov. 1 Kor 13,13).⁹⁸ Obzvlášť důležitý je pro Ratzingerovu reflexi Ježíšův titul z 1 Kor 15,45 „poslední člověk“.⁹⁹ Komentuje hymnus Fil 2,5–11 v úvaze o služebné povaze Ježíšova Božího synovství.¹⁰⁰ List Židům používá k vysvětlení kříže jako oběti (srov. Žid 1–13; 9,11n).¹⁰¹

⁸⁸ Srov. Einführung, 211.

⁸⁹ Srov. tamtéž 169, 207, 205.

⁹⁰ Srov. tamtéž 245.

⁹¹ Srov. tamtéž 180.

⁹² Srov. tamtéž 222–230.

⁹³ Srov. tamtéž 228.

⁹⁴ Srov. tamtéž 182.

⁹⁵ Srov. tamtéž 206.

⁹⁶ Srov. tamtéž 164.

⁹⁷ Srov. tamtéž 195.

⁹⁸ Srov. tamtéž 221.

⁹⁹ Srov. tamtéž 189.

¹⁰⁰ Srov. tamtéž 178.

¹⁰¹ Srov. tamtéž 234–236.

V christogických člancích spisu *Dogma a hlásání* cituje autor Nový zákon 18krát (Mk 3krát, Jan 9krát, Řím 1krát, 1 Kor 3krát 2 Kor 1krát, Ef 1krát). Všechny odkazy na Markovo evangelium nalezneme v článku „Následování“. Následování Krista spočívá v zřeknutí se sebe sama a přijetí kříže (srov. Mk 8,32–35).¹⁰² Janovo evangelium umožňuje Ratzingerovi vykládat Ježíšovu osobu jako totální vztah k Otci (srov. Jan 5,19; 15,5; 17,11).¹⁰³

V christologickém oddílu knihy *Bůh Ježíše Krista* objevíme 15 významných novozákonních citací (Mt 3x, Mk 2x, Lk 5x, 1 Kor 1x, 2 Kor 1x, Fil 1x, Žid 1x). Převažuje zájem o synoptiky, především o Lukáše, naopak téměř zcela chybí odkazy na Jana. Autor chce pokázat na centrum Ježíšova života, jímž je modlitba, dětství a chudoba, jak je prezentována u synoptiků. Ježíšova modlitba je oblíbeným tématem zvláště u Lukáše a Marka, těmto místům věnuje řezeňský profesor zvláštní zamyšlení (srov. Lk 6,12–6; 9,18; 9,28–36; Mk 6,45–52; 15,34).¹⁰⁴ Všimá si také Lukášovy zmínky o chudobě (srov. Lk 6,20; Lk 14,10).¹⁰⁵ U Matouše hodnotí akcent na téma dětství (srov. Mt 18,3).¹⁰⁶ Komentář a výklad věnoval autor svědectví o vzkříšení v 1 Kor 15,3–8.¹⁰⁷ Zmiňuje ještě Flp 2,8 o Ježíšově poslušnosti až k smrti jako výklad Ježíšova věčného synovství.¹⁰⁸

S pomocí uvedených citací můžeme vyjádřit hlavní prameny novozákonní christologie v Ratzingerově díle. Jsou to především evangelia: Jan (Slovo, Syn, velikonoční témata, vztah k Otci), Lukáš (narození, dětství, chudoba, modlitba), Marek (modlitba, následování, proexistence), méně Matouš. Důležitý je list Židům pro své pojetí Kristova kříže jako oběti. Významný je též titul „poslední člověk“ z 1 Kor 15,45.

2.2.2 Církevní otcové a středověcí autoři

Autor v *Úvodu do křesťanství* jmenuje v úvaze o „sestoupení Krista do pekel“ apoštolského otce Ignáce z Antiochie a jeho citát o „mlčení Božím, které hlasitě mluví“.¹⁰⁹ Z ostatních otců okrajově zmiňuje Origena.¹¹⁰ S jinak velmi oblíbeným svatým Augustinem se v našem oddílu nesetkáme, je však citován v trinitární reflexi.

¹⁰² Srov. *Dogma*, 142–144.

¹⁰³ Srov. tamtéž 212–214.

¹⁰⁴ Srov. *Gott Jesu*, 65–69.

¹⁰⁵ Srov. tamtéž 59, 63.

¹⁰⁶ Srov. tamtéž 58.

¹⁰⁷ Srov. tamtéž 76–84.

¹⁰⁸ Srov. tamtéž 54.

¹⁰⁹ Srov. *Einführung*, 144.

¹¹⁰ Tamtéž 202.

Ze středověkých autorů se v díle setkáme s Dantem, s úryvkem z jeho *Božské komedie*, kdy „smysl bytí nacházíme v tváři jednoho člověka“.¹¹¹ Ratzinger též nepřímo cituje svatého Bonaventuru v úvaze o konečném a trvale platném zjevení a spáse v Ježíši, které již nebude ničím nahrazeno.¹¹² V tomto oddílu odkazuje na svou habilitaci o teologii dějin u svatého Bonaventury.¹¹³ Významná je především kritická analýza soteriologie ve spisu *Cur Deus homo* od Anselma z Canterbury.¹¹⁴

Antičtí a středověcí církevní spisovatelé jsou ve spisu *Dogma a hlásání* citováni především v článku „Pojetí osoby v teologii“, ve kterém se autor zabývá vznikem a vývojem teologického chápání osoby. Zmiňuje Justina, Tertuliána, Augustina, Maxima Vyznavače, Richarda od svatého Viktora, Tomáše Akvinského a starověké koncily, zvláště Chalcedon.

V christologické části *Bůh Ježíše Krista* se autor zabývá významem slova „homoúsios“, použitého v Nicejském vyznání.¹¹⁵ V ostatních částech, kromě zmínky o Platonovi,¹¹⁶ se s žádnými starověkými ani středověkými autory neseťkáme.

Ačkoliv Ratzingera pojil k církevním otcům a středověkým autorům velký zájem, s překvapením jsme zjistili, že mnoho odkazů na jejich díla v christologickém pojednání (kromě článku o teologii osoby) nenalezneme. Stěžejním záměrem je spíše ukázat kontinuitu mezi biblickým svědectvím o Kristu a christologickým dogmatem prvních koncilů.

Z otců má na Ratzingerovo myšlení největší vliv svatý Augustin.¹¹⁷ Walter Kasper v své kritice *Úvodu do křesťanství* odkrývá v Ratzingerově teologii „výslovně platónský přístup“¹¹⁸ a „platonizující východisko“.¹¹⁹ Z Ratzingerovy reakce na Kasperovu poznámku vyplývá, že v jeho díle nemá velký význam samotný Platón, ale především svatý Augustin, kterého ovšem nepřijímá nekriticky.¹²⁰

¹¹¹ Tamtéž 153.

¹¹² Tamtéž 216.

¹¹³ Důležitým tématem práce je spor o teologii dějin Joachima de Fiore, který po „království Otce“ a „království Syna“, očekával konečné „království Ducha“. Je tedy podle něho třeba očekávat další „zjevení Ducha“. Oddělení působení Ducha svatého a Syna v díle zjevení a spásy je však mylné. Srov. RATZINGER: *Můj život*, 74–75.

¹¹⁴ Srov. Einführung, 187–189.

¹¹⁵ Srov. Gott Jesu, 70–76

¹¹⁶ Srov. tamtéž 60.

¹¹⁷ „Augustin mě provází již více než dvacet let: V rozhovoru s ním jsem rozvíjel svou teologii, ovšem v rozhovoru, který jsem se pokoušel vést jako člověk dneška.“ RATZINGER: *Glaube, Geschichte und Philosophie*, 543.

¹¹⁸ Srov. KASPER: *Das Wesen des Christlichen*, 185.

¹¹⁹ Srov. tamtéž 185.

¹²⁰ Srov. RATZINGER: *Glaube, Geschichte und Philosophie*, 542–543.

2.2.3 Moderní autoři

Ratzingerova christologie má často polemický charakter, teprve na pozadí kritické debaty vyjadřuje své vlastní teologické postoje. Budeme tedy nejprve jmenovat autory, vůči kterým se kriticky vymezuje, pak se zaměříme na teology (exegety, patrology, systematické teology), jejichž dílo zohledňuje ve vlastní teologické práci.

Ratzingerova christologie se v *Úvodu do křesťanství* konfrontuje s liberální teologií, reprezentovanou dílem A. Harnacka, a s badateli o „historickém Ježíši“.¹²¹ Odkazuje na dílo A. Schweitzera *Geschichte der Leben-Jesu-Forschung*¹²² (*Dějiny bádání o Ježíšově životě*), ve kterém autor ukázal neúspěch metod v bádání o „historickém Ježíši“. Kriticky se vyrovnává také s dílem R. Bultmanna, s jeho řešením otázky „historického Ježíše“.¹²³ Odmítá též přecenění úlohy historiografie u teologa „třetí cesty“ bádání o „historickém Ježíši“ – W. Pannenberg.¹²⁴ Ve své soteriologii vede spor s K. Marxem.¹²⁵

K nejvýznamnějším exegetickým pracím, o které Ratzinger opírá své centrální pojednání o Ježíši jako Synu (Božím Synu), patří kniha F. Hahna *Christologische Hoheitstitel*¹²⁶ (*Christologické výsostné tituly*), dále studie J. Jeremiase *Abba*¹²⁷ a práce exegetů W. von Martitze a W. Bauera.¹²⁸ V ostatní tématech své christologie vychází z exegetických prací E. Käsemanna, H. Schliera, O. Cullmanna, J. H. Krause.¹²⁹ V oddíle o počátcích Ježíšova života navazuje na práce R. Laurentina, L. Deisse, W. Eichrodta.¹³⁰

Důležitou tezi o jednotě christologie a soteriologie podkládá tezemi K. Bartha, H. U. von Balthasara.¹³¹ Významnou inspirací pro pojednání o eschatologickém významu Krista, posledního člověka, je dílo Teilhard de Chardina. Ratzinger však necituje přímo jeho vlastní práce, ale knihu C. Tresmontanta *Einführung in das Denken Teilhard de Chardins*¹³² (*Úvod do myšlení Teilharda de Chardin*). K dalším spíše okrajově

¹²¹ Srov. Einführung, 156–159, 171–173.

¹²² Srov. Tamtéž 157.

¹²³ Srov. tamtéž 159–161, 183.

¹²⁴ Srov. tamtéž 156.

¹²⁵ Srov. tamtéž 218.

¹²⁶ Srov. tamtéž 180.

¹²⁷ Srov. tamtéž.

¹²⁸ Srov. tamtéž 179.

¹²⁹ Srov. tamtéž 245, 202, 196, 175.

¹³⁰ Srov. tamtéž 223.

¹³¹ Srov. tamtéž 163.

¹³² Srov. tamtéž 192–193.

citovaným teologům patří J. Daniélou, L. Evely, K. Rahner.¹³³ O filosofickém zájmu autora vypovídají odkazy na dílo G. Marcela a M. Heideggera.¹³⁴

V *Dogma a hlásání* se Ratzinger zabývá pojetím osoby v dějinách, proto jmenuje především autory, přinášející poznatky z patristiky a dějin teologie: C. Andersen, A. Grillmeier, B. Welte, H. U. von Balthasar, M. Schmaus.

V christologickém oddílu *Bůh Ježíše Krista* zmiňuje exegezi knihy Daniel od N. W. Porteous a exegezi žalmů od H. J. Krause.¹³⁵ K vyjádření biblického pojmu dětství používá knihu *Neutestamentliche Theologie*¹³⁶ (*Novozákonní teologie*) od J. Jeremiase. K otázce vzkříšení zmiňuje biblisty B. Rigaux, H. Schliera, J. Jeremiase, J. Kremera, K. Lehmana, J. Blanka.¹³⁷

Ratzinger též upozorňuje na nové knihy, které vyšly v sedmdesátých letech k dějinám a teologii apoštolského vyznání víry, je to dílo J. N. D. Kellyho a W. Beinerta.¹³⁸ Často citovaným teologem je H. U. von Balthasar.¹³⁹ Důležité patristické poznatky nachází v knize *Mit ihm und in ihm*¹⁴⁰ (*S ním a v něm*) od A. Grillmeiera.

Je patrné, že Ratzinger ve svém díle reflektuje soudobé christologické bádání povětšinou v německy mluvícím prostoru. V sedmdesátých letech 20. století teologické bádání o Ježíši Kristu značně pokročilo.¹⁴¹ Kniha *Bůh Ježíše Krista* není odborným pojednáním, proto tyto nové poznatky zohledňuje jen částečně a nezmiňuje mnohé významné studie.¹⁴²

Ratzinger formuluje svou christologii v kontextu teologické debaty. K autorům, ke kterým zaujímá polemické stanovisko, patří především A. Harnack, R. Bultmann a K. Marx. Z teologů, kteří jsou blízcí jeho východiskům a závěrům, můžeme jmenovat K. Bartha, H. U. von Balthasara, Teilharda de Chardina.¹⁴³ Ratzinger též zohledňuje soudobou exegezi – práce J. Jeremiase, E. Käsemanna, H. Schliera a reflektuje nové bádání

¹³³ Srov. tamtéž 238, 218, 191, 215.

¹³⁴ Srov. tamtéž 189, 201–202.

¹³⁵ Srov. Gott Jesu, 52, 154.

¹³⁶ Tamtéž 77.

¹³⁷ Srov. tamtéž 76, 77, 83.

¹³⁸ Srov. tamtéž 47.

¹³⁹ Srov. tamtéž 61, 69, 80.

¹⁴⁰ Srov. tamtéž 56, 71.

¹⁴¹ Informativní přehled o nových podnětech v christologii v polovině sedmdesátých let nabízí: SCHILSON Arno, KASPER Walter: *Christologie im Präsens, Kritische Sichtung neuer Entwürfe*, Freiburg i. Brsg: Herder, 1977.

¹⁴² Jmenujme například v německé teologii: KASPER Walter: *Jesus der Christus*, Leipzig: St. Benno-Verlag, 1981.

¹⁴³ Toto tvrzení nelze absolutizovat, jsou mu blízcí pro nějaký důležitý aspekt jeho christologie, v jiných oblastech zůstává velmi kritický. Např. u Bartha polemizuje s pojetím vztahu přirozenosti a milosti. Srov. *Dogma*, 161–182.

v dějinách christologie jako například dílo A. Grillmeiera. Ve svém díle také kriticky navazuje na myšlenky moderních filosofů, jako byl M. Heidegger. Je jistě zajímavé, že se neshledáme s žádným odkazem na tehdejší dokumenty magisteria.¹⁴⁴

Je třeba ještě zmínit autory, kteří našeho profesora inspirovali, sám je však ve svém díle nezmiňuje. V reakci na recenze a kritiky svého *Úvodu do křesťanství* souhlasí Ratzinger s názorem H. Mynareka, který jeho knihu zařadil do „neoaugustinovského směru Scheler – Guardini“ a sám přiznává vliv těchto autorů na své dílo.¹⁴⁵ O významu svatého Augustina jsme již mluvili. Meditativní, narativní christologie profesora Ratzingera nám svým stylem skutečně v mnohém připomene práce R. Guardiniho, jmenujme jeho velmi populární knihu *Der Herr*¹⁴⁶ (*Pán*). Od Guardiniho přijímá důležitou tezi o primátu „Logos“ (smyslu) před „ethos“ (činem).¹⁴⁷ Studii o filosofii M. Schelera jako východisku Ratzingerovy christologie předložil R. A. Krieg.¹⁴⁸ Jeho analýza je však příliš jednostranná, přeceňuje Schelerův vliv, který Ratzinger nepřijímá nekriticky.¹⁴⁹ Nakonec ještě musíme zmínit D. Bonhoeffera. Od tohoto teologa přijal Ratzinger tezi o Kristově „proexistenci“.¹⁵⁰

2.3 Synchronní analýza

V synchronní analýze budeme v jednotlivých spisech zkoumat užití christologických titulů, teologii vtělení a kříže, pojetí tajemství Ježíšova života a výklad zmrtvýchvstání.

2.3.1 Christologické tituly

Důležitou částí naší analýzy je zkoumání užití christologických titulů. V jednotlivých spisech tituly vyjmenujeme a podle četnosti zjistíme, které jsou

¹⁴⁴ Kasper upozorňuje na nejasné rozlišení teologických tvrzení v *Úvodu do křesťanství*: „Teologicky neinformovanému (čtenáři) (...) není zcela zřejmé, co je jistá teze a co je pouhá hypotéza, co je společné církevní a teologické učení a co je osobní teologie spisovatele.“ KASPER: *Das Wesen des Christlichen*, 184.

¹⁴⁵ Srov. RATZINGER: *Glaube, Geschichte und Philosophie*, 543.

¹⁴⁶ GUARDINI Romano: *Der Herr. Betrachtungen über die Person und das Leben Jesu Christi*, Leipzig: St. Benno-Verlag, 1958.

¹⁴⁷ Einführung, 48. GUARDINI Romano: *O duchu liturgie*, Praha: Česká křesťanská akademie, 1993, 45–50.

¹⁴⁸ KRIEG Robert A.: *Kardinal Ratzinger, Max Scheler und eine Grundfrage der Christologie*, in: *ThQ* 160 (1980) 106–122.

¹⁴⁹ Ke kritice Kriegovy studie srov. NACHTWEI Gerhard: *Dialogische Unsterblichkeit. Eine Untersuchung zu Joseph Ratzingers Eschatologie und Theologie*, Leipzig: St. Benno – Verlag, 1986, 260–270. Nachtwei používá kritiku Kriegovy práce k prezentaci Ratzingerovy christologie a poznamenává: „Kriegovi by bylo dobré poradit, aby Ratzingera četl v celku, nebo přinejmenším, aby jej necitoval tak jednostranně. Takto můžeme (...) označit jeho článek jako hrubé nepochopení Ratzingerových základních teologických názorů. Také vliv Schelera je zveličen.“ Tamtéž 262.

¹⁵⁰ „Ústřední myšlenka (Bonhoefferovy) christologie je „Kristus pro nás“ a „Kristus jako střed“ (...) v posledních poznámkách ve vězení „Kristus – člověk pro druhé.“ GIBELLINI Rosino: *Teologia* 20. století, Prešov: Vydavatelstvo Michala Vaška, 1999, 88.

pro Ratzingera důležité. O titulech, kterým autor věnuje zvláštní pozornost, pojednáme samostatně, zjistíme, jak hodnotí otázku jejich vzniku, jak jim rozumí a jaký jim přikládá význam. Nakonec závěry našeho zkoumání posoudíme.

V analyzované části *Úvodu do křesťanství* je nejčastěji užíván titul „Kristus“ (42krát). Následují tituly „Syn“ (17krát) a „Syn Boží“ (11krát), dále „Slovo“ (10krát) či „Logos“ (3krát). Do jedné skupiny můžeme zařadit tituly: „(nový) Adam“ (7krát), „poslední člověk“ (2krát) nebo také „exemplární člověk“ (3krát). Ostatní tituly jsou citovány podružně: „Kněz“ (2krát), „Pán“ (2krát), „Poslaný“ (2krát), „Boží Sluha“ (1krát), „Beránek“ (1krát).

V článkách *Dogma a hlásání* nalezneme tituly: „Kristus“ (5krát), „Syn Boží“ (5krát), „Syn“ (2krát), „Slovo“ (5krát), „poslední člověk“ (3krát), „Pán“ (2krát), „Kráľ“ (1krát), „Beránek“ (1krát), „Mistr“ (1krát), „nový Mojžíš“ (1krát), „Poslaný“ (1krát).

V christologické části *Bůh Ježíše Krista* je nejčastěji zmiňován titul „Syn“ (17krát) či „Syn Boží“ (2krát), následuje „Člověk“ (2krát), „Pán“ (2krát), „Boží Služebník“ (2krát), „Kristus“ (1krát), „Logos“ (1krát).

Nejvýznamnějšími tituly jsou: „Kristus“, „Syn“ (Syn Boží), „Logos“ (Slovo) a „poslední člověk“, k němuž můžeme přiřadit příbuzné tituly: „exemplární člověk“, „(nový) Adam“, „člověk“. Ostatní tituly jsou zmiňovány podružně.

2.3.1.1 Kristus

Christologická část *Úvodu do křesťanství* začíná řešením novodobého dilematu „Ježíš nebo Kristus“,¹⁵¹ kdy jménem „Ježíš“ je myšlena konkrétní osoba v dějinách a titulem „Kristus“ je vyjádřen význam osoby, který mu přisuzuje víra církve. Podle Ratzingera je však zásadní chyba tyto dvě skutečnosti, tedy dějiny a víru církve, oddělovat, jako nelze oddělovat titul „Kristus“ od jména „Ježíš“.¹⁵² Odmítá proto na víře nezávislé rekonstrukce „historického Ježíše“¹⁵³ i rezignaci na historii u R. Bultmanna.¹⁵⁴

Pro Ratzingera jsou Ježíšovy skutky a slova ztotožnitelné s jeho osobou. Za východisko považuje tajemství kříže, které umožňuje aplikovat titul „Kristus“ na obětujícího se Ježíše, který nedaruje „něco“, ale sám sebe.¹⁵⁵ Právě na kříži se ukazuje jednota Ježíšovy osoby a jejího významu, proto nelze oddělovat osobu Ježíše a historii jejího života od jejího významu, který mu přisuzuje víra církve.

¹⁵¹ Einführung, 156–168.

¹⁵² Tamtéž 162.

¹⁵³ Srov. tamtéž 56–159. Srov. též kritiku rekonstrukce „historického Ježíše“: Dogma, 139.

¹⁵⁴ Srov. tamtéž 159–161.

¹⁵⁵ Srov. tamtéž 164–166.

Titul „Kristus“ tedy vyjadřuje význam osoby historického Ježíše, jak je vyznáván ve víře církve a jak je v církvi přítomný.¹⁵⁶ Ratzinger chce prostřednictvím tohoto titulu ukázat jednotu osoby a významu Ježíše, historie a kérygmatu.

Uvážíme-li, že se Ratzingerova christologie primárně zakládá na Slově Božím a na víře církve v Ježíše jako Krista, můžeme jeho přístup označit jako christologii „shora“.¹⁵⁷ Tento přístup se projevuje rovněž v tom, že autor spisů *Úvod do křesťanství* a *Bůh Ježíše Krista* komentuje apoštolské vyznání víry.

2.3.1.2 Slovo a Logos

S titulem „Logos“ a „Slovo“ se v *Úvodu do křesťanství* setkáme často. Ratzinger chápe Logos, podobně jako antická filosofie, jako „předcházející a svět nesoucí realitu stvořitelského smyslu“,¹⁵⁸ který umožňuje racionální uchopení reality. Logos však není pouhá idea, ale osoba, která se odhaluje ve vtělení jako Boží Syn.¹⁵⁹ Teologie Logos, tedy totožnost „stvořitelského smyslu“ a osoby Ježíše, umožňuje Ratzingerovi důležité propojení řádu stvoření a vykoupení, racionality a víry, filosofie a teologie.¹⁶⁰

Z Janova evangelia si všímá ontologizování titulu „Slovo“, které kromě jednoty nauky a osoby¹⁶¹ vyjadřuje absolutní vztahovost Kristova bytí.¹⁶² Podobně mluví o titulu „Slovo“ v pojednání o teologii osoby v spisu *Dogma a hlásání*.¹⁶³

2.3.1.3 Syn (Boží Syn)

V *Úvodu do křesťanství* Ratzinger reaguje na stávající teologickou debatu ohledně Ježíšova Božího synovství. Odpovídá na námitku nebiblického a nehistorického původu

¹⁵⁶ Srov. též vzájemný vztah Krista a církve: Dogma, 43–56. „Bez církve je Kristus vzdálen v minulosti; bez Krista, Zmrtvýchvstalého, Syna Božího, se stává církev pouhou organizací bez vnitřní jednoty.“ Tamtéž 48.

¹⁵⁷ „Jestliže se christologie zakládá na Božím slově, pak bývá obvykle hodnocena jako christologie »shora«. (...) Jestliže základním východiskem reflexe je Ježíš dějin, pak se jedná o christologii »zdola.«“ POSPÍŠIL: Ježíš z Nazareta, 23.

¹⁵⁸ „Logos ist die vorausgehende und die Welt tragende Realität des schöpferischen Sinnes.“ Einführung, 121.

¹⁵⁹ Tamtéž 153.

¹⁶⁰ Srov. tamtéž 103–108. Srov. tezi „Zvěstovat Boha jako Logos“: Dogma, 107–109; RATZINGER Joseph: Der Gott des Glaubens und der Gott der Philosophen. Ein Beitrag zum Problem Theologia Naturalis, in: RATZINGER Joseph (Hrsg. vom Schülerkreis): Vom Wiederauffinden der Mitte. Grundorientierungen. Texte aus vier Jahrzehnten, Freiburg i. Br.: Herder, 1997, 40–59 (Původně přednáška v Bonnu 1959).

¹⁶¹ Einführung, 165.

¹⁶² Tamtéž 149.

¹⁶³ Srov. Dogma, 213–214. „Slovo“ podobně jako „Poslaný“ z Janova evangelia vyjadřuje „vztahovost existence“ a umožňuje chápat Ježíšovu osobu jako vztah.

titulu „Boží Syn“ a neadekvátnosti christologických dogmat prvních koncilů.¹⁶⁴ Rozlišuje titul „Syn“ a „Boží Syn“ a každému z těchto titulů věnuje zvláštní pojednání.¹⁶⁵

Výraz „Boží Syn“ pochází z královské teologie Starého zákona, jak je vyjádřen v Ž 2,7, který byl vztažen na ukřižovaného a vzkříšeného Ježíše. Boží synovství, kralování u Ježíše, je proto spjato s ponížeností a služebností. Tuto skutečnost ukazuje také christologický hymnus Flp 2, 5–11.

Titul „Syn“ vychází z jedinečné synovské identity Ježíše z Nazareta, jak ji podle svědectví synoptiků projevoval ve svém modlitebním oslovování Boha „Abba“. Ratzinger upozorňuje na to, že v Janově evangeliu titul „Syn“, vyjadřuje totální vztahovost Kristova bytí, „které se ztotožňuje s absolutním“. U Jana dochází k „ontologizování christologie“,¹⁶⁶ které není neoprávněné, neboť Ježíšovo dílo je totožné s jeho osobou. Ontologické výpovědi Niceje a Chalcedonu navazují na toto svědectví Janovo, „které vyjadřuje prodloužení Ježíšova rozhovoru s Otcem a Ježíšovo bytí pro lidi až k vydanosti na kříži.“¹⁶⁷

Podle Ratzingera je tedy v otázce Božího synovství kontinuita a jednota ve výpovědích synoptiků ohledně „historického Ježíše“, Janova evangelia a prvních koncilů. Ratzingerův přínos spočívá především v interpretaci christologických dogmat rané církve na základě kontinuity mezi funkcionální a ontologickou christologií, která je již patrná v Novém zákoně.¹⁶⁸

Obdobný výklad titulu nalezneme v „Tezích k christologii“.¹⁶⁹ Autor považuje vzkříšení za Boží potvrzení Ježíšova „výsostného nároku“, který ho přivedl na smrt (1. teze). Vzkříšený je proto prostřednictvím Ž 2,7 proklamován za Krále a Syna (4. a 6. teze). Tento výklad se však neomezuje na vzkříšeného Pána, „nýbrž věcně správně interpretoval jeho vlastní slovo a dílo“, tím je vyjádřena identita mezi vzkříšeným a pozemským Ježíšem a zároveň totožnost kerygmatického a historického Ježíše (5. teze). Janovo evangelium v plnosti ukazuje, jak je titul „Syn“ platný pro Ježíše před vzkříšením: „v něm jedná Bůh jako člověk“ (7. teze). Ratzinger mluví o christologii dvou stádií. V osmé tezi zmiňuje christologii třetího stádia, kdy se ukázalo „že se jeho výsostné vědomí nezakládá teprve na dodatečném povolání, nýbrž na tom, co on je od počátku.“ Církev na Chalcedonském koncilu vybrala označení „Syn Boží“ jako důležitou trinitární

¹⁶⁴ Srov. Einführung, 171–173.

¹⁶⁵ Srov. tamtéž 174–184.

¹⁶⁶ Tamtéž 182.

¹⁶⁷ Tamtéž 183.

¹⁶⁸ Srov. ocenění tohoto přístupu: KASPER: Das Wesen des Christlichen, 183–184.

¹⁶⁹ Srov. Dogma, 133–136.

a christologickou výpověď: „Syn Boží je právě tak pravý Bůh, jako pravý člověk“ (9. teze). Ontologické formulace koncilů se však nemohou klást do protikladu k funkcionální christologii Nového zákona:

„Myšlenka spásy dostává konečnou ontologickou hloubku: Bytí člověka je přijato do Božího bytí. Ale tato ontologická výpověď má pouze tehdy smysl, předpokládá-li konkrétní, reálné a žijící bytí Ježíše, v jehož smrti se zcela konkrétně otevírá bytí člověka pro Boha a Bohu se odevzdává“ (10. teze).

V tomto pojednání je zřejmé propojení titulů „Syn“ a „Boží Syn.“ Titul „Boží Syn“ vznikl po vzkříšení jako interpretace Ježíšova oslavení. „Syn“ vyjadřuje jedinečný vztah pozemského Ježíše k Bohu. Protože se však Ježíš Božím Synem ve vzkříšení nestal, ale vždy jím byl, lze tyto tituly propojit, vyjadřují jednu skutečnost. Ratzinger pak zdůrazňuje, že Nicejský a Chalcedonský koncil svým slovníkem vyjádřily tutéž výpověď Písma a ukázaly kontinuitu mezi funkcionální a ontologickou christologií.

V christologickém pojednání *Bůh Ježíše Krista* autor rozvíjí úvahy o Božím synovství Ježíše na základě synoptiků, především Lukáše, který „modlitbu Ježíše pozvedl na centrální christologickou kategorii, na jejímž základě popsal tajemství Syna.“¹⁷⁰ Modlitba pozemského Ježíše je pro Ratzingera klíčem k uchopení jeho synovství. Mnoho prostoru věnuje výkladu nicejské formulace „homoúsios“, „která je jednoduše překladem obrazného slova »Syn« do pojmu. Chce jednoduše říci: »Syn« není pouhý příměr, nýbrž doslovná skutečnost (...) Slovo platí ve své jednoduchosti (...) Syn je skutečně Syn.“¹⁷¹ Ratzinger svůj výklad formulace „homoúsios“ opírá o bádání A. Grillmeiera, který vyvrátil historickou námitku, že by tímto výrazem došlo k nelegitimní helenizaci výpovědi Písma.

Ratzinger ve svém výkladu titulu „Boží Syn“ a jeho adekvátní formulaci na prvních koncilech ukazuje vzájemnost a jednotu christologie vzestupné a sestupné.¹⁷² Můžeme také pozorovat důležité propojení ontologické a funkcionální christologie.

Pokusme nyní se zhodnotit Ratzingerovy závěry o titulu „Syn“ (Boží Syn) z hlediska současného stavu bádání. Ratzinger se ve svém díle pokoušel vyvrátit námitku Bultmanna a mnoha dalších odborníků první poloviny 20. století o helénském původu titulu „Boží Syn“ a o helenizaci biblické zvěsti v christologii prvních koncilů. Jak jsme již zmínili, opíral se Ratzinger ve svém tvrzení o novozákonním původu tohoto titulu o dnes již klasické dílo *Christologische Hoheitstitel* od F. Hahna. V současnosti toto tvrzení

¹⁷⁰ Gott Jesu, 152.

¹⁷¹ Srov. tamtéž 74.

¹⁷² „U sestupné christologie reflexe začíná od Kristova božství, od jeho preexistence, od tajemství Trojice. Vzestupná christologie se nejprve zabývá výzkumem Ježíšova lidství a snaží se dojít k jeho božské identitě.“ POSPÍŠIL: Ježíš z Nazareta, 23. K potřebné komplementaritě obou přístupů srov. tamtéž.

uznávají všichni badatelé.¹⁷³ Podobně výklad zvláštního synovského vztahu pozemského, „historického“ Ježíše k Bohu v modlitbě „Abba“ je navzdory určitým korekturám Jeremiasových závěrů¹⁷⁴ většinou biblistů rovněž přijímán.¹⁷⁵ Můžeme taktéž souhlasit s Ratzingerovým tvrzením o jednotě christologických výpovědí Písma a teologie prvních koncilů, jak ve své době dokazoval především A. Grillmeier.¹⁷⁶

2.3.1.4 Poslední (exemplární) člověk

Titul „poslední člověk“ pochází z 1 Kor 15,45. Ratzinger ho v *Úvodu do křesťanství* překládá jako exemplární člověk, a dává mu tak originální výklad.¹⁷⁷ Jestliže člověk je tím více člověkem, je-li vztahovou bytostí, pak zcela otevřeně bytí Ježíše, Syna Božího, představuje vrchol a normu lidství.¹⁷⁸ Vrcholným projevem tohoto bytí u druhého a pro druhého je kříž posledního člověka.¹⁷⁹ Ratzinger chápe Ježíše jako posledního člověka, jako korporativní osobu, v níž skrze kříž dochází svého naplnění celé lidstvo jako „Tělo Kristovo“, podle Teilharda de Chardin jako „Super-Ego“. Titul „poslední člověk“ ukazuje Krista jako dovršitele díla stvoření. Tento proces dovršení se děje v církvi skrze svátosti a odkazuje na budoucnost lidstva, k eschatologii.¹⁸⁰

V článku „Pojetí osoby v teologii“ podobně mluví Ratzinger o „posledním člověku“ jako o „vlastním naplnění ideje člověka“. V něm je zřejmé, jak je člověk osobou.¹⁸¹

Ratzinger prostřednictvím titulu „poslední člověk“ ukazuje normativitu christologie pro antropologii (kosmologii) a zároveň nutnou souvislost christologie

¹⁷³ „To, že novozákonní církev vyznávala Ježíše jako Syna Božího, uznávají všichni badatelé, a je možné, že toto vyznání synovství Božího pochází již z prvního desetiletí jejího života.“ BROWN Raymond E.: Ježíš v pohledu Nového zákona. Úvod do christologie, Praha: Vyšehrad 1998, 105.

¹⁷⁴ Srov. tamtéž 110. Podle P. Pokorného nejde o výraz familiární intimity, ale o vyjádření intenzity synovského vztahu. Srov. POKORNÝ Petr: Ježíš Nazaretský, Historický obraz a jeho interpretace, Praha: OIKOYMENH, 2005, 83.

¹⁷⁵ „Dá se říci, že tento způsob mluvy o Bohu a s Bohem byl pro něho charakteristický. Lze v tom nepochybně spatřovat také známku Ježíšova jedinečného vztahu k Otci, který dává tušit jeho vědomí jedinečného Božího synovství.“ TICHÝ Ladislav: Bůh náš Otec. Svědectví Nového zákona, in: MKR Communio 2 (1997) 178. Srov. též GNILKA Joachim: Ježíš Nazaretský – Poselství a historie, Praha: Vyšehrad, 2001, 231.

¹⁷⁶ „Nicejští otcové odmítli nelegitimní helenizaci křesťanství a podřazení zjevení řeckému filosofickému myšlení. Spíš než helenizace kerygmatu se koncilní otcové „dopustili“ pokřesťanštění filosofické terminologie a vzhledem k postupu ariánů přímo dehelenizace.“ POSPÍŠIL: Ježíš z Nazareta, 130.

¹⁷⁷ Srov. Einführung, 189–197.

¹⁷⁸ „Křesťanská víra věří v Ježíše Nazaretského jako exemplárního člověka – tak můžeme nejlépe a přiměřeně přeložit Pavlův pojem »poslední Adam«. Ale právě jako exemplární, míru udávající člověk překračuje Ježíš hranice lidského bytí, pouze tak a právě proto je skutečně exemplárním člověkem. Neboť člověk je tím více sám sebou, čím více je u druhého. Jen tak přichází k sobě, že se vzdaluje od sebe. Přichází sám k sobě jen přes jiné a přes bytí u druhých.“ Tamtéž 189–190.

¹⁷⁹ Srov. tamtéž 191–195.

¹⁸⁰ Srov. tamtéž 191–197.

¹⁸¹ Srov. Dogma, 218–223.

a soteriologie, odmítá proto uvažovat o Kristu jako o „ontologické výjimce“.¹⁸² V tomto vyjádření je přítomná polemika s teologií, která pojednávala o christologii bez vztahu k soteriologii. Od souvislosti odtržená ontologická christologie se uzavírala sama do sebe, a hrozilo jí tak nebezpečí, že se stane spekulací bez významu. Pro Razingera však Kristus není „ontologická výjimka“, izolovaná otázka, ale „ontologický základ“ veškeré reality člověka a světa.¹⁸³

Pojetí Ježíše jako posledního člověka vzbudilo některé kritiky a nepochopení. Sám autor tento titul v knize *Bůh Ježíše Krista* již nepoužívá. Podle W. Kaspara Ratzinger následkem svého nehistorického (platónského) myšlení redukuje Ježíšovu jedinečnost na pouhé „exemplum“. Odkrývá tak v Ratzingerově myšlení latentní idealismus.¹⁸⁴ Podobně tvrdí R. A. Krieg, že konkrétní, historická osoba Ježíše je vlivem M. Schelera nahrazena všeobecnou, exemplární osobou.¹⁸⁵ Podle těchto autorů tak Ratzinger svým pojetím posledního člověka vypracovává pouze filosofickou christologii, v níž redukuje osobu Ježíše Krista na universálně platnou ideu člověka.¹⁸⁶

U Razingera však „exemplární člověk“ není všeobecná idea. Toto pojetí vychází primárně z biblických výpovědí o Ježíši, novém Adamovi (srov. 1 Kor 15,45), týká se konkrétního Ježíše Nového zákona, jehož pozemský život vrcholil na kříži. On je vzorem lidství a ve svém oslaveném stavu cílem (vzorem) stvoření.¹⁸⁷

V titulu „poslední člověk“ není v žádném případě popřeno božství a z ní vyplývající jedinečnost Ježíše z Nazareta. Ježíš může být posledním, míru dávajícím člověkem, protože je zároveň Božím Synem.

Také je třeba říci, že Ratzinger svým pojetím Ježíše jako posledního člověka nevypracovává obraz Spasitele na základě antropologické analýzy jako například K. Rahner ve své transcendentální christologii.¹⁸⁸ Osoba Ježíše jako Božího Syna zůstává pro něj nevyvoditelná z antropologie. V tomto smyslu nevypracovává christologii „zdola“, ale „shora“: Filosoficky nevydedukovatelná skutečnost vtělení, zahrnující život, smrt a oslavení Božího Syna přivádí člověka k pravému lidství.¹⁸⁹

¹⁸² Srov. Einführung, 186. Dogma, 217.

¹⁸³ Srov. NACHTWEI: op. cit., 269.

¹⁸⁴ Srov. KASPER: Das Wesen des Christlichen, 186.

¹⁸⁵ Srov. KRIEG: op. cit., 113–118.

¹⁸⁶ K nebezpečí filosofické christologie srov. POSPÍŠIL: Ježíš z Nazareta, 25.

¹⁸⁷ „Exemplárním není míněno to, že pro Razingera má význam exemplární a nikoli konkrétní osoba, nýbrž že konkrétní osoba Krista jako taková je vzorem pro to, co znamená lidské bytí.“ NACHTWEI: op. cit., 269.

¹⁸⁸ Srov. POSPÍŠIL: Ježíš z Nazareta, 281–282.

¹⁸⁹ Srov. NACHTWEI: op. cit., 262–263. Nachtwei cituje Ratzingerovu kritiku K. Rahnera: „Základní myšlenkou křesťanské filosofie a teologie dějin musí být svoboda, skutečná svoboda, která proto zahrnuje

V pozadí Ratzingerových úvah o posledním člověku stojí pojetí Krista jako nového člověka v konstituci *Gadium et spes*:

„Je skutečnost, že tajemství člověka se opravdu vyjasňuje jen v tajemství vtěleného Slova. První člověk Adam byl předobrazem člověka budoucího, totiž Krista Pána. Kristus, nový Adam, právě zjevením Otce a jeho lásky plně odhaluje člověka jemu samému a dává mu poznat vznešenost jeho povolání.“¹⁹⁰

2.3.1.5 Hodnocení christologických titulů

Mezi čtyřmi uvedenými významnými tituly lze nalézt vzájemný vztah. Spojením jména „Ježíš“ a titulu „Kristus“ je vyjádřen soulad událostí dějin a víry církve. Protože je pro Ratzingerovu reflexi východiskem Písmo a víra církve, můžeme jeho přístup označit jako christologii „shora“. Víra vyznává o Ježíši, že je vtělený Logos, ve kterém se odhaluje smysl světa a pravda o Bohu. Ježíš je Logos, protože je Boží Syn, zjevuje tajemství trojjediného Boha, vykupuje svět a dovršuje stvoření. Jako vykupitel a dovršitel stvoření je Boží Syn posledním člověkem.

Ratzinger svým pojetím Božího Syna jako autentického, normativního člověka inklinuje k christologii „Logos-anthrópos“. V knize *Bůh Ježíše Krista* však již titul „poslední člověk“ nenajdeme, autor zde dává zcela přednost titulu „Syn.“

Ve všech třech spisech svým výkladem titulu „Boží Syn“ se pokouší o komplementární přístup christologie vzestupné a sestupné. Mohli jsme zároveň pozorovat důraz na jednotu a vzájemnou souvislost christologie a soteriologie, funkcionální a ontologické christologie.

2.3.2 Teologie vtělení

V následujícím oddílu budeme zkoumat, jak Ratzinger pojímá vtělení. Budeme hledat odpověď na otázky: Jaký je vztah aktu vtělení k celému Ježíšovu životu? Jaký soteriologický význam přikládá autor aktu vtělení? Jak nahlíží na hypostatickou unii? Jaký je podle něj primární účel vtělení?

nevyvoditelnost. Osoba jako událost nového a nečekaného je pak ústředním výrazem této svobody, která je základem dějin vůbec. Tamtéž 263.

¹⁹⁰ DRUHÝ Vatikánský koncil: Pastorální konstituce o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes*, in: Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha: Zvon, 1995, čl. 22. „Kdo následuje Krista dokonalého člověka, sám se stává více člověkem.“ Tamtéž, čl. 41.

2.3.2.1 Vtělení jako událost celého Ježíšova života

Na první z položených otázek dává Ratzinger odpověď v *Úvodu do křesťanství* v oddíle „Inkarnační teologie a teologie kříže“.¹⁹¹ Náš teolog ukazuje, že teologie vtělení, která je teologií „bytí“, je v napětí s teologií kříže, teologií „události“. Problematiku řeší poukazem na Ježíšovo bytí, které není statické, nýbrž je posláním, úkonem, je událostí. Naopak zase platí, že událost Ježíšova života, kříž, je totožná s jeho bytím. Na tomto základě vidí jednotu teologie vtělení a teologie kříže. Ratzinger tedy vtělení nechápe jako izolovaný akt přijetí lidské přirozenosti božskou osobou, ale jako událost, která zahrnuje celý Ježíšův život, smrt a oslavení.

Takové pojetí vtělení se zřetelně objevuje v úvaze „Sestup Syna jako duchovní dění“ v knize *Bůh Ježíše Krista*. Na základě 10. kapitoly listu Židům popisuje vtělení jako „událost modlitby“, která je vyjádřena pomocí 40. žalmu (vv. 7–9), tedy jako rozhovor Otce a Syna, který se vtělením uskutečňuje. Ratzinger chápe vtělení jako „duchovní dění uskutečněné modlitby“, jako „inkarnovanou poslušnost“ Syna k Otci, která spočívá „v přijetí a odevzdání v lidství přijatého stvoření.“¹⁹² Toto „duchovní dění“ je procesem celého Ježíšova života a vrcholí na kříži.¹⁹³ Autor knihy pak další kapitoly, týkající se Ježíšova života, smrti a vzkříšení, zařadil pod nadpis: „... a stal se člověkem“.¹⁹⁴

Přestože mají zmíněné úvahy meditativní, nikoli vyloženě spekulativní charakter, musíme upozornit na to, že je problematické interpretovat vnitrobožský dialog Syna s Otcem skrze kategorii „poslušnosti“, která se vtěluje. Jednotlivé osoby Trojice mají totiž společně jednu jedinou vůli. Poslušnost můžeme vztahovat pouze na vtěleného Syna, který má lidskou vůli sjednocenou s Boží vůlí.¹⁹⁵

Na závěr můžeme shrnout, že se u Ratzingera nesetkáme s tím, že by neúměrně nadhodnocoval spasitelný význam aktu vtělení. Jelikož akt vtělení pojímá jako součást širšího procesu stávání se člověkem, které vrcholí v pašijových událostech, pojednává o soteriologii především v souvislosti s tajemstvím kříže.¹⁹⁶

2.3.2.2 Primární účel vtělení a christocentrismus

Nyní si položme otázku, jestli Ratzinger považuje dovršení stvoření za primární účel vtělení a zda vtělený Syn je exemplární a finální příčina stvoření, zda tedy můžeme

¹⁹¹ Srov. Einführung, 184–186.

¹⁹² Gott Jesu, 54.

¹⁹³ Srov. tamtéž 55.

¹⁹⁴ Srov. tamtéž 56.

¹⁹⁵ Srov. POSPÍŠIL: Ježíš z Nazareta, 324.

¹⁹⁶ Srov. Einführung, 186–197, 230–242; Gott Jesu, 55, 68–69. O soteriologické koncentraci na událost kříže svědčí například věta: „Není žádná milost bez kříže.“ Dogma, 179.

Ratzingerovu teologii označit jako christocentrickou.¹⁹⁷ Na tyto otázky nedostáváme přímou odpověď. Nenajdeme ani jasné vodítko v odpovědi na otázku, jestli člověk byl stvořen k obrazu vtěleného nebo věčného Slova.

Určitou odpověď nabízí autor ve svém pojetí Slova v *Úvodu do křesťanství*. Logos, pojímaný jako smysl veškerého jsoucná, se stal tělem, konkrétní osobou v dějinách, smysl stvoření se tak odhaluje v osobě vtěleného Slova.¹⁹⁸ Uvedený výrok naznačuje, že vzorovou příčinou stvoření je vtělený Syn.

Tyto úvahy náš autor rozvíjí v pojednání o posledním člověku, kterého nazývá též exemplárním člověkem. Ratzinger, který se odvolává na dílo T. de Chardina, chápe stvoření jako dynamickou skutečnost, která do své nové fáze vstoupila vznikem člověka, čímž však ještě nedosáhla svého posledního cíle. „Aby se člověk stal zcela člověkem, předpokládá, že se stane Bůh člověkem.“¹⁹⁹ Bez vtělení není tedy člověk úplným člověkem, a protože člověk je vrcholem stvoření, není stvoření úplným stvořením.²⁰⁰ Aby se stal člověk člověkem (stvoření stvořením) potřebuje posledního (exemplárního) člověka jako svůj cíl a vzor. Ježíš je nahlížen jako exemplární a finální příčina stvoření.

K podobným úvahám se Ratzinger vrací v knize *Bůh Ježíše Krista* meditací nad sedmou kapitolou knihy Daniel.²⁰¹ Ukazuje, že svatopisec obrazem „člověka z nebe“ rekapituluje a „eschatologizuje“ zprávu o stvoření: V člověku jako králi země se završuje dílo stvoření. Tímto „člověkem z nebe“ je Ježíš, on je cílem stvoření. Uvedené myšlenky navazují na Ratzingerův text v slovníkovém hesle „stvoření“, který pro svou důležitost ocitujeme:

„Tím, že člověka Ježíše z Nazareta nahlížíme jako toho, s kterým stvořitelské slovo Boha, jež je zároveň smyslem, učinilo svět, ukazuje se radikálním způsobem člověk jako cíl stvoření, ovšem ne nějaký člověk, ale eschatologický člověk Ježíš Kristus, v kterém se má sjednotit celé lidství a s ním kosmos v naplnění svého smyslu.“²⁰²

¹⁹⁷ „Christocentrismus definujeme jako takový architektonický princip teologické reflexe, který ve vtěleném Slovu spatřuje exemplární a finální příčinu stvoření.“ POSPÍŠIL: Ježíš z Nazareta, 202–203.

¹⁹⁸ Srov. Einführung, 153.

¹⁹⁹ Tamtéž 190.

²⁰⁰ Srov. pojetí jednoty antropologie a kosmologie v oddílu „Odtud přijde soudit živé a mrtvé.“ Tamtéž 264–272. „Svět a lidské bytí náleží nutně k sobě, takže je nemyslitelné lidské bytí bez světa, ani svět bez lidí.“ Tamtéž 265.

²⁰¹ Srov. Gott Jesu, 50–53.

²⁰² RATZINGER Joseph: Schöpfung, in: LThK, Zweite, völlig neu bearbeitete Auflage, sv. 9, Freiburg i. Br.: Herder, 1964, sl. 463.

Ratzinger tedy člověka Ježíše považuje za finální a vzorovou příčinou stvoření. Jeho náhled na realitu můžeme bez pochyb označit za christocentrický.²⁰³ Primárním účelem vtělení je dovršení stvoření.

2.3.2.3 Reflexe hypostatické unie

Ratzinger se reflexí nad tajemstvím jednoty lidské a božské přirozenosti v osobě vtěleného Slova zabýval v článku o teologii osoby v *Dogma a hlásání*.²⁰⁴ Autor zde upozorňuje na to, že mnoho teologických omylů rané církve vycházelo z chybného chápání, že Kristus „má“ božskou a „nemá“ lidskou osobu, a proto není zcela člověkem.²⁰⁵ Autor proto předkládá teologii osoby, aby ukázal, že Ježíš je pravým člověkem.

Ratzinger se pokouší nalézt jednotné pojetí osoby pro trinitologii, christologii i antropologii. Podle něj je omylem osobu chápat jako substanci (kritizuje Boethiovu definici), ale je třeba o osobě uvažovat na rovině existence (vyzdvihuje definici Richarda od svatého Viktora).²⁰⁶ Přiklání se k Augustinovu trinitárnímu pojetí osoby jako subsistentního vztahu, což koresponduje s výpověďmi Písma o Ježíšově vztahovém bytí k Otci a k druhým (Poslaný, Syn, Slovo). Ratzinger pojímá relacionálně i osobu člověka:

„Vztahovost k druhému konstituuje člověka. Člověk je vztahové bytí. On je tím více sám sebou, čím totálněji a usilovněji je vztahově zaměřen k svému poslednímu cíli, k transcendenci.“²⁰⁷

Ježíš, exemplární člověk, ve svém vztahovém bytí přivádí lidské bytí k jeho nejvyšším možnostem. Osoba věčného Slova tedy neubírá nic na Ježíšově lidství, ale naopak jej v plnosti uskutečňuje.²⁰⁸ Na spirituální rovině následování Krista je cestou zbožštění a zároveň cestou zlidštění.²⁰⁹

Je třeba ocenit, že Ratzingerova reflexe osoby Krista není pouhým metafyzickým konceptem, ale reflektuje historii Ježíšova života, ve kterém projevil své vztahové bytí

²⁰³ „Co je člověk? Teprve v něm (Kristu) vystupuje nejhlubší obsah ideje člověka. On je definitivní člověk, a stvoření je jakoby předběžný návrh této ideje.“ RATZINGER: Im Anfang schuf Gott, 52.

²⁰⁴ Srov. Dogma, 210–223.

²⁰⁵ Srov. tamtéž 215–216.

²⁰⁶ Srov. tamtéž 217.

²⁰⁷ „Die Relativität auf das Andere hin konstituiert den Menschen. Der Mensch ist das Wesen der Relativität. Er ist um so mehr er selbst, je totaler und zielstrebig er die Relativität auf ihr letztes Ziel hin, auf die Transzendenz hin, reicht.“ Tamtéž 220. Slovo „konstituieren“ není myšleno v ontologickém smyslu jako v trinitologii.

²⁰⁸ „V Kristu, v člověku, který je zcela u Boha, není lidské bytí narušeno, nýbrž přichází ke svým nejvyšším možnostem, které spočívají v sebezpřekročení do absolutního a v uskutečnění vlastní vztahovosti k absolutnosti božské lásky.“ Tamtéž 221. Srov. RATZINGER Joseph: Meditation zur Karwoche, Meitingen – Freising: Kyrios-Verlag, 1978, 9–10.

²⁰⁹ „Bůh se stal člověkem, aby se člověk stal Bohu podobný. Následování Krista není nakonec nic jiného, než aby se člověk stal člověkem v lidství Boha.“ Dogma, 145.

Syna. To odpovídá autorově pojetí vtělení jako události, která zahrnuje celý Ježíšův život. Ratzingerův výklad hypostatické unie můžeme, podobně jako u jiných katolických teologů, označit jako „relacionálně-trinitární“.²¹⁰

V úvahách o osobě Ježíše, posledního (exemplárního) člověka, se pokouší o syntézu christologie a antropologie, zdůrazňuje autenticitu Ježíšova lidství. V tomto pojetí inklinuje k christologii „Logos-anthrópos“.

Bylo by však vhodné jasnější rozlišení mezi osobou v Trojici a osobou člověka a dále osobou a osobností. Vztahovost pro lidskou osobu není konstitutivní z ontologického hlediska jako pro osoby v Bohu, lidská osoba jako ontologická danost je naopak předpokladem pro to, aby člověk vstupoval do vztahů a rozvíjel se jako lidská osobnost.²¹¹

2.3.3 Tajemství Ježíšova života

V tomto oddíle se pokusíme vyjádřit, kterých témat z Ježíšova předvelikonočního života si Ratzinger všímá a která opomíjí, jak je interpretuje a jaký jim přikládá zjevitelský a soteriologický význam.

V *Úvodu do křesťanství* Ratzinger vykládá článek víry o Ježíšově početí z Ducha svatého a narození z Panny.²¹² Některými tématy z Ježíšova života autor dokumentuje své principy křesťanství. „Princip pro“ vychází z Ježíšovy „proexistence“, která vyjadřuje celý Ježíšův život jako život pro druhé. Ježíšovu „proexistenci“ popisuje dvěma výroky: Jan 12,24–25, podobenství o pšeničném zrně, které vydá užitek tím, že odumře, a Mk 8,35, Ježíšovo logium o nalezení života ve smrti pro druhé.²¹³ Druhý princip „inkognito“ vyjadřuje Ježíšovu skrytost v bezvýznamném: v Izraeli, v Nazaretě, na kříži, v církvi.²¹⁴ „Zákon přemíry“²¹⁵ hovoří o Kristu, skrze něhož přichází přemíra darů, jako rozmnožení chlebů (srov. Mk 8, 1–8) či proměna vody ve víno (srov. Jan 2,1–11). Přemíře darů však odpovídá adekvátní etický nárok v horském kázání (srov. Mt 5,20). Nakonec všechny principy lze převést na princip lásky²¹⁶ a všechny události na událost kříže, kde Kristus ukázal svou lásku do krajnosti (srov. Jan 13, 1).²¹⁷

²¹⁰ Srov. ULRICH Lothar: Hypostatická unie, in: BEINERT Wolfgang (a kol.): Slovník katolické dogmatiky, Olomouc: MCM, 1994, 112.

²¹¹ Srov. POSPÍŠIL, Ježíš z Nazareta, 224–225.

²¹² Srov. Einführung, 222–230.

²¹³ Srov. tamtéž 205–207.

²¹⁴ Srov. tamtéž 209.

²¹⁵ Srov. tamtéž 210–214.

²¹⁶ Srov. tamtéž 220–221.

²¹⁷ Srov. tamtéž 236. Kříž jako vrcholný projev lásky je pro Ratzingera shrnutím všech principů: „Nový zákon pojednává o Bohu, který se v Kristu chtěl stát omegou, posledním písmenem v abecedě stvoření. Pojednává o Bohu, který sám je úkon lásky, čisté *pro*, a který proto nutně vstoupil do *inkognito* posledního

V knize *Dogma a hlásání* se setkáme s událostmi Kristova života pouze v článku „Následování“. Autor věnuje pozornost Ježíši, který povolává k následování. On není ve svém poslání sám, ale vyzývá druhé, aby se s ním ztotožnili v jeho „životním osudu“, kterým je nakonec kříž.²¹⁸ Charakter následování Krista Ratzinger vyjádřil v oblíbených výrociích Mk 8,35 a Jan 12,24: Následovat Krista znamená zapřít sám sebe, dát svůj život za druhé, a tak paradoxně nalézt skutečný život.²¹⁹

Autor ve spisu *Bůh Ježíše Krista* vyzdvihuje především dvě témata Ježíšova hlásání: dětství a chudobu. Být chudý a jako dítě je bytí v závislosti na druhých, život ve vztahu, a ne v samostatnosti a v izolovanosti. Ježíš hlásá to, čím je on sám. Vyjadřuje, že on sám je ve vlastním bytí Syn.²²⁰ V této souvislosti Ratzinger pojednává o dvou skutečnostech v životě Syna: o Ježíšově vztahu k matce²²¹ a o jeho modlitbě, ve které projevuje svůj vztah k Otci.²²²

Řezenský profesor také charakterizuje Ježíšovo veřejné vystoupení. V popředí těchto úvah stojí téma odporu a nepochopení. Působení Nazaretského Mistra přináší „radost a úspěch“, ale také „námahu a nebezpečí“. Během svého veřejného působení nachází sice přátele, stále více je však nepochopen a osamocen.²²³

Vidíme, že Ratzinger si z událostí a slov předvelikonočního Ježíše vybírá ty, které jsou ve vztahu k jeho blížící se smrti. Celý lidský život Ježíše je příprava na jeho smrt a zároveň její interpretace (srov. Jan 12,24; Mk 8,35) jako projev lásky, jako projev „proexistence“. Ježíš je pro ostatní vzorem (exemplárním člověkem) k následování. Druhý okruh témat je přítomný především v myšlenkách *Bůh Ježíše Krista*. Jsou to slova a události, které vyjadřují jeho synovskou identitu: dětství, chudoba, vztah k matce a modlitba jako vztah k Otci. Blíže se budeme věnovat reflexím o úloze matky Marie a Ježíšově modlitbě, protože těmto tématům věnuje náš autor nejvíce pozornosti.

2.3.3.1 Panenské početí a úloha Marie

Otázkou původu Ježíše se Ratzinger v *Úvodu do křesťanství* zabýval ve výkladu článku víry: „Počat z Ducha svatého narodil se z Panny“. Jak jsme již zmínili, vyvrací námitku jejího mimobiblického původu. Zároveň zdůrazňuje, že na rozdíl

červa (Ž 22,7). Nový zákon pojednává o Bohu, který se ztotožňuje se svým tvorem a v tomto »contineri a minimo« (...) představuje onen *přebytek*, který jej prokazuje jako Boha.“ Tamtéž 240–241.

²¹⁸ Srov. Dogma, 143.

²¹⁹ Srov. tamtéž 144–145.

²²⁰ Srov. Gott Jesu, 58–59.

²²¹ Srov. tamtéž 60–61.

²²² Srov. tamtéž 65–68.

²²³ Srov. tamtéž 64–65.

od mytologických příběhů nemá Boží synovství Ježíše původ ve faktu biologického Božího plození. Ježíšovo Boží synovství je totiž ontologickým, nikoliv biologickým faktem. Podle Ratzingera „by nauka o božství Ježíšově nebyla porušena, i kdyby Ježíš vyšel z normálního lidského manželství.“²²⁴ Skutečnost panenského početí není zpráva o Božím synovství, ale o „novém stvoření“, o „spáse, která je darem“.²²⁵ Nespadá primárně do christologie, ale do nauky o milosti.

Své hodnocení christologického významu panenského početí v *Úvodu do křesťanství* Ratzinger objasnil a doplnil ve své mariologické knize *Die Tochter Zion*²²⁶ (*Dcera Siónská*). V návaznosti na Balthasara říká, že sice na ontologické rovině Boží synovství není vázáno na biologický původ Ježíše, avšak pro Ježíšův jedinečný synovský vztah k Bohu je nutné, aby neměl biologického otce: „Pozemské početí bez otce je nutný počátek toho, který jediný mohl Bohu říkat: »můj Otče«, který také jako člověk byl z podstaty Syn, Syn tohoto Otce.“²²⁷

Neměli bychom z Ratzingerova hodnocení panenského početí v *Úvodu do křesťanství* vyvozovat, že oslabuje teologický význam článku víry, či dokonce připouští jeho historické zpochybnění.²²⁸ Autor naopak trvá na doslovné, historické a biologické skutečnosti panenského početí a narození.²²⁹

V *Úvodu do křesťanství* autor dále netematizuje vztah Marie a Ježíše. V knize *Bůh Ježíše Krista* se zabývá úlohou matky Marie v úvaze o Ježíšově dětství.²³⁰ Dětství znamená „závislost, odkázanost na druhé“,²³¹ Ježíš byl odkázán především na svou matku, od ní přijal své lidství nejen v biologické, ale v celé své skutečnosti. Ježíšův synovský vztah k matce souvisí s Ježíšovým bytostným vztahem k Otcí:

„Vyslovovat »Otče« znamená být dítětem (...) Je třeba však dodat: být dítětem znamená také vyslovovat »Matko«. Když se toto popírá, popírá se právě lidské dětství Ježíše a ponechává

²²⁴ „Die Lehre vom Gottsein Jesu würde nicht angetastet, wenn Jesus aus einer normalen menschlichen Ehre hervorgegangen wäre.“ Einführung, 225.

²²⁵ Srov. tamtéž 228.

²²⁶ Srov. RATZINGER Joseph: *Die Tochter Zion. Betrachtungen über den Marienglauben der Kirche*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1977, 48–51. K vztahu christologie a mariologie srov. tamtéž 31–34.

²²⁷ Tamtéž 49. K hodnocení vztahu panenského početí (narození) a Božího synovství: „Nemělo tím být popřeno, že mezi oběma skutečnostmi – personální jednotou Ježíše s věčným Synem věčného Otce a chyběním pozemského otce člověka Ježíše – při vši rozdílnosti rovin spočívá hluboká, nezrušitelná shoda.“ Tamtéž 50.

²²⁸ Srov. PESCH Rudolf: *Das Markusevangelium*, sv. 1, Freiburg i. Br.: Herder, 1977, 323. Srov. naproti tomu RATZINGER: *Tochter Zion*, 50.

²²⁹ „(Výpovědi) jsou výkladem události, popírá-li se tato skutečnost, stávají se prázdnou řečí.“ Einführung, 228. Ratzinger podobně odmítá popírání historické skutečnosti Ježíšova početí a narození z Panny. Takové tvrzení je podle něj historicky neodůvodněné a zakládá se na chybném filosofickém předpokladu, že Bůh nezasahuje do stvoření. Srov. RATZINGER: *Tochter Zion*, 51–60; *Gott Jesu*, 36.

²³⁰ Srov. *Gott Jesu*, 57–61.

²³¹ Srov. tamtéž 57.

se pouze synovství Slova, které však nám může být přístupné právě prostřednictvím dítěte Ježíše.²³²

Podle Ratzingera tedy synovský vztah člověka Ježíše k Bohu jako Otci na lidské rovině předpokládá synovský vztah k matce. Popřením této skutečnosti bychom upadli do nebezpečí monofyzitismu. Svou tezi rozvíjí citátem z Balthasara:

„Co se učí Ježíš od své matky? Učí se říkat »ano«. Ne jakékoliv ano, ale ono ano, které stále opakuje bez omrzení. Všechno, co ty chceš, můj Bože (...) To je katolická modlitba, kterou se Ježíš naučil od své matky.“²³³

Autor chce říci, že Ježíšův vztah k matce Marii není uzavřený, ale zcela transparentní vztahu k Otci, proto umožňuje lidské rozvinutí tohoto bytostného synovského vztahu. Je zajímavé, že argumentuje opačně než u otázky Ježíšova synovského vztahu k Josefovi v knize *Dcera Siónská*. Synovský vztah dítěte Ježíše k matce umožňuje rozvinutí lidského vztahu k Otci, u obdobného synovského vztahu k biologickému otci by to však platit nemohlo. Znamená to tedy, že Ježíšův synovský vztah k Josefovi nemůže být stejně transparentní? Tyto úvahy vyžadují nutné prohloubení, nabízejí však bezesporu zajímavou trinitární perspektivu mariologie, kterou však autor více nerozvinul.²³⁴ Ve srovnání s předchozími spisy můžeme přesto v knížce *Bůh Ježíše Krista* sledovat větší propojení mariologie a christologie.²³⁵

2.3.3.2 Ježíšova modlitba

Jak jsme již zmínili, Ratzinger považuje modlitbu pozemského Ježíše za základ pro vznik titulu „Syn“. V meditacích *Bůh Ježíše Krista* se nad stejným tématem zamýšlí na základě pěti úryvků: Lk 6,12–16; 9,18; 9,28–36; Mk 6,45–52; 15,34. Všimněme si pro naše téma tří nejdůležitějších. V šesté kapitole Markova evangelia (vv. 45–52) je vylíčen Ježíš, jak se modlí k Otci o samotě, zatímco učedníci bojují na lodi s větrem. Ježíš je v modlitbě vidí a je jim přítomen. Ratzinger interpretuje tento text tak, že učedníci představují církev, která je předmětem Ježíšovy modlitby s Otcem, a tato modlitba jej

²³² Srov. tamtéž 60.

²³³ Srov. tamtéž 61.

²³⁴ K rozvinutí trinitární perspektivy mariologie srov. POSPÍŠIL Ctirad Václav: *Maria – mateřská tvář Boha*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004. Podle Pospíšila je Maria ikonou první osoby Trojice, v níž se zjevují její mateřské a panenské rysy: srov. tamtéž 24–26. Má-li být Maria touto ikonou, musí být prosta „karikujících nečistot hříchu“, tak je zakotveno Mariino neposkvrněné početí: srov. tamtéž 47–48.

²³⁵ K vztahu mariologie k christologii, ekleziologii a antropologii srov. RATZINGER Joseph: *Erwägungen zur Stellung von Mariologie und Marienfrömmigkeit im Ganzen von Glaube und Theologie*, in: RATZINGER Joseph, BALTHASAR Hans Urs von: *Maria – Kirche im Ursprung*, Freiburg i. Br.: Herder, 1981, 15–40. Pro Ratzingera má dvojitý vztah mariologie, totiž k christologii a k ekleziologii, vzájemnou souvislost: „Mariologie nemůže být pouze mariologická, nýbrž stojí v jednotě základní struktury Krista a církve, je nejkonkrétnější vyjádření jejich vzájemného vztahu.“ Tamtéž 30.

v církvi zpřítomňuje.²³⁶ Autor úryvkem upozorňuje na to, že není rozpor, ale jednota mezi Ježíšovým intenzivním vztahem k Otci a angažovaností ve prospěch druhých, mezi modlitbou a prací.²³⁷ Stejnou skutečnost ilustruje také na Lk 6,12–16: teologickým místem apoštolátu je Ježíšova modlitba k Otci.²³⁸

Ratzinger rovněž zajímavě komentuje Lukášovu zprávu o Ježíšově proměnění na hoře (srov. Lk 9,28–36). Událost proměnění je anticipací vzkříšení skrze Ježíšovu modlitbu k Otci,

„protože vnitřní základ vzkříšení v pozemském Ježíši je již tady, ponoření hloubky jeho existence do dialogu s Otcem. Tento dialog je zároveň slávou Syna, ano, je vyjádřením jeho synovství. Utrpení a smrt pak znamenají, že celá pozemská existence se vylévá a stravuje v totálním dialogu lásky.“²³⁹

Již v předvelikonočním Ježíši je tedy prostřednictvím jeho modlitby přítomné tajemství kříže a oslavení. Ratzinger interpretuje na základě Ježíšova dialogu s Otcem celou pozemskou existenci Ježíše, jeho život, smrt a také jeho vzkříšení jako existenci Syna.

S tématem Ježíšovy modlitby se pojí otázka, jak se Ratzinger staví k problematice Ježíšova vědomí a vědění ohledně svého božského synovství a jak posuzuje teorii Ježíšova blaženého patření v době jeho pozemského života. Na tuto otázku nenalezneme přímou odpověď. Sledujeme-li však Ratzingerův výklad modlitby pozemského Ježíše, můžeme oprávněně tvrdit, že Muž z Nazareta si byl podle něj vědom a věděl o vlastním Božím synovství. Otázkou počátku tohoto vědomí či vývojem vědění se náš autor nezabývá. Výjimečný charakter Ježíšovy modlitby nás také upozorňuje na to, že Ježíš má ojedinělé poznání Boha. Nikde se nesetkáme s tvrzením, že by Ježíš byl věřící, nenalezneme však ani myšlenku, že by toto poznání bylo přímým patřením. Podle Ratzingera tedy charakter Ježíšovy modlitby nevyjadřuje ani Ježíšovu víru, ani jeho blažené patření.²⁴⁰ Lze proto souhlasit s Brownovým zařazením J. Ratzingera mezi teology, kteří netrvají na teorii blaženého patření.²⁴¹

²³⁶ Srov. Gott Jesu, 66.

²³⁷ Tento výklad nápadně připomíná Bonaventův „christologicko-soteriologický kruh milosti“, jak jej formuluje a na Ježíšovu spiritualitu vztahuje C. V. Pospíšil: „Kristova spiritualita je tedy popisována jako dokonale kontemplativní, protože ve všem, co koná, je stále zaměřen k Otci, a zároveň opravdu činná ve světě v zájmu člověka.“ POSPÍŠIL: Ježíš z Nazareta, 260.

²³⁸ Srov. Gott Jesu, 66.

²³⁹ Tamtéž 67.

²⁴⁰ K tomuto spíše negativnímu zjištění: „Případ Ježíše z Nazareta je naprosto ojedinělý a neopakovatelný, a tak i jeho vědomí a vědění se prostě nevejde do běžných kategorií. Zdá se nanejvýš moudré (...) vyhnout se nepřiléhavým antropologickým nebo eschatologickým kategoriím jako oblažující patření, přímé patření, mystický kontakt, víra.“ POSPÍŠIL: Ježíš z Nazareta, 235.

²⁴¹ „Význační katoličtí teologové nyní připouštějí meze Ježíšova poznání. Někteří jako K. Rahner, J. Galot a J. Ratzinger netrvají na teorii blaženého zření alespoň v její klasické formě.“ BROWN: op. cit., 51.

2.3.3.3 Pojetí předvelikonočního Ježíše

Joseph Ratzinger nevěnuje pozornost mnoha událostem ze života předvelikonočního Ježíše. Nesetkáme se s tématy, které jinak vzbuzují velkou badatelskou pozornost: vztah Ježíše a Jana Křtitele, hlásání Božího království, Ježíšův vztah k mojžíšskému zákonu, Ježíšovy prorocké činy a zázraky.²⁴² Někteří kritici proto upozorňují na slabinu Ratzingerovy christologie, jíž je nezáměr o specifické rysy konkrétní historické postavy Ježíše z Nazareta.²⁴³

W. Kasper vyslovil podobnou kritickou připomínku ve své analýze *Úvodu do křesťanství*.²⁴⁴ Ratzinger reagoval vysvětlením, že nechtěl „v jednotlivostech načrtávat obraz historického Ježíše“, ale spokojil se s tím, „co se na kříži vyjevuje jako souhrn a střed jeho historické existence.“²⁴⁵ Pro Ratzingera je tedy východiskem pro pojednání o pozemském Ježíši jeho kříž, proto také několik málo událostí, které zmiňuje z Ježíšova veřejného působení a kterými dokumentuje své principy křesťanství, jsou převoditelné na událost kříže. Podobná koncentrace na kříž je zřejmá v ostatních dvou spisech (témata následování, neporozumění).

V knize *Bůh Ježíše Krista* kromě odkazů na pašijové události projevuje Ratzinger zájem o témata, která odhalují Ježíšovu synovskou identitu: vztah k matce, modlitba jako vztah k Otci, dětství, chudoba. Vrcholným projevem Ježíšova synovství je opět kříž.²⁴⁶

Můžeme shrnout, že Ratzinger pojímá předvelikonočního Ježíše jako toho, jenž v celé své pozemské existenci předjímá událost kříže. Náš autor se proto nezabývá jinak důležitými tématy Ježíšova života jako je hlásání Božího království²⁴⁷ či zázraky, ale zmiňuje jen to, co koresponduje s jeho zaměřením na kříž, který je středem a vrcholem Ježíšova života. Netematizuje soteriologický význam Ježíšova života, neboť spása se skutečnila primárně na kříži.

2.3.4 Teologie kříže

Je-li pro Ratzingera kříž „souhrn a střed“ Ježíšova života, musíme mu věnovat zvláštní pozornost. Pokusíme se zjistit a zhodnotit, jak vyjadřuje jeho zjevitelský význam,

²⁴² Srov. POKORNÝ: Ježíš Nazaretský, 14.

²⁴³ „Ratzinger má malý zájem o věci, které by ukázaly, jaký člověk byl Ježíš.“ KRIEG: op. cit., 261.

²⁴⁴ „V horizontu dějinného myšlení může také být zřetelněji zakotven jedinečný a neredukovatelný význam pozemského Ježíše a jeho osudu.“ KASPER: *Das Wesen des Christlichen*, 186.

²⁴⁵ RATZINGER: *Glaube, Geschichte und Philosophie*, 538.

²⁴⁶ Srov. *Gott Jesu*, 55, 67.

²⁴⁷ Ratzinger netematizuje Boží království, protože ho pomocí Origenova označení „autobasilea“ ztotožňuje s osobou Ježíše. Srov. *Dogma*, 44; RATZINGER Joseph: *Eschatologie, smrt a věčný život*, Brno: Barrister & Principal, 1996, 26.

kteře kategorie pouŕívá k interpretaci jeho soteriologického významu a jak vŕbec pojímá spásu a vykoupení.

Analyzovat nejdřívě zjevitelský a poté soteriologický aspekt Kristova kříŕe se může jevit poněkud problematické, neboť Ratzinger sám tyto dva aspekty neodděluje.²⁴⁸ Odhalené zjevení na kříŕi je zároveň uskutečněnou spásou. Jednota obou aspektů Kristova kříŕe souvisí s celkovou nedělitelností christologie a soteriologie, na kterou jsme již poukazovali. Jednotu obou aspektů dokumentuje v *Úvodu do křesťanství* na vzájemné neoddělitelnosti pravdy a lásky.²⁴⁹ V analyzovaném textu však můŕeme rozlišit, kdy je primárním hlediskem demonstrovat obsah zjevení a kdy jeho význam. Na základě tohoto rozlišení, nikoli oddělení, můŕeme o každém ze dvou aspektu kříŕe pojednat zvlášť.

2.3.4.1 Kříŕ jako zjevení Boha a člověka

Podle *Úvodu do křesťanství* je kříŕ zjevení, které zjevuje „Boha a člověka“.²⁵⁰ Kříŕ zjevuje člověka, který ŕije proti pravdě a spravedlnosti, a odhaluje jeho hřích.²⁵¹ Ukřizovaný Jeŕíš jako „podstatně člověk pro druhé“²⁵² je však zároveň „exemplární člověk, v němŕ vystupuje pravá tvářnost člověka.“²⁵³ Podle Ratzingera tak kříŕ není jen kritické odhalení člověka v jeho hřichu, ale téŕ exemplární výraz pravé podoby lidství. Podobnou myšlenku autor opakuje i ve spisu *Dogma a hlásání*.²⁵⁴

Kříŕ zjevuje Boha v jeho lásce k hřišnému člověku.²⁵⁵ Pravda o Bohu je výpověďí o jeho lásce.²⁵⁶ Zde znovu narážíme na jednotu christologie a soteriologie. Jeŕíš odhaluje pravdu o sobě, o svém mesiášství totálním projevením svého bytí pro druhé, své lásky, čímŕ zjevuje pravdu o Boŕí lásce. Ratzinger proto odmítá soteriologické koncepce, „které činí poselství o lásce nevěrohodné“. Nepřijímá Anselmův výklad kříŕe „na základě Boŕích práv“ či někdy zlidovělé pojetí bezohledné Boŕí spravedlnosti, která si vyŕaduje oběť

²⁴⁸ Jednota christologie a soteriologie je již zřejmá v hesle: RATZINGER Joseph: Heil, in: LThK, Zweite, völlig neu bearbeitete Auflage, sv. 5, Freiburg i. Br.: Herder, 1960, sl. 78–80. „Sama osoba Krista se ukazuje jako spása.“ Tamtéŕ, sl. 79.

²⁴⁹ Srov. Einführung, 167.

²⁵⁰ Tamtéŕ 240.

²⁵¹ Srov. tamtéŕ 241–242.

²⁵² Srov. tamtéŕ 195.

²⁵³ Srov. tamtéŕ 191.

²⁵⁴ Dogma, 137.

²⁵⁵ Srov. Einführung, 242.

²⁵⁶ Srov. tamtéŕ 167.

vlastního Syna, aby byl utišen jeho hněv.²⁵⁷ Pro našeho teologa je kříž zjevením Ježíše jako Krista a v něm přicházející Boží lásky.

V knize *Bůh Ježíše Krista* autor akcentuje kříž jako zjevení Ježíšova Božího synovství: „Syn je svým bytím odevzdání, navrácení sebe samého Otcí (...). Syn přeložený do řeči stvoření znamená: »poslušnost až k smrti na kříži.«²⁵⁸ Kříž neruší Ježíšův synovský vztah k Otcí, ale je jeho nejvyšším vyjádřením, neboť právě tehdy se Ježíšova „pozemská existence vylévá a stravuje v totálním dialogu lásky.“²⁵⁹

Můžeme shrnout, že podle Ratzingera kříž odhaluje pravdu o člověku a o Bohu. Na kříži se v osobě Ježíše, posledního člověka, odhaluje nepravost člověka a zároveň pravá podoba lidství, které je „bytí pro druhé“.²⁶⁰ Kříž zjevuje vrcholným způsobem Ježíše jako Mesiáše a skrze něj působící Boží lásku. V knize *Bůh Ježíše Krista* autor klade důraz na skutečnost, že kříž odhaluje Ježíšovo Boží synovství. Přes celkový zájem o tajemství kříže se však nikde neseťkáme s hlubším pokusem představit trinitární tajemství, které se zjevuje na kříži,²⁶¹ nenacházíme také žádnou zmínku o Duchu svatém.²⁶²

2.3.4.2 Kříž jako oběť

Při výkladu soteriologického významu Kristova kříže Ratzinger upřednostňuje kategorii oběti. V *Úvodu do křesťanství* autor zdůrazňuje, že Kristova oběť na rozdíl od bětí v jiných náboženstvích nesmiřuje Boha. Soteriologické koncepce, které tvrdí opak, neutralizují revoluční pojetí smíru v křesťanství, jak je vyjádřeno v 2 Kor 5,19: „Bůh nečeká, až viníci přijdou a usmíří se, nýbrž sám jim jde vstříc a usmířuje je. Zde se ukazuje pravý směr vtělení, pravý význam kříže.“²⁶³ Je zřejmé, že Ratzinger chápe oběť, uskutečněnou na kříži, primárně jako Boží obdarování, tedy jako sestupnou kategorii.

²⁵⁷ Tamtéž 231. „Mnoho lidí má na základě nepochopené teologie celkem falešný obraz (o Bobu), obraz ukrutného Boha, který žádá krev vlastního Syna.“ Gott Jesu, 45. K problematice srov. POSPÍŠIL: Ježíš z Nazareta, 330–332.

²⁵⁸ Gott Jesu, 55.

²⁵⁹ Tamtéž 67.

²⁶⁰ Srov. dvojí pravdu o člověku v meditaci nad Pilátovým výrokem „ecce homo“: „V něm, Ježíši Kristu, můžeme číst, co je člověk, projekt Boží (...). Ve ztýraném Ježíši můžeme vidět, jak člověk může být brutální, malý a uboze nízký. V něm můžeme pozorovat dějiny lidské nenávisti a hříchu. (...) Otázka »co je člověk?« nachází odpověď v následování Ježíše Krista. V jeho krocích můžeme den co den poznávat v trpělivosti lásky a utrpení, co je člověk a jak se jím stát.“ RATZINGER: Im Anfang schuf Gott, 59.

²⁶¹ „Současná teologická reflexe znovu odkrývá úzkou spojitost mezi křížem Ježíše z Nazareta a tajemstvím nejsvětější Trojice jako pravý gravitační střed všech ostatních tajemství víry (...).“ POSPÍŠIL Ctirad Václav: Otec a kříž Ježíše z Nazareta, in: Teologický sborník 4 (1996) 46.

²⁶² „Jestliže však Ježíš na kříži nepřekonatelným způsobem učedníkům zjevuje, daruje, otevírá, komunikuje hlubinu své osobní identity, pak je nevyhnutelně zjevitelem celé Trojice a všeho ostatního. V kříži vrcholí celé zjevení. Z toho nevyhnutelně vyplývá, že zároveň musí kulminovat inspirativní působení Ducha, pod jehož přímým vlivem bylo sepsáno celé Písmo.“ POSPÍŠIL Ctirad Václav: Duch svatý a kříž Ježíše Nazareta, in: MKR Communio 3 (1998) 238.

²⁶³ Einführung, 232.

Kristova oběť je však pro našeho autora zároveň vzestupná kategorie, pojímá ji jako pravý kult.²⁶⁴ Vychází z listu Židům, který navazuje na již ve Starém zákoně přítomnou kritiku nedostatečnosti chrámového obětního kultu zvírat, podle níž pravý kult spočívá v osobním odevzdání života Bohu. Skutečně pravý kult podle Žid 9,11 uskutečnil Ježíš tím, že na kříži obětoval Bohu jako dokonalou oběť sebe sama.

Kristova oběť „není nic jiného než exodus slůvka »pro«, jež opouští sebe sama, je dokonáno v člověku, který je zcela exodus i sebezpřekročení lásky.“²⁶⁵ Oběť na kříži Ratzinger interpretuje jako vrcholný projev Ježíšovy „proexistence“: existence pro Boha (vzestupná kategorie) a pro člověka (sestupná kategorie).

Autor neguje koncepcce, které soteriologický význam oběti spatřují v Bohem vyžadovaném zničení a utrpení, a které tak vytvářejí falešnou představu o Bohu. Odmítá chápat podstatu oběti ve zničení, bolesti, ale v lásce: „Konstitutivním principem oběti není zničení, ale láska.“²⁶⁶ Kříž je výraz „lásky až do krajnosti“, která Kristovu existenci rozepíná od Boha k člověku.²⁶⁷

K pojetí kříže jako oběti se Ratzinger vrací ve svých „Tezích k christologii“.²⁶⁸ V druhé tezi dokazuje, že událost Ježíšova kříže je v Písmu interpretována jako zástupné utrpení spravedlivého, který byl vyličen v 22. žalmu a v Iz 53. Jak ukazují slova při poslední večeři, Ježíšovo zástupné utrpení zároveň odkazuje na obětní tradici Izraele: „Ježíš je pravý obětní beránek, oběť smlouvy, ve které se naplňuje nejhlubší smysl starozákonní liturgie.“²⁶⁹ Podle Ratzingera Ježíšova oběť na kříži, jak ji on sám interpretoval při poslední večeři, spojuje a naplňuje dvě starozákonní obětní tradice: zástupné utrpení Hospodinova služebníka a chrámový kult. Tím, že akcentuje kontinuitu Ježíšovy oběti se starozákonním chrámovým obětním kultem, poněkud vyvažuje své pojetí oběti v *Úvodu do křesťanství*, kde více zdůraznil diskontinuitu.

V knize *Bůh Ježíše Krista* Ratzinger vykládá verš z prvního listu Korintským: „Kristus zemřel za naše hříchy podle Písem“ (1 Kor 15,3). Autor tvrdí, že tímto veršem je vyložen soteriologický význam Ježíšovy smrti na základě Starého zákona (srov. Iz 53,12). Ježíšova smrt proto není nesmyslná, jejím smyslem je „služba smíření. Jedná se o smrt, která smrt ukončuje.“²⁷⁰ Soteriologický význam Kristovy smrti však není pouhá

²⁶⁴ Tamtéž 233–242.

²⁶⁵ Tamtéž 237–238.

²⁶⁶ Tamtéž 238.

²⁶⁷ Tamtéž 238–239.

²⁶⁸ Srov. Dogma, 133.

²⁶⁹ Tamtéž 133.

²⁷⁰ Gott Jesu, 79.

interpretace, nýbrž „vnitřní část samotné události“.²⁷¹ Ratzinger je konsekventní se svým pojetím vtělení jako duchovního procesu, který vrcholí na kříži. Každá událost Ježíšova života (především však smrt) je výrazem Ježíšova vnitřního života, jeho modlitby, v níž se dhaluje smysl události.²⁷²

Mohli jsme pozorovat, že Ratzinger privileguje kategorii oběti, kterou pojímá jako primárně sestupnou (smíření) a sekundárně vzestupnou kategorii.²⁷³ Pojetí kříže jako oběti je zcela biblické, vyjadřuje Ježíšovo smýšlení při poslední večeři a dovršuje starozákonní podoby oběti.²⁷⁴ Ratzinger odmítá interpretaci oběti jako usmíření Božího hněvu.²⁷⁵ Oběť je pro něj projevem lásky Boha k člověku a člověka k Bohu. Kříž jako oběť otevírá pochopení Eucharistie a křesťanského kultu.²⁷⁶

Profesora Ratzingera lze bezesporu zařadit mezi autory kriticky zdrženlivé k satisfakční teorii.²⁷⁷ Kategorii „zadostiučinění“ se zcela vyhýbá. Svým kritickým postojem reaguje na nebezpečí nesprávného výkladu soteriologického významu kříže. Musíme však podotknout, že výklad kříže pomocí kategorie „zadostiučinění“ může být přijatelný.²⁷⁸

2.3.4.3 Vykoupená smrt

V *Úvodu do křesťanství* se setkáme s úvahou o soteriologickém významu Ježíšova „sestupu do pekel“. „Sestup do pekel“ znamená sestup do „šeolu“, „do místa za hranice smrti“.²⁷⁹ Smrt však v nejhlubším svém významu znamená „radikální osamocenost“.²⁸⁰ Z toho důvodu Ratzinger používá výraz „peklo“, který vyjadřuje tuto skutečnost.²⁸¹

²⁷¹ Tamtéž 79.

²⁷² Srov. tamtéž 53–54.

²⁷³ Ratzinger vytýká (krom jiného) *Holandskému katechismu*, že zcela opomíjí vzestupnou soteriologickou linii: „Tato smrt je dar milosti od Boha i oběť člověka v jednom. »Katabatická« (sestupující) i »anabatická« (vzestupující) linie patří dohromady. Obě odpovídají biblickým výpovědím, obě odpovídají skutečnosti.“ Dogma, 77.

²⁷⁴ Pro Ratzingera slova poslední večeře vyjadřují Ježíšovo smýšlení o soteriologickém významu své smrti. Eucharistie anticipuje Kristovu smrti a ukazuje její smysl: „Kdyby nebylo slov při poslední večeři, byla by smrt pouhá poprava bez rozpoznatelného smyslu.“ RATZINGER Joseph: *Eucharistie – Mitte der Kirche*, München: Erich Wewel Verlag, 1978, 11.

²⁷⁵ Jako nesprávné soteriologické pojetí srov. POSPÍŠIL: *Ježíš z Nazareta*, 330.

²⁷⁶ Srov. RATZINGER: *Eucharistie*, 9–20.

²⁷⁷ Srov. ULRICH Lothar: *Satisfakční teorie*, in: BEINERT Wolfgang (a kol.): *Slovník katolické dogmatiky*, Olomouc: MCM, 1994, 112.

²⁷⁸ Srov. POSPÍŠIL: *Ježíš z Nazareta*, 338–341.

²⁷⁹ *Einführung*, 245.

²⁸⁰ Tamtéž 246.

²⁸¹ Autor mluví o smrti jako o pekle na základě společného fenoménu osamocenosti. „Starý Zákon má pouze jedno slovo pro peklo a pro smrt, slovo »šeol«. Oboje jsou v posledku identická. Smrt je úplná samota. Ona samota, do které již více nemůže proniknout láska, je peklo.“ *Einführung*, 248. Výklad „sestupu do pekel“ navazuje na meditaci: RATZINGER: *Meditationen zur Karwoche*, 17–28. V poznámce autor vysvětluje, proč nepoužívá nový adekvátní německý překlad „sestoupil do říše smrti“: „Mnohovrstevný myšlenkový obsah

Podle Mk 15,34 se Ježíš v hodině své smrti modlil Ž 22,2. Podle našeho autora umírající Ježíš svou modlitbou „vztyčil uprostřed opuštěnosti Bohem blízkost Boží“.²⁸² V článku o „sestupu do pekel“ je tedy vyjádřeno, že skrze Krista proniká blízkost Boží do nejhlubší lidské osamocenosti, která je přítomna ve smrti, a tak je smrt jako „peklo samoty“ překonána.²⁸³

Je zřejmé, že podle Ratzingera Kristus není opuštěn Bohem ani nezakouší „pekelná muka“.²⁸⁴ Vstupuje do reality smrti jakožto opuštěnosti, ale překonává ji tím, že je mu Bůh blízký a on je blízký Bohu,²⁸⁵ jak vyjadřuje celá modlitba 22. žalmu.

2.3.4.4 Pojetí spásy a vykoupení

V tomto oddíle se pokusíme zjistit, jak Ratzinger pojímá spásu a vykoupení. Výrazem „spása“ rozumíme dovršení stvoření, „vykoupení“ chápeme jako osvobození od hříchu a zla. V *Úvodu do křesťanství* je zřejmý zájem autora představit kříž jako dovršení díla stvoření.²⁸⁶ Jak jsme již zmínili, kříž „posledního člověka“ je vzorem pravého lidství, které je bytím „pro druhé“.²⁸⁷ Toto tvrzení vychází z pojetí člověka: „Člověk je tím více u sebe, čím více je u druhého.“²⁸⁸ Spása člověka tedy spočívá v uskutečněném přechodu od sebe k druhému, v radikální vztahové existenci. Člověk je ze své přirozenosti chápán jako dialogické bytí, které dosahuje svého největšího uskutečnění skrze Krista a jeho kříž.

Daleko méně je akcentováno téma osvobození od zla. Můžeme ho však vyčíst v pojednání o Ježíšově sestupu mezi zemřelé a o jeho nanebevstoupení. „Peklo“ pro Ratzingera znamená „chtít být jen sám“, „stačit sám sobě“.²⁸⁹ Setkáváme se s pojetím lidského hříchu jako odmítnutí bytí ve vztahu. „Nebe“ je naproti tomu „dotek bytí člověka a bytí Boha“.²⁹⁰ Vykoupení tedy Ratzinger pojímá jako uskutečnění společenství, napravení ztraceného vztahu člověka k Bohu.

Ratzinger své teze z *Úvodu do křesťanství* o dovršení lidství skrze kříž posledního člověka staví do souvislostí s teologií osoby v díle *Dogma a hlásání*. Jak jsme

věty není schopen uchopit žádný německý překlad, ještě více než u ostatních článků víry je nutné meditativní odhalení významu v kontextu dějin víry.“ Tamtéž 29.

²⁸² Tamtéž 245.

²⁸³ Srov. tamtéž 249.

²⁸⁴ K problematice srov. POSPÍŠIL: Ježíš z Nazareta, 332–333.

²⁸⁵ „Kdo svou existenci tak rozejpal, že je současně ponořen v Boha a ponořen do propasti Bohu vzdáleného tvora (...) je skutečně ukřižovaný.“ Einführung, 239.

²⁸⁶ Je zajímavé, že téma osvobození z hříchů je více zmíněno: RATZINGER: Heil, 78–80.

²⁸⁷ Srov. Einführung, 169, 207.

²⁸⁸ Tamtéž 190.

²⁸⁹ Tamtéž 259.

²⁹⁰ Tamtéž 260.

pozorovali v Ratzingerově reflexi hypostatické unie, osoba věčného Slova, která je subsistentním vztahem, přivádí přijaté dialogické lidské bytí k nejvyšším možnostem. Takový proces se však neděje pouze v izolovaném aktu vtělení, ale v celém Ježíšově životě, který vrcholí na kříži.²⁹¹ Nyní je zřejmé, proč pro Ratzingera je následování ukřižovaného Ježíše cestou zbožštění a zároveň cestou zlidštění: „Následování Krista v posledku není nic jiného, než stát se člověkem v lidství Boha.“²⁹²

V knize *Bůh Ježíše Krista* nalézáme podobné úvahy. Zbožštění se uskutečňuje „v účasti na tvářnosti Syna“. Naproti tomu za lež považuje snahu o „bezbřehou autonomii a plnou emancipaci“.²⁹³ Odmítnutí synovského vztahu znamená lež, je hříchem. Model vykoupení z hříchů je tedy stejný jako model dovršené antropologie, spočívá v uskutečnění přechodu od bytí pro sebe k bytí pro Boha.

Na závěr můžeme shrnout, že Ratzinger zdůrazňuje především spásu jako dovršení stvoření, daleko méně se zabývá otázkou osvobození od hříchů. Kříž přináší vykoupení tím, že obnovuje hříchem ztracený vztah člověka k Bohu,²⁹⁴ a dovršuje jeho lidství v nové kvalitě vztahové existence, k „proexistenci“. Takové pojetí vykoupení a spásy má dopad do Ratzingerovy antropologie.²⁹⁵

2.3.4.5 Charakter spásy

Tím, že Ratzinger na základě jednoty christologie a soteriologie ztotožňuje osobu Ježíše a dílo spásy, je pochopitelné tvrzení v *Úvodu do křesťanství*, že nejen zjevení, ale i spása dosáhla v kříži své konečné platnosti.²⁹⁶ Nelze proto očekávat ani zjevení ani spásu jinou, než jaká byla přinesena v Ježíšově kříži. Stále platná spása kříže je již přítomná a zároveň se „v ní otevírá budoucnost“.²⁹⁷ Ratzinger tedy již dokonanou spásu chápe zároveň eschatologicky, v plnosti se realizuje při dovršení stvoření skrze konečný příchod posledního člověka.²⁹⁸ Na základě jednoty christologie a soteriologie se vyjasňuje

²⁹¹ Srov. Dogma, 221. Srov. též RATZINGER: Meditation zur Karwoche, 9–10.

²⁹² Dogma, 145.

²⁹³ Gott Jesu, 55.

²⁹⁴ K pojetí vykoupení z hříchů jako napravení synovského vztahu k Bohu skrze kříž srov. též RATZINGER: Im Anfang schuf Gott, 64–74. „Ježíš Kristus je nový Adam, se kterým začíná nově lidské bytí. On, který je ze základu vztah a vztahové bytí, jako Syn napravuje vztah.“ Tamtéž 73.

²⁹⁵ Srov. například RATZINGER: Dogma, 161–182. Vztah mezi milostí a přirozeností je pro autora analogický vztahu mezi spásou a stvořením, vykoupením a hříchem.

²⁹⁶ Srov. Einführung, 214–217.

²⁹⁷ Tamtéž 216.

²⁹⁸ Srov. tamtéž 197, 266.

také teze o primátu přijetí.²⁹⁹ Je-li spása totožná s osobou Vykupitele, je primárně darem, nelze ji lidskými prostředky vytvořit, ale pouze přijmout.

Ratzingerovo neoperativní pojetí spásy je zjevnou reakcí na marxistickou „soteriologii“, která chce přetvořit svět bojem, a křesťanskou naději tak nahradit politickou utopií, která zpochybňuje, že by „konečně platné“ přišlo skrze Kristův kříž.³⁰⁰ Podle naší analýzy tato kritika vychází ze striktní jednoty osoby Ježíše a jeho díla, christologie a soteriologie. Ratzingerovo neoperativní, eschatologické pojetí spásy,³⁰¹ mělo bezesporu velký význam pro práce o eschatologii ze sedmdesátých let minulého století.³⁰²

W. Kasper souhlasí s tím, že spása nemá operativní charakter, domnívá se však, že v Ratzingerově teologii ztrácí kříž svůj kritický a na konkrétní církevní praxi zaměřený význam.³⁰³ Vztah kříže a církevní praxe je poněkud široké téma, na základě Pospíšilova rozlišení vnitrosvětské spásy jako spásy „podle člověka“ a osvobození od hříchu a zbožštění jako spásy „podle Boha“³⁰⁴ však můžeme říci, že Ratzinger klade důraz na spásu „podle Boha“ a netematizuje relevantní otázku spásy „podle člověka“.³⁰⁵ Toto téma je implicitně přítomné v pojetí křesťanské „proexistence“, není však nikterak rozpracováno.³⁰⁶ Stejně můžeme hodnotit i spis *Dogma a hlásání*. V knize *Bůh Ježíše Krista* v pojetí spásy jako uskutečnění synovského vztahu k Otci je ještě více zdůrazněn vertikální rozměr spásy. V Ratzingerově christologii tak otázka po vlastním významu spásy „podle člověka“ zůstává nezodpovězena.

Téma vnitrosvětské spásy však rozhodně není nepodstatné, zvláště v posledních desetiletích je zohledňováno také v církevním magisteriu. Jan Pavel II. ve své encyklice *Redemptor hominis*, v návaznosti na *Gaudium et spes*, pojímá spásu, kterou přinesl Kristus, jako odpověď na různé podoby zla, které dnes ohrožují jednotlivce i svět.³⁰⁷ Podcenění významu spásy „podle člověka“, které jsme našli v díle Josepha Ratzingera, můžeme tedy považovat za jistý deficit jeho soteriologie.

²⁹⁹ Srov. tamtéž 217–220.

³⁰⁰ Srov. tamtéž 218–219.

³⁰¹ K eschatologickému pojetí spásy srov. RATZINGER Joseph: Die Zukunft des Heils, in: RATZINGER Joseph, HOMMES Ulrich: Das Heil des Menschen. Innerweltlich – Christlich, München: Kösel Verlag, 1975, 33–63.

³⁰² Srov. RATZINGER Joseph: Eschatologie und Utopie, in: IKaZ Communio, 2 (1977) 97–110; RATZINGER: Eschatologie, 40–44.

³⁰³ Srov. KASPER: Theorie und Praxis, 152–157.

³⁰⁴ Srov. POSPÍŠIL: Ježíš z Nazareta, 289–293.

³⁰⁵ Toto téma nachází odraz v jiných spisech, není však příliš rozpracováno. Srov. vztah křesťanského kultu a služby: Dogma, 43.

³⁰⁶ Srov. princip „pro“ in: Einführung, 205–207.

³⁰⁷ Srov. JAN PAVEL II.: Redemptor hominis, Praha: Zvon, Praha, 1996, čl. 15–17.

2.3.5 Výklad víry ve zmrtvýchvstání a její realismus

Ratzingerův teologický výklad události zmrtvýchvstání v *Úvodu do křesťanství* je založen na citátu Písně písní: „Silná jako smrt je láska“ (Pís 8, 6). Zmrtvýchvstání proto autor interpretuje jako „sílu lásky silnější než smrt“.³⁰⁸ Ratzingerovu fenomenologii lidské lásky můžeme vyjádřit ve dvou prvcích: nezůstávat sám v sobě, ale být přijat v druhém. Následně své zjištění aplikuje na tajemství kříže. Syn na kříži dokonale projevil svou lásku, odevzdal svůj život Otci, v lásce Otce bylo jeho lidství přijato a zachováno.³⁰⁹ Tajemství zmrtvýchvstání je tak obsaženo v tajemství kříže. Láska Syna však nepřekonává jen smrt, ale také pouhý biologický život, Ježíšovo tělo má proto novou kvalitu.³¹⁰ Kristus je přítomen ve světě novým způsobem, totiž v církvi a ve svátostech.³¹¹

Sledujeme-li Ratzingerův výklad zmrtvýchvstání, můžeme učinit několik závěrů. Jde o výklad trinitární, výklad Ježíšova Božího synovství: Ježíšova láska k Otci je silnější než smrt. Ježíšova láska na kříži zakládá samotnou událost zmrtvýchvstání.³¹² Centrem Ježíšova tajemství zůstává událost kříže, v něm se jako v ohnisku sbíhají nejen předvelikonoční události, ale i skutečnost oslavení.

Pozoruhodný je Ratzingerův výklad vzkříšení na základě analogie lidské lásky. W. Kasper jej dává Ratzingerův za příklad „redukce na antropologickou strukturu“.³¹³ Pokud této poznámce rozumíme správně, pak Kasper přehlíží, že fenomenologie lidské lásky slouží výkladu jako analogie. Analogie není aplikována pouze na prvním stupni „via affirmationis“, ale též „via negationis“ a „via eminentiae“.³¹⁴ Pokud by tento trojí krok Ratzinger neudělal, musel by dojít k závěru, že samotná lidská láska může přemoci smrt. On však tvrdí zřejmý opak. Smrt nemůže překonat obyčejná láska člověka, ale pouze láska Božího Syna a jen v ní lidská láska.³¹⁵

Zdá se však, že Kasper svou kritiku korigoval ve své knize *Jesus der Christus*, kde uznává potřebu „antropologického přístupu k víře ve vzkříšení“ a Ratzingera jmenuje jako

³⁰⁸ „Sie (Auferstehung) ist das Stärkersein der Liebe gegenüber dem Tod.“ Einführung, 249.

³⁰⁹ Srov. tamtéž 252.

³¹⁰ Srov. tamtéž 254–255.

³¹¹ Srov. tamtéž 255–257.

³¹² Podobně Gott Jesu, 69. „Ve výkřiku z žalmu 22 (...) je také již přítomný základ vzkříšení (...) neboť je jeho lidství vnořeno do trinitárního rozhovoru věčné lásky.“ Tamtéž 69.

³¹³ KASPER: Das Wesen des Christlichen, 185.

³¹⁴ „Klasicky se tři kroky (analogie entis) nazývají via affirmationis, via negationis, via eminentiae, tedy krok tvrzení, krok popření, krok nejvyšší nebo absolutní míry.“ POSPÍŠIL Ctirad Václav: Hermeneutika mystéria. Struktury myšlení v dogmatické teologii, Praha – Kostelní Vydří: Krystal OP – Karmelitánské nakladatelství, 2005, 111.

³¹⁵ „Naše vlastní, sobě ponechaná láska nestačí překonat smrt, ale sama v sobě musí zůstat jen nespelnitelným výkřikem. To znamená, že toliko láska, která je sjednocena s Boží mocí nad životem a s Boží mocí lásky, může být základem pro naši nesmrtnost.“ Einführung, 253.

představitele přístupu založeného na „fenomenologii lásky“.³¹⁶ V tomto přístupu skutečně spočívá Ratzingerův originální přínos.

V knize *Bůh Ježíše Krista* se setkáváme s poněkud jiným pojednáním o vzkříšení. Její autor komentuje slavné vyznání z 1 Kor 15,3–8. Zaměříme se na ústřední téma, jímž je realita tělesného vzkříšení. Ratzinger se domnívá, že exegeticko-teologická debata o úloze prázdného hrobu je otázka „realismu křesťanského poselství“.³¹⁷ Tato otázka pro něj není rozhodně okrajová, neboť se ptá, zda Bůh může jednat v dějinách, zda Ježíšovo, a tím i naše pozemské tělo, může dojít oslavení.³¹⁸ Autor zdůrazňuje biblické svědectví o plné realitě Ježíšova vzkříšení, a tím zároveň svědectví o moci Boží nad zákonem smrti v jeho stvoření.³¹⁹ Pochybnosti o historicitě tohoto svědectví³²⁰ považuje za „gnostický“ rys dnešního myšlení.³²¹

Nyní se nám ozřejmuje, proč Ratzinger v žádné ze svých knih nezmiňuje nějaký Ježíšův zázrak. Sumou všech zázraků je totiž pro něj vzkříšení. Závěrem lze říci, že Ratzingerův výklad události vzkříšení na základě „fenomenologie lásky“ ukazuje Boží lásku, která je silnější než smrt, a to v celé své realitě.

2.4 Christologie v díle profesora Ratzingera: Boží Syn a poslední člověk

V závěru kapitoly shrneme výsledky našeho bádání o christologii profesora Ratzingera. Náš teolog pojímá Ježíše Krista především jako Božího Syna a posledního (exemplárního) člověka.

Ratzinger ve své christologii reaguje na debatu, probíhající v šedesátých a sedmdesátých letech minulého století, ohledně vztahu víry církve a christologických dogmat prvních koncilů na jedné straně a svědectvím Písma a historickým bádáním o Ježíšově životě na straně druhé. Pro Ratzingera je víra církve a biblická zvěst o Ježíšově osobě a jejím významu v naprostém souladu a slouží jako východisko jeho christologie „shora“. Víru církve zároveň nelze oddělit od historie Ježíšova života, tuto jednotu dokumentuje na neoddělitelnosti jména „Ježíš“ od titulu „Kristus“.

³¹⁶ KASPER: *Jesus der Christus*, 156.

³¹⁷ *Gott Jesu*, 80.

³¹⁸ Srov. tamtéž 80.

³¹⁹ Srov. tamtéž 83.

³²⁰ Srov. např. hypotézu „prázdného hrobu“: POKORNÝ Petr: *Vznik christologie*, Praha: Kalich, 1988, 124–127.

³²¹ Srov. *Gott Jesu*, 36–40.

Je zřejmé, že Ratzinger ve svém díle reaguje na širší metodologickou otázku problematického vztahu historicko-kritické exegeze a systematické teologie.³²² Odmítá jednak christologický přístup výhradně „zdola“, tedy zakládat christologii pouze na historickém bádání, jednak vypracovávat christologii nezávisle na poznacích badatelů o Ježíšově životě. Pokouší se tak o diferencovaný přístup k problematice, která přesahuje rámec naší práce, která však je významným tématem Ratzingerovy teologie.³²³

Za základní svědectví o Ježíši považuje vyznání, že Ježíš je *Boží Syn*, celý člověk a celý Bůh.³²⁴ Ratzinger proto demonstruje soulad svědectví Písma (historie Ježíšova života) a christologie prvních koncilů ohledně titulu „Boží Syn“ na základě studií exegetů, především J. Jeremiase a F. Hahna, a patristických badatelů jako je A. Grillmeier. Ve svém výkladu titulu „Boží Syn“, který našel adekvátní formulace na prvních koncilech, ukazuje komplementárnost christologie vzestupné a sestupné³²⁵ a dosvědčuje kontinuitu funkcionální a ontologické christologie.

V reflexi tajemství Ježíšova života si profesor všímá především těch evangelních událostí, které vyjadřují specifický vztah pozemského Ježíše k Bohu. Intenzivní Ježíšův vztah k Bohu, který projevoval především ve své modlitbě, umožňuje interpretovat celé Ježíšovo bytí jako bytí zcela ve vztahu k Otci a druhým lidem, jako „proexistenci“. V knize *Bůh Ježíše Krista* můžeme sledovat hlubší výklad prvků Ježíšova života, které odhalují jeho věčné synovství: kromě modlitby je to též jeho vztah k matce, chudoba, dětství. V centru Ratzingerova zájmu však nestojí mnohá témata ze života předvelikonočního Ježíše, spíše koncentruje svou pozornost na skutečnost kříže, v němž vidí vrchol života Muže z Nazareta.

Právě kříž je vrcholným projevem Kristova Božího synovství, který tak zjevuje tajemství Boha a jeho lásky. Pravda o Bohu je tedy pravda o jeho lásce. Ratzinger poukazuje na základní jednotu zjevitelského a soteriologického aspektu Kristova kříže. Hlubší zamyšlení nad trinitárním tajemstvím, které kříž zjevuje, však náš teolog nerozvíjí. Na kříži Boží Syn totálně daruje sebe sama Otci a lidem, Ratzinger proto vysvětluje

³²² Tato otázka je centrální nejen v debatě s W. Kasperem ale také v reakci na dílo Hanse Künga *Christ sein*. Ratzinger vytyká Küngově christologii především odmítnutí dogmatu a vypracování pouhé historické rekonstrukce Ježíšova života. Srov. RATZINGER Joseph: Wer verantwortet die Aussagen der Theologie? Zur Methodenfrage, in: BALTHASAR Hans Urs von (Hrsg.): Diskussion über Hans Küngs *Christ sein*, Mainz: Matthias-Grünwald Verlag, 1976, 7–18.

³²³ Srov. VERWEYEN: op. cit., 44–49, 85–98. Verweyen upozorňuje na Ratzingerova slova: otázka historické exegeze v církvi je „problém mé autobiografie“. Srov. tamtéž 84.

³²⁴ Srov. Dogma, 138–139. Výklad „Syn Boží, stejné podstaty s Bohem a stejné podstaty s námi,“ považuje Ratzinger za jedinečný způsob, jak vyjádřit celek víry. A dodává: „Je mi pořád zřejmější, že hermeneutika Chalcedonu je jediná, která ve své interpretaci nemusí nic vynechat, nýbrž může uchopit celek.“ Tamtéž 139.

³²⁵ Ratzingera lze jmenovat mezi teology, kteří se pokoušejí ukázat na základě moderní exegeze souvislost explicitní a implicitní christologie, jak je zmiňuje PBK: Bible a christologie, Praha: Krystal, 1999, 36–37.

soteriologický význam kříže prostřednictvím kategorie oběti. Láska Synova darování Otcí je silnější než smrt a zakládá samotnou událost zmrtvýchvstání. Víra v Ježíšovo zmrtvýchvstání je vyložena na základě fenomenologie lásky.

Německý profesor bezesporu zdůrazňuje primární vertikální rozměr Ježíšova života, jeho synovský vztah k Otcí. Určitou nevyváženost můžeme vidět v tom, že, až na významnou zmínku o Ježíšově početí,³²⁶ neakcentuje úlohu Duchu svatého. Jeho christologie je tak výrazně ochuzena o pneumatický rozměr.³²⁷

Pro Ratzingera teprve vtělený Boží Syn může uskutečnit pravé lidské bytí, neboť lidská bytost je tím více sama sebou, čím více se vztahuje k Bohu. Ježíš jako Boží Syn je proto člověkem exemplárního lidství – je *posledním člověkem*. Následování Božího Syna je tudíž pro věřícího cestou k autentickému lidství. Ratzinger tak inklinuje k christologii „Logos – anthrósos“. Jeho christologie má úzký vztah k antropologii a neodděluje ji od soteriologie.

Vtělení nepovažuje za izolovanou událost, ale jako proces, který zahrnuje celý Ježíšův život, jenž vrcholí na kříži. V kříži posledního člověka se neukazuje jen hříšnost člověka, ale i jeho pravé povolání. Kříž osvobozuje člověka od hříchů a dovršuje celé stvoření, děje se tak v přechodu lidského bytí od bytí pro sebe k bytí Boha a pro člověka. V následování kříže posledního člověka se proto uskutečňuje pravá spása člověka. Takto pojatá spása je milostí kříže, je darem, nemůže se vytvořit pouze lidskými prostředky. Ratzinger klade důraz na spásu podle Boha, opomíjí však relevantní otázku vnitrosvětské spásy – spásy „podle člověka“.

Jelikož Boží Syn jako poslední člověk je podle našeho autora zároveň vzorem a cílem stvoření, které v něm nachází svůj smysl, můžeme Ratzingerův náhled na realitu označit jako christocentrický. Kříž posledního člověka odkazuje na eschatologii, na budoucnost stvoření a lidských dějin, která se naplní v jeho osobě.

³²⁶ „Na rozdíl od všech vyvolených před ním, nejen, že přijímá Ducha Božího, ale též ve své pozemské existenci je pouze skrze Ducha, a tím je naplnění všech proroků, pravý prorok.“ Einführung, 228.

³²⁷ Ratzinger pojednává o Duchu svatém v souvislosti s církví, tedy v rámci ekleziologie, ne christologie. Srov. Einführung, 281–289.

3. Analýza christologických prací Josepha kardinála Ratzingera

Analýzu christologických prací Josepha kardinála Ratzingera provedeme podobně jako v předchozí kapitole: Nejprve představíme knihy a analyzované části, následně budeme zkoumat použité prameny (diachronní analýza) a nakonec jednotlivá témata (synchronní analýza). V závěru kapitoly shrneme výsledky naší analýzy.

3.1 Představení analyzovaného pramene

K analýze christologických prací kardinála Ratzingera jsme zvolili knihy: *Schauen auf den Durchbohrten – Versuche zu einer spirituellen Christologie*³²⁸ (*Hledět na Probodeného – Pokus o spirituální christologii*), *Ein neues Lied für den Herrn – Christusglaube und Liturgie in der Gegenwart*³²⁹ (*Nová píseň pro Pána – Víra v Krista a liturgie v současnosti*) a *Unterwegs zu Jesus Christus*³³⁰ (*Na cestě k Ježíši Kristu*). Podobně jako v druhé kapitole popíšeme okolnosti vzniku těchto knih, jejich charakter a tematiku a vymezíme analyzovanou část.

3.1.1 Vznik, hlavní myšlenka a charakter jednotlivých spisů

Hledět na Probodeného – Pokus o spirituální christologii představuje, jak naznačuje podtitul, Ratzingerův pokus ukázat úzký vztah mezi christologií a spiritualitou. Kniha se skládá ze tří odborných článků (původně přednášek) a tří meditací. Všechny texty jsou z počátku osmdesátých let, kdy kardinál nastoupil na Kongregaci pro nauku víry.

Kniha *Nová píseň pro Pána* jsou vybrané a přepracované texty kardinála Ratzingera ze sklonku osmdesátých a počátku devadesátých let, ve kterých se vyslovuje k převážně liturgickým otázkám.³³¹ Knihu však opatřil třemi významnými christologickými studiemi, neboť, jak sám v úvodu přiznává, „pouze úzké spojení s christologií může umožnit plodný rozvoj teologie a praxe liturgie.“³³² Christologická stať v knize slouží jako východisko pro pojednání o liturgii.

³²⁸ RATZINGER Joseph: *Schauen auf den Durchbohrten. Versuche zu einer spirituellen Christologie*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1984, 13–84 (dále zkráceně: *Schauen*). Srov. česky: RATZINGER Joseph: *Hledět na Probodeného. Pokus o spirituální christologii*, Brno: CDK, 1996.

³²⁹ RATZINGER Joseph: *Ein neues Lied für den Herrn. Christusglaube und Liturgie in der Gegenwart*, Freiburg i. Br.: Herder, 1995, 15–79 (dále zkráceně: *Lied*).

³³⁰ RATZINGER Joseph: *Unterwegs zu Jesus Christus*, Augsburg: Sankt Ulrich Verlag, 2003, 11–40, 55–130 (dále zkráceně: *Unterwegs*).

³³¹ Seznam původních uveřejněných článků srov. *Lied*, 224.

³³² Tamtéž 10.

Nejnovější christologické příspěvky³³³ kardinála Ratzingera shrnuje jeho kniha *Na cestě k Ježíši Kristu*. V úvodu knihy mluví kriticky o současné devalvací christologie a bagatelizaci Ježíšova významu. Autor knihy chce čtenáře přivést k autentickému Ježíši Nového zákona, který je zároveň přítomen v církvi a ve svátostech. Jako významný kontext současné christologie zmiňuje kardinál otázku vztahu křesťanské víry a nekřesťanských náboženství.³³⁴ Články jsou různorodé úvahy a promluvy, které sice nepředstavují striktně odborné pojednání, přesto přinášejí zajímavé christologické reflexe.

3.1.2 Témata spisů a vymezení analyzovaných částí

Knihy *Hledět na Probodeného* je rozdělena na dvě části. V první části autor předkládá tři odborné články, v druhé tři meditace. První příspěvek „Orientační body v christologii“ jsou komentované základní christologické teze, mnohé myšlenky přejímá ze svých předchozích děl. Druhý článek „Velikonoční tajemství – nejhlubší obsah a základ uctívání Srdce Ježíšova“ je pojednáním o teologickém významu úcty k Srdci Ježíšovu. Třetí příspěvek „Communio – komunita – poslání“ je ve svém jádru výkladem pojmu „communio“ ve významu christologickém, ekleziálním a svátostném. Tyto tři články představují analyzovanou část. Připojené meditace do vlastní analýzy nezahrneme.

Spis *Nová píseň pro Pána* je rozčleněn na dvě části. První část s názvem „Ježíš Kristus, střed víry a základ naší naděje“ se skládá ze tří christologických článků, které budou předmětem naší analýzy. Článek „Ježíš Kristus dnes“³³⁵ se snaží dát odpověď na soudobé christologické otázky na základě reflexe významu Krista, který je „cesta, pravda a život“. Článek „Kristus a církev – Aktuální problém teologie a její důsledky pro katechezi“ reaguje na antagonistické vnímání vztahu Krista a církve. Třetí příspěvek „Boží moc – naše naděje“ je zamyšlením nad problémem moci, jak se ukazuje v Ježíšově příběhu a následně v církvi.

Druhá část knihy, kterou nebudeme analyzovat, představují příspěvky k různým liturgickým otázkám: teologie dne Páně, teologie chrámu, církevní hudba, problematika liturgické reformy aj.

Knihy *Na cestě k Ježíši Kristu* má dvě části a epilog. První část, kterou autor nazval „Na cestě k Ježíši“ obsahuje tři články. První článek „»Kdo viděl mě, viděl Otce« (Jan 19,4) – Tvář Krista v Písmu svatém“ je biblickým zamyšlením nad teologií „Boží tváře“, kterou zjevuje Kristus. Druhý příspěvek „Zraněn šípem krásy – Kříž a nová

³³³ Seznam původních uveřejnění článků srov. Unterwegs, 169–171.

³³⁴ Srov. tamtéž 6–8.

³³⁵ Srov. česky: RATZINGER Joseph: Ježíš Kristus dnes, in: MKR Communio 4 (1997) 337–354. V naší knize je však článek značně rozšířen.

»estetika« víry“ představuje zajímavou úvahu o paradoxní kráse kříže. Tyto dva články, zabývající se primárně zjevitelským aspektem christologie, zahrneme do naší analýzy. Třetí text „Komunikace a kultura – Nová cesta evangelizace ve třetím tisíciletí“ se přímo christologií nezabývá, proto ho analyzovat nebudeme.

Druhá část „Podoba Vykupitele“ řeší spíše soteriologické otázky. První dvě zamyšlení se zabývají tématem vykoupení: „Kristus, Vykupitel všech lidí – Jedinečnost a universalita Krista a jeho církve“ a „Hledět na Krista – Podoba Krista v příbězích o pokušení.“ Druhé dva příspěvky nás zpravují o Kristově přítomnosti a působnosti v církvi a ve svátostech (eucharistii): „Denní chléb a eucharistický chléb“; „Eucharistie – communio – solidarita: Kristus přítomný a působící ve svátosti.“ Celá druhá část bude předmětem naší analýzy.

Epilog, který tvoří články o univerzalitě a katolicitě, a zamyšlení nad *Katechismem katolické církve* nepřináší primárně christologická témata, proto je v naší analýze vynecháme.

3.2 Diachronní analýza

V následující analýze posoudíme prameny, ze kterých vycházel kardinál Ratzinger při vypracování svých christologických pojednání. Budeme sledovat biblické citace a odkazy, poté citace otců a středověkých autorů, nakonec moderních autorů.

3.2.1 Písmo svaté

V analýze biblických pramenů, budeme postupovat jako v předchozí kapitole. Vypočteme citace jednotlivých biblických knih, nejprve pro Starý, pak pro Nový zákon. Zaměříme se na významné citace jednotlivých biblických knih v kontextu díla, a vyjádříme tak nejvýznamnější biblická témata.

3.2.1.1 Starý zákon

V analyzované části *Hledět na Probodeného* je sedm starozákonních citací (Gn, Pís, Ž, Iz, Oz, Zach, Mdr). Významná je zmínka o 11. kapitole z knihy proroka Ozeáše, o lásce Božího srdce, která se realizuje v Ježíšových pašijích,³³⁶ a odkaz na 22. žalm, který se modlil umírající Ježíš.³³⁷

V christologické části *Nové písně pro Pána* nalezneme dva odkazy na knihu Genesis, tři na Exodus a jeden na 40. žalm. Důležité jsou především odkazy na Ex 1–15

³³⁶ Srov. Schauen, 53–54.

³³⁷ Srov. tamtéž 21–22.

v pojetí Ježíše jako nového Mojžíše, vysvoboditele z otroctví,³³⁸ a Ex 24 ve spojitosti s Mk 9 a Mt 17 (Ježíšovo proměnění na hoře), kdy je Ježíš, nový Mojžíš, představen jako dárce nové smlouvy.³³⁹

V člancích *Na cestě k Ježíši Kristu* se setkáme s odkazy na Starý Zákon poměrně často: Dt (8krát), Ž (7krát), Ex (3krát) Iz, Jer (1krát). Deuteronomium autor cituje v souvislosti s Ježíšovými pokušeními na poušti (srov. Mt 4, 1–11).³⁴⁰ Úryvek Ex 32–34 o přímělné modlitbě Mojžíše za izraelský lid je zmiňován jako předobraz přímělné modlitby Ježíše, nového Mojžíše.³⁴¹

Podobně jako o předchozích spisech můžeme říci, že starozákonní výroky mají vazbu na novozákonní výpovědi. Ve spisech je velmi zdůrazněn vztah Mojžíše a Ježíše, který jako by reprezentoval celkový vztah Starého a Nového zákona.

3.2.1.2 Nový zákon

V analyzované části *Hledět na Probodeného* je 57 novozákonních citací. (Jan 20krát, Mk 15krát, Lk 10krát, Mt 5krát, Sk 2krát, Ef 2krát, Řím 1krát, Gal 1krát, 1 Kor 1krát). Převládá zájem o Jana a synoptická evangelia. Z knihy *Bůh Ježíše Krista* autor přebírá citace, které ukazují na jedinečnosti Ježíšovy modlitby. Nová je zmínka o Ježíšově modlitbě při proměnění na hoře, která není jen dialogem s Otcem, ale zároveň dialogem s Eliášem a Mojžíšem (srov. Mk 9,4).³⁴² Ratzinger často zmiňuje Janovo evangelium jako základ pro uctívání Ježíšova srdce (srov. např. Jan 19,37; 20,26–29).³⁴³ Citát Jan 6,38 používá k demonstrování jednoty lidské a Boží vůle v osobě vtěleného Syna.³⁴⁴

Autor v *Nové písni pro Pána* cituje Nový zákon 23krát (Jan 7krát, Mk 5krát, Mt 3krát, Lk 1krát, Žid 3krát, Řím 1krát, Flp 1krát, Kol 1krát, Tit 1krát, 1 Jan 1krát). Příběhu o pokušení na poušti (srov. Mt 4,8–10) a o proměnění Ježíše na hoře (srov. Mt 17; par Mk 9; Lk 9) věnuje vlastní zamyšlení.³⁴⁵ Z Janova evangelia se zamýšlí nad Ježíšovým výrokem: „Já jsem cesta, pravda i život“ (Jan 14,6).³⁴⁶

³³⁸ Srov. Lied, 17.

³³⁹ Srov. tamtéž 30.

³⁴⁰ Srov. Unterwegs, 87–102.

³⁴¹ Srov. tamtéž 23–24.

³⁴² Srov. tamtéž 26–27.

³⁴³ Srov. Schauen, 43, 46.

³⁴⁴ Srov. tamtéž 35.

³⁴⁵ Srov. Lied, 59–62, 29–31.

³⁴⁶ Srov. tamtéž 16.

Ve vybraných článcích *Na cestě k Ježíši Kristu* nalezneme 43 novozákonních citací (Jan 17krát, Mt 10krát, Mk 3krát, 2 Kor 3krát, 1 Kor 3krát, Lk 2krát, Gal 1krát, 1 Jan 1krát, Žid 1krát, Kol 1krát, Flp 1krát). Je potřeba zmínit pokušení na poušti (srov. Mt 4,1–11), jemuž Ratzinger věnuje rozsáhlé zamyšlení.³⁴⁷ V Janově evangeliu jsou významná místa, v nichž je Kristus představen jako zjevitel Boží tváře: Jan 19,4; 12,20–25.³⁴⁸ Důležitý je rovněž citát 1 Kor 15,45 o Kristu jako „oživujícím Duchu“, kterým autor komentuje význam Kristova vzkříšeného těla.³⁴⁹

Podobně jako v Ratzingerově díle z doby jeho akademického působení zůstává i nyní nejdůležitější christologie synoptiků a Janova evangelia.³⁵⁰ Ze synoptiků kardinál vybírá především úryvky o Ježíšově pokušení a proměnění na hoře. V Janově evangeliu si všímá Ježíše, který pro svou jednotu s Bohem Boha dokonale zjevuje (srov. Jan 19,4).

3.2.2 Církevní otcové a středověcí autoři

Významným tématem knihy *Hledět na Probodeného* je novochalcedonská teologie Maxima Vyznavače a III. konstantinopolského koncilu.³⁵¹ Další časté zmínky na otce a středověké autory nalezneme v pojednání o účtě k Ježíšovu srdci, v němž chce ukázat patristické kořeny a další vývoj „teologie srdce“.³⁵² Zmiňuje Origena, Augustina, Dionýsia Areopagitu, Bonaventuru, Richarda od svatého Viktora.

Teologie Maxima Vyznavače jako jedinečného interpreta chalcedonského koncilu je přítomná také v christologickém oddíle spisu *Nová píseň pro Pána*. Ratzinger zmiňuje Maximův vliv nejen na III. konstantinopolský koncil, ale také na teologii ikony II. nicejského koncilu.³⁵³ Méně významné odkazy jsou na dílo Augustina, Basila, Cyrila Alexandrijského, Řehoře Nysského a Vilhelma z Thiery.³⁵⁴

V knize *Nová píseň pro Pána* nalezneme odkaz na Augustina a na knihu *De vita Moysis* od Řehoře z Nyssy o důležitém vztahu následování a poznání Boha.³⁵⁵ Ve svém zamyšlení nad „estetikou kříže“ cituje Platóna a *Knihu o životě v Kristu* od byzantského teologa Nikolause Kabasilase.³⁵⁶

³⁴⁷ Srov. Unterwegs, 86–102.

³⁴⁸ Srov. tamtéž 12–15.

³⁴⁹ Srov. tamtéž 128.

³⁵⁰ Srov. RATZINGER, Bůh a svět, 157. Ratzinger vyzdvihuje dílo evangelistů, především Lukáše a Jana.

³⁵¹ Srov. Schauen, 33–37, 76–79.

³⁵² Srov. tamtéž 52–59.

³⁵³ Srov. Lied, 21, 38–40.

³⁵⁴ Srov. tamtéž 25, 30, 34, 41.

³⁵⁵ Srov. Unterwegs, 25.

³⁵⁶ Srov. tamtéž 33–34.

V díle kardinála Ratzingera nelze přehlédnout výrazný vliv teologie Maxima Vyznavače. Po snaze ukázat soulad mezi svědectvím Písma a christologií Niceje a Chalcedonu, je u něj nyní patrný zájem o třetí koncil v Konstantinopoli a druhý koncil v Niceji. Ostatní autory jako oblíbeného sv. Augustina zmiňuje jen pro dokreslení svých teologických pozic, ne jako východisko.

3.2.3 Moderní autoři

Podobně jako v předchozí kapitole zmíníme nejprve autory, se kterými Ratzinger vede polemiku, a potom ty autority, o které opírá svá východiska (magisterium, exegeté, patrologové a systematičtí teologové).

V knize *Hledět na Probodeného* vede Ratzinger polemiku s chápáním chalcedonského modelu u D. Wiederkehra a W. Panneberga.³⁵⁷ V otázce trpícího Boha kritizuje sklon k patripasianismu u J. Moltmanna, naproti tomu pozitivně hodnotí řešení otázky u H. U. von Balthasara a J. Galota.³⁵⁸ Ve výkladu proměnění na hoře se opírá o studie exegetů H. Schürmanna a H. Geseho.³⁵⁹ K historickým otázkám vztahu Písma a dogmatu prvních koncílů ohledně výpovědi, že Ježíš je Boží Syn, odkazuje na dílo A. Grillmeiera, W. Kaspera, K. Lehmana a H. Schliera.³⁶⁰ V zamyšlení nad významem úcty k Ježíšovu srdci zohledňuje patristická bádání H. Rahnera, H. de Lubaca, H. U. von Balthasara a E. von Ivánky.³⁶¹ V důležité interpretaci christologie Maxima Vyznavače se opírá o soudobá patristické studie F. M. Lethela, F. Heinzera a K. H. Uthemanna.³⁶²

V knize *Nová píseň pro Pána* Ratzinger odmítá aktuálnost závěrů A. Jungmanna, K. Adama, K. Rahnera ohledně současného nebezpečí monofyzitismu.³⁶³ V úvaze o víře Panny Marie zmiňuje encykliku *Redemptoris Mater*.³⁶⁴ Exegetické poznámky opírá o práce H. Geseho, H. Schliera a R. Schnackenburga.³⁶⁵ V úvaze o Boží moci vychází z díla *Die Macht*³⁶⁶ (*Moc*) od Romana Guardiniho. Pro Ratzingerův zájem o teologii Maxima Vyznavače je důležitý odkaz na knihy *Kosmische Liturgie* (*Kosmická liturgie*) od H. U. von Balthasara a *Christus – Ikone* (*Ikona Krista*) od Ch. Schönborna.³⁶⁷

³⁵⁷ Srov. Schauen, 33, 35–36.

³⁵⁸ Srov. tamtéž 50.

³⁵⁹ Srov. tamtéž 18.

³⁶⁰ Srov. tamtéž 33, 16.

³⁶¹ Srov. tamtéž 42, 52–59.

³⁶² Srov. tamtéž 79.

³⁶³ Srov. Lied, 19, 39.

³⁶⁴ Srov. tamtéž 70.

³⁶⁵ Srov. tamtéž 30, 42, 45.

³⁶⁶ Srov. tamtéž 63.

³⁶⁷ Srov. tamtéž 21.

V článcích *Na cestě k Ježíši Kristu* Ratzinger kriticky zmiňuje pojmání Krista na základě módních trendů v díle A. Harnacka, R. Bultmanna, J. Moltmanna.³⁶⁸ V tomto svazku nalezneme nejvíce odkazů na dokumenty magisteria: *Dominus Iesus, Redemptor hominis, Tertio millenio adveniente, Novo millenio ineunte, Katechismus katolické církve*.³⁶⁹ Z exegetů jmenuje R. Schnackenburga a J. Gnilků.³⁷⁰ Významné odkazy nalezneme na dílo R. Guardiniho, H. U. von Balthasara a L. Bouyera.³⁷¹

Christologie kardinála Ratzingera má konstantně polemický charakter. K autorům, ke kterým zaujímá kritické stanovisko, můžeme zařadit například J. Moltmanna. Celé dílo kardinála Ratzingera provází ostrá polemika s politickou teologií a teologií osvobození, autor však neodkazuje na žádného konkrétního teologa, takže čtenář získává pouze obecnou a schématickou představu o zmíněných teologických směrech.³⁷² Nově nalezneme odkazy na dokumenty církevního magisteria. Kardinál rovněž zohledňuje současnou exegezi (Schnackenburg). Významný vliv na Ratzingerovu christologii mají patristické studie, především ty, které se týkají christologie Maxima Vyznavače (Balthasar, Schönborn). Ratzinger také reflektuje soudobé christologické studie (W. Kasper).

Větší odraz v jeho díle má však, kromě H. U. von Balthasara, spíše starší práce R. Guardiniho. Jeho myšlenky zůstávají silnou inspirací pro celou Ratzingerovu teologii. Kardinál sám vidí spřízněnost v mnoha otázkách, v posledních letech především ve společném zájmu o zdůraznění vzájemné souvislosti christologie a liturgie.³⁷³ Nejspíš právě od Guardiniho přejal také důležité pojetí vzájemné jednoty pravdy a svobody.³⁷⁴

3.3 Synchronní analýza

Podobně jako v předchozí kapitole budeme v synchronní analýze v jednotlivých spisech zkoumat užití christologických titulů, pojetí vtělení, tajemství Ježíšova života, teologii kříže a oslavení.

³⁶⁸ Srov. *Unterwegs*, 59–60.

³⁶⁹ Srov. *tamtéž* 55, 79, 82–83.

³⁷⁰ Srov. *tamtéž* 11, 85, 91.

³⁷¹ Srov. *tamtéž* 11, 35, 101, 112.

³⁷² Verweyen jmenuje teologii Gustavo Gutierrez srov. VERWEYEN, *op. cit.*, 120.

³⁷³ Srov. RATZINGER Joseph: *Von der Liturgie zur Christologie*. Romano Guardinis theologischer Grundansatz und seine Aussagekraft, in: RATZINGER Joseph (Hrsg.): *Wege zur Wahrheit*. Die bleibende Bedeutung von Romano Guardini, Düsseldorf: Patmos Verlag, 1985, 121–144. Srov. např. společnou snahu o vyjádření teologického základu úcty k Ježíšovu srdci: *tamtéž* 138–142; *Schauen*, 41–59.

³⁷⁴ Srov. RATZINGER: *Von der Liturgie zur Christologie*, 135.

3.3.1 Christologické tituly

V jednotlivých spisech vyjmenujeme a vyčíslíme christologické tituly, které se vyskytují v díle kardinála Ratzingera. Zjistíme výskyt nových titulů a všimneme si také těch titulů, které Ratzinger přestal používat. O významných christologických titulech pojednáme zvlášť a pokusíme se určit jejich pojetí a hodnocení.

V analyzované části *Hledět na Probodeného* je nejčastějším titulem „Syn Boží“ (30krát), následuje „Logos“ (12krát), „Slovo“ (6krát), „Kristus“ (7krát), „Spasitel“ (1krát) a „Pán“ (1krát).

V christologickém oddíle *Nové písně pro Pána* kardinál Ratzinger používá tituly: „Kristus“ (36krát), „Syn“ (11krát), „nový Mojžíš“ (5krát), „Chudý“ (5krát), „Lazar“ (1krát), „Syn člověka“ (1krát).

V článcích *Na cestě k Ježíši Kristu* se vyskytují tituly: „Kristus“ (35krát), „Syn Boží“ (13krát), „Slovo“ (8krát) a „Logos“ (3krát), „Spasitel“ (4krát), „Prostředník“ (3krát), „oživující Duch“ (2krát), „nový Mojžíš“ (2krát), „Chudý“ (1krát).

Podobně jako v předchozích spisech k Ratzingerovým oblíbeným titulům patří „Kristus“, „Syn Boží“, „Logos“, nesetkáme se však s titulem „poslední člověk“. V posledních dílech je častěji používán titul „nový Mojžíš“, který vyjadřuje soudobý pohled na Ježíše, osvoboditele z otroctví.

3.3.1.1 Kristus

Otázka vztahu Ježíše a Krista, víry církve a historie, kterou jsme sledovali v *Úvodu do křesťanství*, provází v nových souvislostech i myšlení kardinála Ratzingera. V článcích *Hledět na Probodeného* reaguje na situaci v teologii, v níž se „christologie“ vypracovává nezávisle na víře církve,³⁷⁵ kritizuje konstrukce „historického Ježíše“, vypracované bez hermeneutiky víry.³⁷⁶ Církev, „Tělo Kristovo“, je však pro Ratzingera „pravý subjekt poznání Ježíše.“³⁷⁷ Používá janovský pojem „paměti“. V „paměti“ církve se minulé stává přítomným a pochopitelným, církev je proto hermeneutickým předpokladem christologie.³⁷⁸

V článku „Kristus a církev“ Ratzinger odmítá současné „oddělení Ježíše a Krista“, které „je zároveň oddělením Ježíše a církve“.³⁷⁹ Bez církevní víry, na základě současných

³⁷⁵ Srov. Schauen, 13–14. Teze je formulovaná značně obecně, než abychom usuzovali na určité směry v christologii.

³⁷⁶ Srov. tamtéž 37–40.

³⁷⁷ „Die Kirche (...) ist das wahre Subjekt des Erkennens Jesu. In ihrem Gedächtnis ist das Vergangene gegenwärtig.“ Tamtéž 25.

³⁷⁸ Srov. tamtéž 28–29.

³⁷⁹ Lied, 47.

„filosofických apriori“, se tak rekonstruuje „historický Ježíš“ a formulují se nové podoby soteriologie: „osvobození psychologicky individuální“ a „politicky kolektivní“.³⁸⁰

Podobně v knize *Na cestě k Ježíši Kristu* odlišuje náš autor vyznání víry církve, týkající se historické osoby Ježíše, od obrazů o Ježíši, které jsou formulovány na základě „módních trendů“. Jako příklad uvádí „Ježíše liberální teologie“ (A. Harnack), „existencialistického Ježíše“ R. Bultmanna a obraz J. Moltmanna o Ježíši budoucnosti, který „degeneroval“ v „marxistického Ježíše“, politického revolucionáře.³⁸¹

Pro kardinála Ratzingera tedy zůstává víra církve, která v Ježíši vyznává Krista, základním východiskem, vypracovává christologii „shora“. Vede polemiku s těmi teologickými směry, které formulují obraz „historického Ježíše“ bez víry církve. V podtextu můžeme vnímat především kritickou debatu s teologií osvobození.³⁸²

3.3.1.2 Boží Syn

Titul „Boží Syn“ má pro Ratzingera stěžejní důležitost. V knize *Hledět na Probodeného* v zásadě přebírá teze ze svých předchozích prací: Za východisko pro vznik titulu „Boží Syn“ považuje Ježíšovu modlitbu, v níž se projevuje Ježíšova totální relace k Otci. Christologické dogma rané církve se následně formulovalo na základě svědectví Písma.³⁸³

Ve spisu *Nová píseň pro Pána* poukazuje jeho autor na filosofické předpoklady současného myšlení, které brání přijmout svědectví Písma o Božím působení ve světě.³⁸⁴ Titul „Boží Syn“, jak vystupuje v Písmu a jak je formulován v dogmatech církve, se pro současné myšlení stává problematickým. Současné „filosofické apriori“ přivádí exegezi k nebezpečí redukovat biblickou zvěst o Ježíši jako Božím Synu. Christologie zase upadá do ohrožení „nestorianismem“, tedy podléhá tendenci mluvit pouze o Ježíšově lidství bez vztahu k jeho božství.³⁸⁵

V textech *Na cestě k Ježíši Kristu* nalezneme širší rozbor důvodů pro současný odpor k titulu „Boží Syn“.³⁸⁶ Analyzovat tyto myšlenky přesahuje rámec naší práce. Zmíníme pouze Ratzingerův poukaz na tu skutečnost, že se postuluje nemožnost

³⁸⁰ Srov. tamtéž 49.

³⁸¹ Srov. *Unterwegs*, 57–60.

³⁸² K oddělení „Ježíše dějin“ a „Krista víry“ v teologie osvobození srov. *Instruktion über einige Aspekte der „Theologie der Befreiung“*, čl. 10/8; RATZINGER: *O víře dnes*, 141.

³⁸³ Srov. *Schauen*, 15–20.

³⁸⁴ „Deismus se prakticky prosadil ve všeobecném povědomí. Člověk si již více nedokáže představit Boha, který se stará o jednotlivého člověka a který jedná v dějinách (...) Proto nemůže samozřejmě být Syn Boží, který přišel do světa, aby nás vykoupil z hříchů.“ *Lied*, 50.

³⁸⁵ Srov. tamtéž 19–23, 39–42.

³⁸⁶ Srov. *Unterwegs*, 60–65.

objektivního Božího působení v přírodě i v lidských dějinách, a otázka po Bohu se tak odsouvá zcela do subjektivní sféry. Kardinál požaduje přehodnocení zmíněného postulátu, protože pouze Bůh, který působí ve světě, je skutečným Bohem a Ježíš může být universálním Vykupitelem pouze jako Boží Syn.³⁸⁷ V pojednání o Božím Synu je tak poukázáno na aktuální otázku vztahu Krista k nekřesťanským náboženstvím.

Jak vidíme, na rozdíl od svých předchozích prací se kardinál nepokouší dokazovat „adekvátnost“ titulu „Boží Syn“, spíše analyzuje překážky současného myšlení k jeho akceptaci. V knize *Na cestě k Ježíši Kristu* zmiňuje zcela nový kontext vztahu křesťanství k ostatním náboženstvím, protože Ježíšova jedinečnost spočívá právě v tom, že je Boží Syn a jako takový je univerzálním Vykupitelem.

3.3.1.3 Logos

Rozvinutí pojetí Ježíše jako Logos můžeme pozorovat v knize *Na cestě k Ježíši Kristu*. Zde se Ratzinger ptá, jaké je postavení víry v Krista v kulturních a náboženských dějinách.³⁸⁸ Poukazuje na učení otců o „semenech Slova“, přítomných v předkřesťanském světě. Zdůrazňuje však, že otcové je nenacházeli v náboženstvích, ale ve filosofii, v rozumu hledajícím pravdu, který je schopen se kriticky postavit náboženským a kulturním tradicím.³⁸⁹ Jak jsme již uvedli v předchozí kapitole, Ratzinger považuje „Logos“ za smysl stvoření, pravdu o světě, která se zjevuje v osobě Ježíše. Proto hledající rozum, nikoliv samo náboženství a kultura, může nalézt plnou pravdu ve víře v Ježíše jako Krista.

Můžeme tedy říci, že kardinál Ratzinger svým pojetím Logos zdůrazňuje zásadní jednotu rozumu a víry v křesťanství a apeluje na dynamickou schopnost rozumu překračovat statické kulturní a náboženské zvyklosti k víře v Krista.³⁹⁰ V pojetí Ježíše jako Logos kardinál nachází východisko pro řešení aktuální otázky, jakou je vztah křesťanské víry k různým kulturám a náboženstvím.³⁹¹

³⁸⁷ Srov. tamtéž 68.

³⁸⁸ Srov. tamtéž 72–76.

³⁸⁹ Srov. tamtéž 73.

³⁹⁰ „Rysem křesťanské víry je zcela nový způsob vzájemného vztahu rozumu a náboženství, aby se tak člověk zaměřil na pravdu a náboženství neupadlo do zvykovosti, nýbrž žilo pod nárokem pravdy.“ Unterwegs, 75. Ratzinger tedy nechápe náboženství samo o sobě negativně. Každé náboženství (primárně křesťanství) má pozitivní úlohu, pokud transcenduje k pravdě.

³⁹¹ Tématiku shrnuje: Ratzinger Joseph: Glaube – Wahrheit – Toleranz, Freiburg i. Br.: Herder, 2005, (především) 125–126, 160–163.

3.3.1.4 Nový Mojžíš

V posledních dvou spisech se setkáváme s titulem „nový Mojžíš“. V článku „Ježíš Kristus dnes“ Ratzinger polemizuje s titulem „nový Mojžíš“, jak je pojímán v teologii osvobození, která chápe Ježíše jako osvoboditele ze zotročujících mocenských struktur.³⁹² Podle Ratzingera teologie osvobození svým výkladem nezohledňuje významový přesah Ježíšova vykupitelského díla vzhledem k osvoboditelské činnosti Mojžíše.³⁹³ Vztah Ježíše a Mojžíše, podobně jako vztah Nového a Starého zákona, ukazuje na kontinuitu i novost, obojí je důležité. Novost Ježíše spočívá v úplné jednotě jeho osoby a díla, on není pouze vůdcem v exodu, ale on sám je cesta: „Celá existence Ježíše je exodus.“³⁹⁴ Ratzinger Ježíšovým exodem rozumí jeho Paschu, velikonoční tajemství, v ní se uskutečňuje osvobození člověka.³⁹⁵ Odmítá tak chápat Ježíše, nového Mojžíše, pouze jako politického osvoboditele.

V meditacích knihy *Na cestě k Ježíši Kristu* je ukázán Mojžíš jako Kristův předobraz, ne ve svém osvoboditelském poslání v Egyptě, ale ve svém „zápase s Bohem“, v přímělné modlitbě za Izrael, který zhřešil (srov. Ex 32,32), kdy Mojžíš mluvil s Bohem tváří v tvář (srov. Ex 33,11). Ježíš naplňuje Mojžíšův předobraz: On „se sám nabídl k oběti za hřích“, on je „přímělncem u Otce“ (srov. 1 Jan 2,1), on jako Syn stojí tváří tvář Otci a ve své tváři zjevuje Boží velebnost (srov. 2 Kor 4,6). Ježíš je tedy novým Mojžíšem jako Syn, který zjevuje Otce, a jako oběť za hřích světa.³⁹⁶

Můžeme shrnout, že kardinál pojetím Ježíše jako nového Mojžíše částečně polemizuje s politickým porozuměním titulu a pokouší se náležitě vyjádřit vztah Nového a Starého zákona.³⁹⁷ Předobraz Mojžíše se naplňuje ve velikonočním tajemství, v něm zjevuje Ježíš tvář Otce a osvobozuje člověka.

3.3.1.5 Hodnocení christologických titulů

Reflexe akcentovaných titulů „Kristus“, „Logos“ a „Syn Boží“ se rozvíjí jednak v polemice s reduktivními trendy v teologii, jednak v kontextu mezináboženského dialogu. Je zajímavé, že se vůbec neseťkáváme s titulem „poslední (exemplární) člověk“. Tento titul zdůrazňoval plnost dovršeného lidství v Ježíši a Ratzinger v něm inklinoval k christologii

³⁹² Srov. Lied, 17–18.

³⁹³ Srov. též Instruktion über einige Aspekte der „Theologie der Befreiung“, čl. 7/10.

³⁹⁴ Lied, 31.

³⁹⁵ Srov. tamtéž 33.

³⁹⁶ Srov. Unterwegs, 23–24.

³⁹⁷ K tématu vztahu Ježíše a Izraele srov. RATZINGER Joseph: Die Vielfalt der Religionen und der Eine Bund, Bad Tölz: Verlag Urfeld, ²1998, 17–81. V popředí nestojí otázka osvobození, ale vztah mezi smlouvou ve Starém a Novém zákoně, kterou chápe jako jedinou smlouvu naplněnou v Kristově velikonočním tajemství: srov. tamtéž 71–72.

„Logos-anthrópos“. V reakci na stávající „trend nestorianismu“³⁹⁸ zdůrazňuje jednotu subjektu vtěleného Syna a ve srovnání s předchozími texty se tak výrazněji přiklonil k christologii „Logos-sarx“. Titul „poslední člověk“ v posledních spisech nahrazuje především titul „nový Mojžíš“, který má nejen vyjádřit vzájemný vztah Starého a Nového zákona, ale též v polemice s politickým výkladem popsat pravou úlohu Ježíše v osvobození člověka, v uskutečnění jeho pravého lidství.

3.3.2 Teologie vtělení

V následujícím oddíle se pokusíme analyzovat vývoj v Ratzingerově teologii vtělení. Budeme se zabývat dvěma tématy: reflexí hypostatické unie a vztahem mezi teologií vtělení a kříže.³⁹⁹

3.3.2.1 Reflexe hypostatické unie

Kardinál Ratzinger předkládá reflexi nad jednotou božství a lidství v osobě vtěleného Slova v šesté tezi „Orientačních bodů v christologii“.⁴⁰⁰ Domnívá se, že ke správnému a plnému pochopení Chalcedonu je potřeba neochalcedonské teologie, shrnuté na III. konstantinopolském koncilu, který brání chápat chalcedonskou definici o vztahu mezi přirozenostmi jako určitý paralelismus. Podle Ratzingera se III. konstantinopolský koncil svou analýzou jednoty lidské a Boží vůle v osobě Krista vyhnul jak nebezpečí jakékoliv redukce Ježíšova lidství, tak nebezpečí obhájit celistvost lidství na základě dualismu přirozeností. Metafyzicky rozdílná lidská a Boží vůle jsou sjednoceny personálně. Ratzinger vyzdvihuje teologii Maxima Vyznavače, který vyložil podstatu této jednoty na Ježíšově modlitbě. Lidská vůle se v modlitbě k Otci sjednocuje s vůlí věčného Syna, jenž je jako Osoba čistým vztahem k Otci, tak je lidská vůle zbožštěna a přivedena ke své pravé svobodě.⁴⁰¹ Modlitba je proto pro křesťana jedinečným místem sjednocení s Bohem, a tím vede k pravému osvobození. Trinitárně relační výklad hypostatické unie, kterou jsme analyzovali v předchozí kapitole, nyní Ratzinger vlivem Maxima Vyznavače interpretuje na základě Ježíšova modlení, které je středem celého Kristova života.⁴⁰²

³⁹⁸ Srov. Lied, 23, 40.

³⁹⁹ Ratzinger zůstává konstantní ve svém christocentrickém pohledu na svět: „Teprve inkarnace Syna dala člověku a viditelnému světu s konečnou platností vlastní smysl.“ Schauen, 45.

⁴⁰⁰ Srov. tamtéž 33–37.

⁴⁰¹ „Ježíšova lidská vůle se integruje do vůle Syna. Tím, že tak činí, přijímá jeho identitu, totiž plnou podřízenost já vůči ty, sebedarování a vydání se já do ty: to je přece podstatou toho, který je čirý vztah a čirý akt. Kde se já daruje ty, vzniká svoboda, protože se přijímá „forma Boží.“ Tamtéž 36.

⁴⁰² Srov. tamtéž 15–23.

Reflexi personálního sjednocení lidství a božství vtěleného Syna rozvíjí kardinál v téže knize v úvahách o Ježíšovu srdci. Ratzinger inspirován svatým Bonaventurou mluví o trojstupňové struktuře jediné Ježíšovy bytosti: tělo, duch a Logos. Tělesné srdce zobrazuje duchovní srdce a duchovní je ikonou srdce Logos.⁴⁰³ Ovšem pouze v personální jednotě přirozeností může být jediné Ježíšovo srdce plně lidské a plně Boží zároveň, a probodené srdce Krista může odhalit srdce Boha.⁴⁰⁴

V článku „Ježíš Kristus dnes“ považuje Ratzinger neochalcedonskou christologii Maxima Vyznavače a následných koncilů za cestu, jak se vyhnout dvojímu nebezpečí pro christologii: monofyzitismu i nestorianismu.⁴⁰⁵ Podle autora implicitní monofyzitismus v teologii a faktický ve víře lidí, proti kterému v posledních desetiletích bojovali teologové jako J. A. Jungmann, K. Adam, K. Rahner aj., nahradilo nebezpečí nestorianismu, rekonstruování pouhého člověka Ježíše, kdy se odhlíží od personální jednoty přirozeností. Vzniká tak novodobý „ikonoklasmus“: lidství Ježíšovo nezjevuje osobu Božího Syna, a proto také neodhaluje tajemství Trojice.⁴⁰⁶ Ratzinger teologii ikony Krista (podobně jako dříve teologii Ježíšova srdce) klade do aktuálních konsekvencí hypostatické unie: Je člověk Ježíš zjevením Boha? Pro našeho autora je to právě christologie Maxima Vyznavače, která našla správnou odpověď:

„»V Kristu se stala lidská přirozenost schopnou být podobnou Boží lásce...Láska je ikonou Boha. « Proto ten, kdo vidí Ukřižovaného, vidí Otce – ano, celé tajemství Trojice.“⁴⁰⁷

Kardinál uzavírá, že kříž je nejvyšším projevem personální jednoty lidské a Boží vůle, lidské a Boží přirozenosti Ježíše Krista, proto také v něm vrcholí zjevení tajemství Trojice.⁴⁰⁸

Vlivem teologické tradice Maxima Vyznavače kardinál Ratzinger akcentuje Ježíšovu modlitbu k Otci, která odhaluje personální jednotu obou přirozeností vtěleného Slova. Je zajímavé, že nevěnuje primárně pozornost tématu Ježíšovy poslušnosti,

⁴⁰³ Srov. tamtéž 46. K inspiraci sv. Bonaventurou srov. POSPÍŠIL: Ježíš z Nazareta, 275.

⁴⁰⁴ Podle Ratzingera dochází v Ježíšově srdci k naplnění Oz 11: „V Ozeáši 11 jsou Ježíšovy pašije dramatem Božího srdce: »Mé vlastní srdce se proti mně obrátilo, hluboký soucit se ve mně rozšířil« Probodené srdce Ukřižovaného je doslovným naplněním proctví o Božím srdci (...). Teprve v tomto souznění Starého a Nového zákona je v celé své velikosti patrná biblická zvěst o Božím srdci, o srdci božského Spasitele.“ Schauen, 54–55.

⁴⁰⁵ Lied, 9–23, 39–42.

⁴⁰⁶ Srov. tamtéž 40.

⁴⁰⁷ Tamtéž 39. Citace je z knihy *Christus-Ikone* od Ch. Schönborna, autor zde ukázal stěžejní důležitost Maximovy christologie pro teologii ikony. Srov. slovenský překlad: SCHÖNBORN Christoph: Ikona Krista. Teologické východiská, Bratislava: Vydavateľstvo Oto Németh, 2002, 99–129.

⁴⁰⁸ Srov. též Unterwegs, 13–14.

ale modlitby, v níž má poslušnost základ.⁴⁰⁹ Kardinál načrtává (spirituálně) relačně trinitární výklad hypostatické unie.⁴¹⁰ Tento výklad, podobně jako u Maxima, zahrnuje jak ontologii, tak historii Ježíšova života, ukazuje soulad mezi tím, kým Ježíš je, a tím, kým se jako člověk stává.⁴¹¹ Kříž se stává vrcholným místem projevení Ježíšovy synovské identity, a tím také zjevení tajemství Trojice. Tento výklad má zároveň dopad do spirituality: Cesta spodobení se s Ukřižovaným v modlitbě je zároveň cestou zbožštění, která je cestou k pravé svobodě.

Jestliže chtěl v sedmdesátých letech profesor Ratzinger ukázat, jak v osobě vtěleného Syna, posledního člověka, se uskutečňuje pravé lidství, čímž inklinoval k christologii „Logos-anthrópos“, vidíme v kardinálových pracích jako reakci na „nestoriánské nebezpečí“ úsilí zdůraznit jednotu subjektu vtěleného Syna, jehož lidství zjevuje tajemství Boha, čímž se více přiklonil k christologii „Logos-sarx“. Lépe řečeno, v teologické tradici Maxima Vyznavače vidí náležitou syntézu christologie „Logos-sarx“ a „Logos-anthropos“, náležitou interpretaci chalcedonského dogmatu.⁴¹²

3.3.2.2 Model vztahu vtělení a kříže

Na úzký vztah mezi událostí vtělení a tajemstvím kříže jsme narazili v Ratzingerových úvahách o Ježíšovu srdci a významu ikony. Kvůli hypostatickému sjednocení přirozeností probodené Ježíšovo srdce odhaluje milující srdce Boha a v ukřižovaném Ježíši je zjevné tajemství Trojice.

V knize *Hledět na Probodeného* je vyjádřen vztah teologie kříže a teologie vtělení na základě teologie společenství (communio).⁴¹³ Sjednocení přirozeností v hypostazi Slova znamená uskutečnění společenství Boha a člověka. III. konstantinopolský koncil dává pochopit konkrétní obsah a význam tohoto společenství: nejedná se o jednotu ontologickou, ale o vyšší jednotu „existenciální“, jednotu, která je láskou. Jednota Boha s člověkem, která se uskutečňuje v osobě Syna, se podle Ratzingera komunikuje ve velikonočním tajemství. Člověk má na této jednotě podíl v Eucharistii, vytváří se tak společenství

⁴⁰⁹ K tématu Ježíšovy poslušnosti u Maxima Vyznavače srov. POSPÍŠIL: Ježíš z Nazareta, 166–170; POSPÍŠIL Ctirad Václav: Bůh Otec a kenoze Syna, in: Teologická revue 1–2 (2000) 93–94.

⁴¹⁰ Srov. ULRICH: Hypostatická unie, 112.

⁴¹¹ „Jeden z hlavních přínosů Maximovy teologie tkví v tom, že se znovu vrací k událostem z Kristova života. Vedle toho, čím Kristus od počátku skutečně je, se objevuje i to, čím se jako reálný člověk díky svému jednání stává.“ POSPÍŠIL: Ježíš z Nazareta, 169–170.

⁴¹² Podobně Pospíšil: „Maximova reflexe (...) představuje vyvrcholení interpretace a domýšlení chalcedonského dogmatu, k němuž dochází právě na sklonku patristické epochy.“ Tamtéž 170.

⁴¹³ Srov. Schauen, 76–79.

církve.⁴¹⁴ Skryté individuální společenství Boha a člověka, uskutečněné aktem vtělení v osobě Ježíše, se stává zjevným a komunikovaným v jeho smrti a zmrtvýchvstání. Na tomto společenství má člověk následně podíl v Eucharistii.

Ratzinger v těchto reflexích předkládá „model“ vztahu mezi úkonem vtělení, velikonočním tajemstvím a tajemstvím církve, jenž má velmi blízko soteriologickému modelu C. V. Pospíšila, který popisuje jako komunikaci pravého Božího obrazu člověku.⁴¹⁵ Kardinál však vůbec nezmiňuje úlohu předvelikonočního Ježíšova života.

3.3.3 Tajemství Ježíšova života

V tomto oddíle se zaměříme na témata z Ježíšova života, která kardinál zmiňuje či kterým věnuje svou reflexi. Pokusíme se tak zjistit celkové hodnocení předvelikonočního Ježíše.

Ve spisu *Hledět na Probodeného* Ratzinger přebírá z knihy *Bůh Ježíše Krista* příklady a interpretaci událostí Ježíšovy modlitby, kterou považuje za centrální místo celého Kristova života.⁴¹⁶ Nová je zmínka o vzájemné souvislosti mezi Ježíšovým dialogem s Otcem a jeho vztahem k tradici Izraele, kterou dokumentuje na události Ježíšova rozhovoru s Eliášem a Mojžíšem při proměnění na hoře (srov. Mk 9,4).⁴¹⁷

V knize *Nová píseň pro Pána* je článek „Ježíš Kristus dnes“ reflexí nad Ježíšovými slovy: „Já jsem cesta, pravda a život“ (Jan 14,6). Ježíšův život je velikonoční cestou, cestou je jeho „exodus“. Autor proto vybírá témata z Ježíšova života, která jsou v úzkém vztahu s událostí kříže: Ježíšovo proměnění na hoře (srov. Lk 9; par Mt 17; Mk 9), slova o následování (srov. Mk 8,34–35) a Ježíšova zaslíbení zasednutí po jeho pravici (srov. Mt 25,31–40; Mk 10,35–40).⁴¹⁸ Podobně je Ježíš pravdou, protože jako ukřižovaný zjevuje Boží lásku.⁴¹⁹ Skutečnost, že Ježíš je životem, je pro Ratzingera rovněž darem kříže, v němž se dává „voda života“ (srov. Jan 7,36–38).⁴²⁰ V pojednání o Boží moci autor uvažuje o Ježíšových mesiášských zkouškách na poušti (srov. Mt 4,8–10). Pravým

⁴¹⁴ „Vtělení Syna vytváří *communio* mezi Bohem a člověkem, a otvírá tak možnost nového *communio* mezi lidmi navzájem. Toto *communio* mezi Bohem a člověkem, které se uskutečňuje v osobě Ježíše Krista, se stává komunikabilní ve velikonočním tajemství, tj. ve smrti a zmrtvýchvstání Páně. Eucharistie je naší účastí na velikonočním tajemství a konstituuje tak církev, Tělo Kristovo.“ Tamtéž 79.

⁴¹⁵ Srov. POSPÍŠIL: Ježíš z Nazareta, 368–370.

⁴¹⁶ Srov. Schauen, 15–23.

⁴¹⁷ Srov. tamtéž 26–27.

⁴¹⁸ Srov. Lied, 29–35.

⁴¹⁹ Srov. tamtéž 38–42.

⁴²⁰ Srov. tamtéž 42–45. „Ve smrti se (Kristus) stává pramenem života.“ Tamtéž 45.

vítězstvím v těchto pokušeních je kříž.⁴²¹ Zmiňuje též jako příklad Ježíšovu matkou Marii.⁴²²

V knize *Na cestě k Ježíši Kristu* Ratzinger pojednává o Ježíši, který zjevuje Boží tvář (srov. Jan 14,9). Cituje Jan 12,20–25: Kristovu odpověď na žádost Řeků, aby ho mohli vidět: Teprve pašije jsou místem jeho zjevení, teprve v nich je správně viděn.⁴²³ V knize autor věnuje rovněž rozsáhlé zamyšlení významu Ježíšových pokušení na poušti (srov. Mt 4,1–11).⁴²⁴

Z uvedeného přehledu vyplývá, že kardinál Ratzinger vidí události Ježíšova života v úzkém vztahu k tajemství kříže. Kristus ve svém životě předjímá událost kříže, kříž je klíčem k pochopení jeho života. Hlubší zamyšlení věnuje především dvěma událostem z Ježíšova života: pokušení na poušti a proměnění na hoře. Pokusíme se vyjádřit jejich význam, posoudíme také krátkou zmínku o Panně Marii.

3.3.3.1 Matka Maria

V analyzovaných textech není postava Ježíšovy matky Marie skoro vůbec zmíněna. Nenalezneme rozvinutí témat zdůrazněných ve starších spisech, jako je význam panenského početí⁴²⁵ nebo význam Ježíšova synovského vztahu k matce.

Krátkou zmínku o Marii nalezneme v *Nové Písni pro Pána*.⁴²⁶ Maria je představena jako vzor ve víře, v poslušnosti víry. Ratzinger cituje úryvek desáté kapitoly listu Židům o Synově poslušnosti k Otci (srov. Žid 10,5–7). Na základě tohoto výroku interpretoval v meditaci knihy *Bůh Ježíše Krista* celý Ježíšův život jako „uskutečněnou modlitbu“ a „vtělenou poslušnost“.⁴²⁷ Nyní odvozeně vztahuje citát na Marii, která svým souhlasem s početím Božího Syna se ztotožňuje s Boží vůlí. Poslušnost vtěleného Syna k Otci se odráží v poslušnosti Marie, v jednotě její a Boží vůle. Protože vtělení vrcholí na kříži, vzniká mezi poslušností Marie stojící pod křížem a poslušností ukřižovaného Syna „plné uskutečnění společenství vůlí“.⁴²⁸

⁴²¹ Srov. tamtéž 59–62.

⁴²² Srov. tamtéž 70–71.

⁴²³ Srov. *Unterwegs*, 12–15.

⁴²⁴ Srov. tamtéž 84–100.

⁴²⁵ Kardinál se k tématu znovu vyslovuje ve spisu RATZINGER Joseph: *Skandalöser Realismus. Gott handelt in der Geschichte*, Bad Tölz: Verlag Urfeld, 2005. Zdůrazňuje, že víra v historickou realnost panenského početí a narození je důležitým potvrzením Boží stvořitelské moci konkrétně jednat ve světě, ve svém stvoření. Srov. tamtéž 6–15.

⁴²⁶ Srov. *Lied*, 70–71.

⁴²⁷ Srov. *Gott Jesu*, 55.

⁴²⁸ *Lied*, 71.

V těchto úvahách je zřejmý vliv teologie Maxima Vyznavače. Společenství božské a lidské vůle v osobě vtěleného Slova uskutečnilo společenství Boží a Mariiny vůle.⁴²⁹ Můžeme říci, že Ratzinger dává Marii jako vzor uskutečněného společenství Boha a člověka, které je v Kristu lidem darováno. Nezamýšlí se tedy jako v knize *Bůh Ježíše Krista* nad christologickým významem synovského vztahu Ježíše k Marii ale spíše nad mariologickým významem vztahu Marie k Ježíši.

3.3.3.2 Význam Ježíšova proměnění na hoře

V knize *Hledět na Probodeného* je zmínkou o Ježíšově proměnění na hoře ukázán vztah Krista k tradici Izraele.⁴³⁰ Stejnou myšlenku Ratzinger rozvíjí v *Nové písni pro Pána*. Zde je událost proměnění východiskem pro Ratzingerovu teologii exodu.⁴³¹ Proměněný Ježíš hovoří s Mojžíšem a Eliášem, starozákonními postavami exodu, o svém exodu, tedy o své smrti. Kristovým exodem je kříž. Ježíš je nový Mojžíš, který ve svém životě uskutečňuje pravý exodus.

Kardinál zmiňuje další exegetické studie, podle kterých zpráva o proměnění Ježíše odkazuje na proměněnou tvář Mojžíše po přijetí dekalogu. Ježíš je tak představen jako „živá Tóra, smlouva v osobě, ve které se zákon stává darem.“⁴³² Ve zprávě o proměnění Ježíše je tedy vyjádřen vztah starozákonních dějin k vlastním dějinám Ježíše: „Exodus Izraele a exodus Ježíše se stýkají. Všechny svátky a všechny cesty Izraele ústí do Ježíšovy Paschy.“⁴³³

Pro Ratzingera událost proměnění ukazuje na dvě skutečnosti Kristova života. Ježíš ve svém pozemském životě anticipuje velikonoční tajemství, tajemství své Paschy. Ježíšova Pascha kontinuálně navazuje a zároveň přesahuje Starý zákon, neboť Ježíš sám je Novým zákonem, smlouvou, exodem.⁴³⁴ Ratzinger proto odmítá Ježíšův exodus na základě starozákonních obrazů redukovat pouze na vnější sociální a politické osvobození.⁴³⁵

⁴²⁹ Srov. RATZINGER Joseph: „Du bist voll der Gnade“ Elemente biblischer Marienfrömmigkeit, in: IKaZ Communio 6 (1988) 547–550. Podle Ratzingera se sjednocení vůle Marie s vůlí Syna v událostech kříže projevuje v Mariině spoluutření. V tomto sjednocení vůle Maria svým spoluutřením zobrazuje Boží „compassio“. Srov. tamtéž 548–549. Srov. blízké myšlenky POSPÍŠIL: Maria – mateřská tvář Boha, 40–43. „Jestliže Maria svým „Fiat“ pod křížem dosahuje svého dokonalého sjednocení s tím, jenž je poslušný až k smrti, dospívá také díky vtělenému Synu k vrcholnému spodobení s první osobou Trojice (...)“ Tamtéž, 42–43.

⁴³⁰ Srov. Schauen, 26–27.

⁴³¹ Srov. Lied, 29–35.

⁴³² Tamtéž 30.

⁴³³ Tamtéž 31.

⁴³⁴ „Tóra Mesiáše je Mesiáš, Ježíš sám.“ RATZINGER: Die Vielfalt der Religionen, 72.

⁴³⁵ Srov. Lied, 17–18.

3.3.3.3 Význam mesiášských zkoušek

Pokušení Krista na poušti patří k tématům, kterým Ratzinger věnuje ve vybraných textech nejvíce pozornosti. V knize *Nová píseň pro Pána* je tento příběh východiskem pro zamyšlení nad Ježíšovou spasitelskou mocí.⁴³⁶ Autor cituje třetí pokušení z Matoušova evangelia (srov. Mt 4,8–10): Ježíši je na vysoké hoře nabízena moc nad světem, vlastní moc „všechno mít a všechno smět“. Kardinál ji interpretuje jako vládu nad druhými, ovládání druhých. Způsob této moci je „politická vláda“ a „disponování technickými prostředky“.⁴³⁷

Do protikladu staví autor skutečnou moc Vzkříšeného, která je mocí kříže. Ukřížovaný se úplně zřekl vlastní moci, moci „všechno mít a všechno smět“ a ve vlastní bezmoci se zcela v poslušnosti sjednotil s vůlí Otce. Ale právě v této jednotě bytí s Bohem je Ježíš „jedno se skutečnou mocí, která objímá nebe a zemi, čas a věčnost. Je jedno s Bohem, takže Boží moc se stala jeho mocí.“⁴³⁸ Podstatou Ježíšovy moci tedy není ovládání, ale poslušnost, jeho moc „pochází z jednoty vůlí Ježíše a Otce, která má proto své nejvyšší zakotvení v kříži.“⁴³⁹

Otázka moci je především soteriologické téma. V tázání se po Ježíšově moci Ratzinger hledá podstatu Kristova vykupitelství. Příběh o mesiášských pokušeních umožňuje rozlišit pravé a nepravé podoby spasitelské moci. V pozadí těchto myšlenek vidíme znovu vliv teologie Maxima Vyznavače. Spasitelská moc pochází z jednoty lidské a Boží vůle vtěleného Syna, která nachází svůj nejvyšší projev v hodině kříže. Naopak moc autokratické lidské vůle nemůže uskutečnit spásu, je pouze její falešnou podobou.

V knize *Na cestě k Ježíši Kristu* Ratzinger věnuje své zamyšlení všem třem mesiášským pokušením z Matoušova evangelia (srov. Mt 4,1–11). Důležitost příběhu shrnuje autor svou úvodní připomínkou, že obrazy pokušení souhrnně vyjadřují životní Ježíšův zápas o „podstatu svého poslání“.⁴⁴⁰ Je podstatou jeho poslání sám Bůh, nebo potřeby a přání okamžiku?⁴⁴¹ První pokušení má přivést pokoušeného k tomu, aby upřednostnil před věrností Bohu potřebu chleba. Druhé pokušení vybízí Ježíše, aby

⁴³⁶ Srov. tamtéž 59–67.

⁴³⁷ Tamtéž 60.

⁴³⁸ Tamtéž 62. Ratzinger upozorňuje na to, že v Novém zákoně se pro Ježíšovu moc používá slovo *exusia*. Pravý význam vyjadřuje právo něco dělat. Jedná se tedy o právně darovanou moc k spravedlivým cílům. Tato moc není absolutní ale relativní, vztahená k vyššímu celku. Srov. tamtéž 62–63.

⁴³⁹ Tamtéž 64.

⁴⁴⁰ Unterwegs, 86.

⁴⁴¹ „Kořenem veškerého pokušení je odsunout stranou Boha, který se zdá být druhořadou otázkou uprostřed naléhavosti našeho života. To je pokušení, které nás stále ohrožuje: považovat za důležitější sebe sama, potřeby a přání daného okamžiku než Boha. Neboť tím odpíráme uznat Boha jakožto Boha a děláme naším bohem sami sebe nebo spíše síly, které nás ohrožují.“ Tamtéž 86–87.

„vyzkoušel“ evidenci Boží přítomnosti. Třetí pokušení spočívá v získání vlastní autonomie moci odtržené od moci Boží. Kardinál zmíněná pokušení interpretuje jako pokušení k politickému a sociálnímu mesianismu: upřednostnit před Bohem sociální potřeby světa; chtít Boha „upotřebit“ pro naše zájmy; odmítnout Boží moc a vytvářet pouze vlastní politickou moc. Ježíšovou reakcí na pokušení k falešnému mesianismu je však naproti tomu uznáním primátu Boha v poslušnosti vůči Božímu slovu, v primátu klanění: „Primát klanění (Bohu) je základní předpoklad k vykoupení člověka.“⁴⁴² Podle Ratzingera jedině takové vykoupení může být řešením všech lidských potřeb.⁴⁴³

Kardinál v těchto úvahách ukazuje konkrétní podoby falešného mesianismu, jehož podstatou je odmítnout Boha a upřednostnit vlastními silami uskutečněné „vykoupení“.⁴⁴⁴ Ježíšovo vlastní mesiášství je opačné, primární je vertikální rozměr: sjednocení se s Boží vůlí, které vrcholí na kříži. Teprve v něm se děje pravé osvobození.

Ratzinger jednoznačně odmítá vidět Ježíšův život jako úsilí o politické a sociální osvobození. Bylo by však omylem se domnívat, že v tomto hodnocení popírá horizontální rozměr Ježíšovy spásy nebo že ho znevažuje.⁴⁴⁵ Zdůrazňuje však primát vertikálního rozměru spásy, z něhož vychází horizontální, a ne naopak.

3.3.3.4 Pojetí předvelikonočního Ježíše

Podobně jako v díle profesora Ratzingera je v kardinálových textech hlavním tématem Ježíšova života jeho synovský vztah k Bohu se zvláštním zřetelem na událost kříže. Vlivem Maxima Vyznavače kardinál zdůrazňuje zjevitelský a soteriologický význam jednoty Boží a lidské vůle v osobě vtěleného Syna. Prezentuje mesiášské zkoušky jako Ježíšův zápas o tuto jednotu. Vítězstvím v zápase je v posledku kříž, který přináší konečné vykoupení. Ratzinger též zmiňuje Pannu Marii jako vzor člověka, který se sjednotil s Boží vůlí.

Druhým velkým tématem, které s předchozím souvisí, je vztah Ježíše k náboženské tradici Izraele, kterou autor ilustruje na události proměnění na hoře. Ježíšův dialog s Otcem je zároveň dialogem s tradicí Izraele. Ratzinger ukazuje, že Ježíš se stává svou poslušností

⁴⁴² Srov. tamtéž 99.

⁴⁴³ „V tomto světě (...) musíme poznat, že nežijeme pouze z chleba, ale především z poslušnosti Božímu slovu. A teprve kde je živá tato poslušnost, vyroste smýšlení, které dokáže opatřit chleba pro všechny.“ Tamtéž 91.

⁴⁴⁴ Srov. RATZINGER: Bůh a svět, 172–173. „Tam, kde se rezignuje na Boha, kde se pokoušíme zaříditi si svět bez něho, vlastními kalkulemi, kde se domníváme, že uspokojení materiálních potřeb je skutečným řešením problémů, tam nic nevykupujeme, jen ničíme, konáme dílo ďáblovo.“ Tamtéž 173.

⁴⁴⁵ „Ježíš není lhotejný k hladu lidí, k jejich tělesným potřebám, ale staví je do správných souvislostí a klade je do správného řádu.“ Unterwegs, 89.

Bohu až na kříž a totální jednotou s Otcem naplněním Starého zákona, je novou smlouvou, živou Tórou.

Ve všech těchto úvahách je zároveň přítomná polemika s výhradně horizontálním výkladem Ježíšova života jako politického a náboženského revolucionáře. Mesiánská pokušení jsou především pokušeními k politickému mesianismu. Kardinál klade důraz na primární vertikální směr Ježíšova života, jeho synovský vztah k Otcí, pouze tak je celý Ježíšův život srozumitelný. Rovněž problematika vztahu Starého a Nového zákona nachází podle Ratzingera řešení v synovském vztahu Ježíše k Bohu. Ježíš nemůže být chápán jako náboženský revolucionář, který zaujímá antagonistický „osvoboditelský“ postoj k tradici Izraele, protože svou jednotou s Bohem Izraele je Ježíš zároveň spjat s touto tradicí. Z toho, že je Ježíš jedno s Bohem, vyplývá i jeho novost: Celým svým životem se stává v plnosti jediným správným „interpretem“ a završitelem starozákonní tradice.⁴⁴⁶ Právě spor o božskou autoritu k „interpretaci“ zákona přivedla Ježíše na kříž.⁴⁴⁷ Kardinál tedy jednotu Boha a člověka v osobě Ježíše Krista považuje za základ pro tvrzení, že Nový zákon ke Starému je ve vztahu kontinuity i přesahu.

Nenalezneme ovšem zmínku o mnoha jiných důležitých tématech z Ježíšova života. V tom můžeme spatřovat určitý deficit. Neměli bychom však nutně dojít k závěru, že Ratzinger podceňuje význam předvelikonočního Ježíše, a nechce tak vidět celek jeho života. Spíše mu jde o střed Ježíšova života, jímž je jeho synovský vztah k Bohu, jehož nejvyšším vyjádřením je kříž. Teprve z tohoto středu může uchopit celek.⁴⁴⁸

3.3.4 Teologie kříže

V následující části naší analýzy se budeme zabývat zjevitelským a soteriologickým významem kříže v textech kardinála Ratzingera.

⁴⁴⁶ Srov. též RATZINGER: *Theologische Principienlehre*, 98–104. Ratzinger považuje vztah Ježíše k Bohu za základ pro pochopení jeho vztahu k tradici Izraele: „Ježíš ve své nejnvtřnější sounáležitosti s Bohem nově vyložil tradici a otevřel ji v jejím středu (...)“ Tamtéž 103. Srov. RATZINGER: *Die Vielfalt der Religionen*, 35–36; RATZINGER: *Bůh a svět*, 165.

⁴⁴⁷ „Ježíšův výklad zákona je pouze tehdy pochopitelný, jestliže je výkladem z božské moci, tedy když Bůh vykládá sám sebe. Ve sporu mezi Ježíšem a židovskými autoritami jeho doby nejde v posledku o jednotlivé porušení zákona, ale o Ježíšův nárok jednat »ex auctoritate divina«, ano, sám touto »auctoritas« být.“ RATZINGER: *Die Vielfalt der Religionen*, 36–37.

⁴⁴⁸ Podle J. Rolleta nechce kardinál Ratzinger vzít v úvahu vše, co nám evangelia říkají o postojích předvelikonočního Ježíše. Pro francouzského teologa je „srdcem evangelia“ Ježíšův revoluční příklon k hříšníkům a celníkům a jeho kritika nábožensky etablovaných farizejů. V tomto hodnocení se ukazuje potřeba nalézt střed Kristova života. Bez zmínky o synovském vztahu Ježíše k Bohu však stěží Rollet objeví „srdce evangelia“. Vzniká spíše otázka, zda sám akceptuje vše z Ježíšova života. Srov. ROLLET Jacques: *Le cardinal Ratzinger et la théologie contemporaine*, Paris: Les Édition du Cerf, 1987, 32–33.

Základní jednotu obou aspektů autor nedemonstruje na vzájemném vztahu pravdy a lásky jako v *Úvodu do křesťanství*,⁴⁴⁹ ale na základě jednoty pravdy a svobody. V knize *Hledět na Probodeného* kardinál zdůrazňuje, že otázka po svobodě je nutně spjata s otázkou po pravdě.⁴⁵⁰ „Osvobození“ bez pravdy by nebylo svobodou, ale otroctvím. Podle Ratzingera tedy nelze vypracovávat čistě funkcionální christologii, neboť otázka pravdy a svobody „jsou otázky ontologické (...) otázky po bytí, které zahrnují současně otázku po Bohu.“⁴⁵¹

Stejně teze můžeme nalézt i v ostatních spisech. V knize *Nová Píseň pro Pána* autor rovněž spatřuje úzký vztah mezi pravdou a svobodou. Rezignace na poznání pravdy, především pravdy o Bohu, považuje za základní problém naší doby, neboť „otázka po Bohu je stejnou a jedinou otázkou po pravdě a svobodě.“⁴⁵² Můžeme tedy shrnout, že pro Ratzingera je zjevení Boha v Kristově kříži neoddělitelné od uskutečněné spásy, osvobození člověka.

3.3.4.1 Kříž jako zjevení Boha

Kříž jako zjevení Boha stojí v centru kardinálova zájmu. Jak jsme již zmínili, z Ratzingerovy reflexe hypostatické unie vypývá, že Ježíš je na kříži dokonalým zjevením Boha. Kříž je pojímán jako vrcholný projev sjednocené Boží a lidské vůle v osobě vtěleného Syna, ukřižovaný člověk Ježíš je proto dokonalou „ikonou“ trojjediného Boha.

V knize *Hledět na Probodeného* Ratzinger zmiňuje téma Božího utrpení. Trpící Ježíš odhaluje spoluutrpení Trojice: „Nechat trpět Syna představuje současně i pašije Otce a v nich spolutrpi i Duch.“⁴⁵³ Podle našeho autora však „Bůh trpí, protože miluje.“⁴⁵⁴ Utrpení Ježíše tedy zjevuje Boží utrpení jako hloubku jeho lásky, pouze tak je pochopitelné.⁴⁵⁵ Tato skutečnost má následně spirituální význam: Utrpení se stává cestou k poznání a k lásce k Bohu.⁴⁵⁶

Podobnou myšlenku nalzáme ve spisu *Nová Píseň pro Pána*: Láska Ukřižovaného zjevuje Boha, celé trinitární tajemství.⁴⁵⁷ Člověk je v Ježíšových pašijích vtažen

⁴⁴⁹ Einführung, 39.

⁴⁵⁰ Srov. Schauen, 30–31.

⁴⁵¹ Tamtéž 31.

⁴⁵² Lied, 37.

⁴⁵³ Schauen, 49.

⁴⁵⁴ Tamtéž 50.

⁴⁵⁵ K této problematice srov. POSPÍŠIL: Otec a kříž Ježíše z Nazareta, 51–55; POSPÍŠIL: Ježíš z Nazareta, 185.

⁴⁵⁶ Srov. Schauen, 51.

⁴⁵⁷ Srov. Lied, 39.

do nejvnitřnějšího tajemství Boha. Pravda o Bohu, jak se ukazuje na kříži, není neutrálním poznáním, ale protože zjevuje Boží lásku, je „cestou, dobrodružstvím lásky, která jediná je svobodou.“⁴⁵⁸ Německý kardinál ve své teologii kříže ukazuje nutnou kontinuitu mezi poznáním pravdy, lásky a uskutečněním pravé svobody.

V meditacích *Na cestě k Ježíši Kristu* Ratzinger rovněž Ježíšův kříž považuje za primární místo správného poznání Ježíše a Boha.⁴⁵⁹ Hledět na Ukřižovaného, nového Mojžíše, na jehož tváři je patrná Boží sláva,⁴⁶⁰ je cestou následování: „Vidění se děje v následování (...), vidění se děje tím, že se vstoupí do Ježíšových pašíjí.“⁴⁶¹ Setkáváme se zde s podobnou úvahou o úzké souvislosti mezi pravdou a láskou, poznáním a následováním.

Podobné úvahy kardinál rozvinul ve své „estetice kříže“. Kříž považuje za zjevení plné pravdy, a tím za zjevení plné krásy, neboť „pravda je krása a krása je pravda“. Dospívá k paradoxu kříže:

„Kdo věří v Boha (...) učí se na trpícím Kristu, že krása pravdy zahrnuje rány, bolest, ano, temné tajemství smrti a že může být nalezena pouze v přijetí, ne v uniknutí bolesti.“⁴⁶²

Ratzinger tedy vidí souvislost mezi poznáním krásy a utrpením. Setkáváme se zde s podobnými myšlenkami jako v úvaze o Božím utrpení v díle *Hledět na Probodeného*: Bolest a zranění se stávají cestou poznání Boha, objevením pravé krásy. Abychom se však vyhnuli omylu, musíme zdůraznit, že Ratzinger netvrdí, že by bolest a smrt byly samy o sobě krásné. Krásná není bolest, ale v bolesti projevená láska, „která se vydává až do krajnosti, a která je proto silnější než lež a násilí.“⁴⁶³

Můžeme tedy shrnout, že pro kardinála Ratzingera je kříž vrcholným zjevením tajemství Trojice, které spočívá v projevení její lásky. Zjevená pravda kříže není proto pouhou informací, ale láskou k člověku, který je tak veden na cestu následování na cestu k pravé svobodě. Autor zdůrazňuje vzájemný vztah poznání a následování kříže. Ve srovnání s předchozími spisy vůbec nezmiňuje kritický význam Kristova kříže vůči hříchu člověka ani nepolemizuje s nesprávnými interpretacemi soteriologického významu kříže, které implikují falešné obrazy o Bohu. Nezabývá se (kromě zmínky o Božím utrpení z lásky) tajemstvím imanentní Trojice, která se nám na Kristově kříži stává přístupnou.⁴⁶⁴

⁴⁵⁸ Tamtéž.

⁴⁵⁹ Srov. *Unterwegs*, 13.

⁴⁶⁰ Tamtéž 24.

⁴⁶¹ Tamtéž 14.

⁴⁶² Tamtéž 33.

⁴⁶³ Tamtéž 38.

⁴⁶⁴ Srov. POSPÍŠIL: *Otec a kříž Ježíše z Nazareta*, 46.

3.3.4.2 Kříž jako oběť

V díle kardinála Ratzingera zůstává „oběť“ zásadní kategorií pro vysvětlení soteriologického významu Kristova kříže. V této interpretaci ukazuje úzkou souvislost mezi poslední večeří a pašijovými událostmi, neboť při poslední večeři Ježíš anticipuje a sám vykládá význam své smrti na kříži.

V knize *Hledět na Probodeného* kardinál ukazuje, že při poslední večeři Ježíš svou pozemskou existenci (své tělo a krev) daruje ostatním. Ježíš tak smrt, kterou předjímá, proměňuje v akt lásky, skrze smrt sám sebe daruje.

„Smrt, která je ze své podstaty koncem, přerušením každé komunikace, je jím proměněna v akt sebe-komunikování, a to je spása člověka, neboť to znamená: Láska vítězí nad smrtí.“⁴⁶⁵

Smrt se stává místem Ježíšova darování Bohu a člověku. Tuto skutečnost kardinál vidí v Ježíšově modlitbě na kříži. Tím, že se Ježíš na kříži modlí, stává se jeho smrt úkonem modlitby, ve kterém vydává svůj život Otci. Jeho smrt je skutečným kultem.⁴⁶⁶ Událost poslední večeře a Ježíšovy modlitby na kříži umožňuje Ratzingerovi chápat Ježíšovu smrt jako sebedarování pro Boha (vzestupná kategorie) a pro druhé (sestupná kategorie).

Podobné úvahy nalézáme ve spisu *Na cestě k Ježíši Kristu*. Autor opakuje, že při poslední večeři Ježíš předjímá a interpretuje svou smrt jako dar pro druhé.⁴⁶⁷ Dále ukazuje, že právě toto Kristovo smýšlení překonává násilí a smrt:

„On nereaguje na násilí násilím, což by mohl, ale ukončuje násilí tím, že ho proměňuje v lásku. Skutečnost zabíjení a smrti je v lásce proměněna, násilí je poraženo láskou. To je ta základní proměna, na níž stojí vše ostatní. To je ta vlastní proměna, kterou svět potřebuje a která jediná může svět spasit. Protože Kristus zevnitř proměnil sílu násilí v úkon lásky, a tím nad ní zvítězil, je sama smrt proměněna: Láska je silnější než smrt. Láska zůstává.“⁴⁶⁸

Můžeme uzavřít, že kardinál Ratzinger vykládá Kristův kříž jako oběť. Negativní skutečnosti jako bolest, násilí a smrt se stávají prostředkem vyjádření Ježíšovy lásky, a tak jsou zevnitř proměněny a překonány.⁴⁶⁹ Ve srovnání s předchozími spisy spatřujeme jistý posun. Kardinál nepolemizuje s nesprávnými pojetími oběti, netematizuje vztah

⁴⁶⁵ Schauen, 23.

⁴⁶⁶ „(...) jeho umírání bylo aktem modlitby, takže se jeho smrt stala vydáním se Otci.“ Tamtéž 22.

⁴⁶⁷ Unterwegs, 112–113, 128–129.

⁴⁶⁸ Tamtéž 127–128.

⁴⁶⁹ Srov. pojetí poslední večeře jako vyjádření obětního významu Kristova kříže: RATZINGER: Bůh a svět, 222–223.

starozákonní a Ježíšovy oběti,⁴⁷⁰ spíše se zamýšlí nad vlastním významem obětního charakteru kříže.

3.3.4.3 Spása a vykoupení jako osvobození

V našich spisech se setkáváme často s tím, že náš autor používá pro spásu výraz „osvobození“. V knize *Hledět na Probodeného* tvrdí, že podstatou touhy po osvobození je „být jako Bůh“, stát se Bohem, tedy zbožštění.⁴⁷¹ Ratzinger navazuje na teologii Maxima Vyznavače, podle něhož je v Kristu lidská vůle „zbožštěna“ a přivedena k pravé svobodě tím, že je v poslušnosti sjednocena s vůlí Syna, který je zcela zaměřen k Otci.⁴⁷² Nakonec uzavírá:

„Stává se tak pochopitelným i způsob našeho osvobození, naší účasti na svobodě Syna (...) v jednotě vůlí se udála ta největší myslitelná proměněna člověka a současně to jediné žádoucí: jeho zbožštění.“⁴⁷³

V díle *Nová píseň pro Pána* zmiňuje jeho autor opět myšlenky Maxima Vyznavače o osvobození člověka v události kříže:

„V exodu Kristovy lásky, tedy v přechodu od protikladu ke společenství, který prochází skrze kříž poslušnosti, se uskutečňuje pravé vykoupení, tedy osvobození. Tento exodus vede z otroctví philaoutia, z propadnutí sobě samému a z uzavření se v sobě samém, do lásky Boží.“⁴⁷⁴

Pro Ratzingera je tedy kříž místem osvobození se od sebelásky, která vytváří protiklad Boží a lidské vůle, k lásce, v níž se uskutečňuje společenství Boží a lidské vůle, a tím opravdová svoboda. Osvobození je pojímáno jako vysvobození z hříchu i jako dovršení stvoření. V tomto procesu osvobození je důležité následování, které vyjadřuje účast člověka na Kristově svobodě kříže.⁴⁷⁵ Paradoxně je tak účast věřícího na Kristově smrti zároveň účastí na jeho svobodě a cestou ke skutečnému životu.⁴⁷⁶

Základní linie sledovaných úvah je společná s pojetím spásy a vykoupení v textech profesora Ratzingera: Kříž napravuje vztah člověka k Bohu a přivádí ho k nové kvalitě vztahového bytí. Přesto spatřujeme určitý posun. Důraz je kladen na sjednocení lidské

⁴⁷⁰ Téma vztahu starozákonní a novozákonní oběti (kultu) nalezneme: RATZINGER Joseph: *Duch liturgie*, Brno: Barrister & Principal, 2006, 30–43.

⁴⁷¹ *Schauen*, 30.

⁴⁷² *Srov. tamtéž* 35–36.

⁴⁷³ *Tamtéž* 37.

⁴⁷⁴ *Lied*, 39.

⁴⁷⁵ *Srov. tamtéž* 32–35.

⁴⁷⁶ „Dimenze následování znamená, že přistoupíme na společenství s Bohem, a proto je následování svázáno s mystériem Paschy.“ *Tamtéž* 33. Ratzinger cituje svatého Basila: „K naplnění života je následování Krista nutné, nejen co se týká mírnosti, pokory a trpělivosti v jeho životě, ale také v jeho smrti (...)“ *Tamtéž* 34.

a Boží vůle, v níž se uskutečňuje spása. Spása již není označována jako „proexistence“ posledního člověka, ale jako osvobození prostřednictvím exodu nového Mojžíše. Kardinál odpovídá na soudobou touhu člověka po nové svobodě: Pravá svoboda, kterou přinesl Kristus na kříži, spočívá ve zbožštění, v sjednocení člověka s Bohem.

3.3.4.4 Charakter spásy

V pojetí spásy jako osvobození kardinál Ratzinger vede polemiku s redukcí soteriologie na kolektivně politické či individuálně psychologické osvobození.⁴⁷⁷ V knize *Nová píseň pro Pána* důrazně tvrdí, že „vykoupení je víc než boj pro politické utopie a víc než psychoterapie.“⁴⁷⁸ Kardinál bezesporu zdůrazňuje primární vertikální rozměr spásy, na kříži uskutečněné sjednocení Boha a člověka. Takové pojetí je jistě správné, v díle profesora Ratzingera jsme však našli podcenění vnitrosvětské spásy, kterou jsme označili jako spásu „podle člověka“. K tomuto tématu se náš autor vrací především v posledních dvou spisech.

Podle Ratzingera všechna bída člověka není primárně problémem politickým nebo hospodářským, ale duchovním.⁴⁷⁹ Pouze v náležitém vztahu člověka k Bohu se mohou řešit konkrétní potíže naší doby, neboť jedině sjednocení Boha a člověka vytváří zároveň vzájemnost mezi lidmi.⁴⁸⁰ Následování Krista a jeho kříže je vždy cestou lásky k druhým, pomoci druhým.⁴⁸¹ Náš teolog tedy zcela neopomíjí spásu „podle člověka“, ale tvrdí, že primární je spása „podle Boha“, a teprve skrze ni se může uskutečnit spása „podle člověka“. Jeho postoj můžeme shrnout myšlenkou C. V. Pospíšila:

„Pravá praxe křesťanů ve směru spásy podle člověka, křesťanská charita, je nakonec podmíněna uzdravením a proměnou lidského srdce, tedy spásou podle Boha.“⁴⁸²

3.3.5 Výklad víry ve zmrtvýchvstání

Kardinál Ratzinger nikde ve svém díle netematizuje skutečnost samotné události zmrtvýchvstání. Zmrtvýchvstání je přítomné již v událostech kříže. Tohoto tématu jsme se dotkli v analýze pojetí kříže jako oběti: Kristus překonává smrt tím, že ji proměňuje v úkon lásky, v sebevydání Otci a lidem. Ratzinger se v těchto úvahách vrací k svému výkladu

⁴⁷⁷ Srov. tamtéž 49.

⁴⁷⁸ Tamtéž 55.

⁴⁷⁹ „Náš svět je v nepořádku, protože naše srdce je v nepořádku, protože mu chybí láska, která by ukázala cestu k spravedlnosti.“ *Unterwegs*, 103.

⁴⁸⁰ Srov. úvahy o vztahu mezi *communio* a *solidaritou*: tamtéž 113–126.

⁴⁸¹ Srov. *Lied*, 32; *Unterwegs*, 28–29.

⁴⁸² POSPÍŠIL: *Ježíš z Nazareta*, 292.

zmrtvýchvstání: „láska je silnější než smrt“. Významný citát nalezneme v knize *Na cestě k Ježíši Kristu*:

„Protože Kristus zevnitř proměnil sílu násilí v úkon lásky, a tím nad ní zvítězil, je sama smrt proměněna: Láska je silnější než smrt. Láska zůstává. V této proměně je přítomna další proměna: ze smrti ke vzkříšení, z mrtvého těla k tělu vzkříšenému. »První člověk Adam byl duší živou«, praví Pavel, »nový Adam, Kristus, se stal Duchem oživujícím« (srov. 1 Kor 15,45). Vzkříšený se zcela vydává, je Duchem darujícím život a jako takový se zcela daruje, ano, je sám Darem. Tím ovšem neopouštíme materii, ta přichází k svému cíli: To vše by nebylo možné bez materiální události smrti a jejího vnitřního překonání. Tedy celý Kristus zůstává v proměně vzkříšení, ale nyní tak proměněný, že jeho tělesnost a svěbytnost není již uzavřena, ale zcela otevřena.“⁴⁸³

V těchto hutných větách se kardinál zamýšlí hlouběji nad významem nové kvality vzkříšeného těla, než jsme mohli pozorovat v *Úvodu do křesťanství*, kde se omezil na tvrzení, že láska, která překonává smrt, zároveň překonává pouhý biologický život. Kristus tím, že na kříži učinil ze smrti akt darování svého těla, samotnou smrt překonal a jeho vzkříšené tělo se stalo zcela darem. Nová kvalita vzkříšeného těla tedy spočívá v tom, že se zcela sdílí a komunikuje. O vzkříšeném, darovaném těle tedy Ratzinger může mluvit na základě 1 Kor 15,45 jako o „Duchu oživujícím“. Chce tak vyjádřit, že Kristovo vzkříšené tělo je schopné sdílet se věřícím v Eucharistii.⁴⁸⁴

3.4 Christologie v díle kardinála Ratzingera: Boží Syn a nový Mojžíš

Výsledky naší analýzy christologických prací kardinála Ratzingera můžeme shrnout: Ježíš Kristus je pojímán především jako Boží Syn a nový Mojžíš.

Christologie kardinála Ratzingera byla výrazně ovlivněna kritickým postojem k soteriologii teologie osvobození a v posledních letech se rozvíjela v kontextu mezináboženského dialogu.

V debatě s teologií osvobození se jeví podstatná otázka: Jaký je vztah mezi vírou církve a historií Ježíšova života? Ratzinger považuje za primární víru církve, která je v souladu s biblickým svědectvím. Velmi problematická je však stále přítomná metodologická otázka, jaké je místo historicko-kritické exegeze v teologii. Podle H. Verweyena Ratzinger ve svém pozdějším díle více zdůraznil protiklad „historicko-kritické biblické práce a církevně-teologické exegeze Písma“.⁴⁸⁵ Německý teolog pak poukazuje na to, že Ratzingerův postoj je stěží slučitelný se spíše pozitivním hodnocením historicko-

⁴⁸³ Srov. *Unterwegs*, 128.

⁴⁸⁴ *Tamtéž* 128–129.

⁴⁸⁵ VERWEYEN: *op. cit.*, 98.

kritické exegetické metody v dokumentu Papežské biblické komise *Výklad bible v církvi*.⁴⁸⁶ V christologii kardinála Ratzingera dochází bezesporu k většímu privilegování a zdůraznění přístupu „shora“.

Za základní vyznání církve o Ježíši považuje náš teolog tu skutečnost, že je *Boží Syn*.⁴⁸⁷ Zamýšlí se nad současnými filosofickými překážkami, které brání v přijetí skutečnosti, že Bůh působí ve světě. V poslední knize *Na cestě k Ježíši Kristu* je problém zasazen do kontextu mezináboženského dialogu: Jen Ježíš jako Boží Syn může být univerzálním Vykupitelem.

Pro Ratzingera má primární význam evangelní svědectví o Ježíšovu vztahu k Bohu, který se projevuje především v jeho modlitbě. Vrcholným zjevením Kristova synovství je kříž. Boží Syn vítězí nad zlem a smrtí tím, že je proměňuje v úkon lásky k Otci a k lidem. Na kříži darované tělo přemáhá smrt a je schopné se sdílet věřícím v Eucharistii.

Za střed Ježíšova života považuje Ratzinger jeho neustálý dialog s Otcem. Právě ztráta tohoto centra vede v teologii k tomu, že se Muž z Nazareta jeví pouze jako „osvoboditel“ z náboženských tradic Izraele nebo z mocenských struktur. Jedná se o otázku soteriologickou: Jaký je Ježíšův vztah k tradici Izraele a jak vůbec chápat osvobození, které přinesl. Ratzinger začíná více používat titul „*nový Mojžíš*“, který si „vypůjčil“ od teologie osvobození, aby vyjádřil charakter Ježíšova exodu, jeho cesty k osvobození a ukázal vzájemný vztah Starého a Nového zákona.

Vlivem teologie Maxima Vyznavače spatřuje Ratzinger cestu osvobození ve sjednocení Boží a lidské vůle v osobě vtěleného Syna.⁴⁸⁸ Zdůrazněním jednoty subjektu vtěleného Syna v reakci na trend nestorianismu se Ratzinger více přiklonil k christologii „Logos-sarx“. Proto je pochopitelné, že kardinál věnuje svou reflexi příběhům o pokušení, ve kterých Ježíš zápasí o primát Boží vůle, o jednotu s Boží vůlí. Jádrem všech pokušení je uskutečnit vykoupení vlastní autonomní mocí bez Boha. Nejvyšším projevem společenství

⁴⁸⁶ Srov. tamtéž 91. Srov. článek, o který se též opírá Verweyen ve své analýze: RATZINGER Joseph: *Schriftauslegung im Widerstreit. Zur Frage nach Grundlagen und Weg der Exegese heute*, in: RATZINGER Joseph (Hrsg. von HÜNERMANN Petr, SÖDING Thomas): *Wort Gottes. Schrift – Tradition – Amt*, Freiburg im Br.: Herder, 2005, 83–116; PBK: *Výklad bible v církvi*, Praha: Zvon, 1996, 31–36.

⁴⁸⁷ „Základní je, že Ježíš je Syn Boží, že je z Boha a současně pravý člověk. On je tím, v kom nepotkáváme pouze lidskou genialitu nebo lidský heroismus, nýbrž kým prosvítá Bůh. Můžeme říci, že v Ježíšově probodnutém těle na kříži vidíme, jaký je Bůh – totiž ten, který se za nás vydává až k tomuto bodu.“ RATZINGER: *Bůh a svět*, 14–15.

⁴⁸⁸ „Účast na poslušnosti Syna je skutečná proměna člověka a pro Ratzingera jediná účinná událost pro proměnu a obnovu společnosti a světa vůbec.“ DISCHLER Erwin: *Gott und Mensch als Beziehungswesen. Die theologische und anthropologische Denkfigur Joseph Ratzingers ausgehend von der Christologie*, in: MEIER - HAMIDI Frank, SCHUMACHER Ferdinand (Hrsg.): *Der Theologe Joseph Ratzinger*, Freiburg i. Br.: Herder, 2007, 63.

Boží a lidské vůle je kříž. Exodem nového Mojžíše je jeho Pascha. Pouze v následování Kristova kříže dochází člověk k sjednocení s Bohem a k vlastnímu osvobození.

V kříži jako ve vrcholném projevení jednoty Boha a člověka se lidství ukřižovaného Ježíše stává dokonalou „ikonou“ trojjediného Boha: Ozářená tvář nového Mojžíše zobrazuje Boží velebnost (srov. 2 Kor 4,6). Ratzinger zdůrazňuje, že poznání pravdy o Bohu, která se zjevuje na kříži, nemůže být jen nějaká neutrální informace, ale vede na cestu následování.

V díle kardinála Ratzingera je také více tematizována otázka vnitrosvětské spásy, spásy „podle člověka“. Primární je spása „podle Boha“ a teprve skrze ni může přijít skutečná spása „podle člověka“.

Závěr

Christologické dílo Josepha Ratzingera je značně fragmentární, přesto jsme mohli v různých studiích objevit řešení mnoha závažných otázek, ve kterých autor nabídl celistvý obraz své christologické reflexe.

Práce teologa Ratzingera jsou ovlivněny probíhající *teologickou debatou* a konkrétními výzvami jeho doby. Jako profesor se vyrovnává s teologií R. Bultmanna a s bádáním o „historickém Ježíši“. S naléhavostí vystupuje otázka po vztahu dějinného a metafyzického myšlení, historie a kérygmatu, biblického svědectví o Ježíši a christologického dogmatu. V sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století tváří tvář stále přítomným společenským problémům je zvláště přítomné nebezpečí redukovat soteriologii pouze na změnu politických a hospodářských struktur. V současné době je naproti tomu aktuální téma vztahu Krista ke kulturám a nekřesťanským náboženstvím.

Východiskem Ratzingerovy christologie je Boží slovo a víra církve, proto můžeme označit jeho přístup jako *christologii „shora“*. Zohledňuje také historické bádání, k historicko-kritické exegezi však zaujímá stále kritičtější postoj. Za základní svědectví o Ježíši považuje vyznání jeho Božího synovství. Pokouší se ukázat, že biblická svědectví, historie Ježíšova života a christologie prvních koncilů jsou ve vzájemném souladu, vzestupný a sestupný přístup v christologii přitom považuje za komplementární. V pozdějších spisech se podobné „dokazování“ nezdá být aktuální, což asi souvisí s celkovou „nedůvěrou“ k historicko-kritické metodě v exegezi. Spíše se Ratzinger zaměřuje na současná předporozumění, která zabraňují přijmout svědectví o Ježíši jako Božím Synu. V prozatím poslední christologické knize *Na cestě k Ježíši Kristu* je zohledněn kontext mezináboženského dialogu: pouze Ježíš jako Boží Syn může být universální Vykupitel.

V Ratzingerově christologii jsme rovněž pozorovali vzájemné propojení ontologické a funkcionální christologie. Tento přístup se zřetelně projevuje v jeho *teologii vtělení*. Vtělení chápe jako událost, která se týká celého Ježíšova života, jenž vrcholí na kříži, proto do reflexe o tajemství hypostatické unie zahrnuje celý Ježíšův příběh. Kristus ve svém životě, především v modlitbě a na kříži, projevuje totální vztahovost k Bohu, a ukazuje tak své Boží synovství. V díle profesora Ratzingera jsme sledovali tíhnutí k christologii „Logos-anthropós“: Teprve „proexistence“ Božího Syna může uskutečnit plné a opravdové lidství, vtělený Boží Syn je proto exemplárním, posledním člověkem. Christologie má tudíž nutnou souvislost s antropologií a nelze ji oddělit od soteriologie.

Ježíš jako poslední člověk nejen dovršuje stvoření ale je zároveň jeho cílem a vzorem. Ratzingerův náhled na realitu můžeme označit jako christocentrický.

V druhé části naší práce jsme v kardinálově reflexi vtělení našli jemný, ale důležitý posun. Vlivem teologie Maxima Vyznavače spatřuje v Ježíšově modlitbě *jednotu Boží a lidské vůle*, která odkazuje na personální jednotu božské a lidské přirozenosti vtěleného Syna. Ježíšův život vrcholí na kříži, který je nejvyšším vyjádřením jednoty lidské a božské vůle. Kříž je nejvlastnější místo zjevení Ježíšovy synovské identity a trinitárního tajemství. Ratzinger se svým důrazem na jednotu Boží a lidské vůle, jednotu božské a lidské přirozenosti více přiklonil k christologii „Logos-sarx“. Právě ve společenství Boha a člověka se uskutečňuje pravá spása, osvobození člověka. Ježíš již není označován jako poslední člověk, ale jako nový Mojžíš, který skrze svůj kříž vede člověka ke sjednocení s Bohem, a proto také k pravé svobodě. Ve zdůraznění jednoty Boha a člověka, která přináší pravé osvobození, reaguje kardinál na soudobé „nestoriánské“ nebezpečí oddělování Božího a lidského, a na výhradně horizontální pojetí spásy.

Ratzinger se nevyslovuje k mnohým tématům ze *života předvelikonočního Ježíše*. Klade důraz na kříž, v němž je vrchol a střed Kristova života. V díle z doby jeho akademického působení je vůdčím tématem Ježíšův synovský vztah k Otci, který se projevuje především v jeho modlitbě. Zamýšlí se též nad vztahem Ježíše ke své matce, který Kristu jako člověku umožňuje rozvinutí jeho bytostného vztahu k Otci.

V pozdějších spisech reflektuje kardinál Ratzinger především událost proměnění na hoře a mesiášské zkoušky, klade si tak otázku po vztahu Nového a Starého zákona, a charakteru spásy. Na události proměnění Ratzinger ukazuje, že Ježíš ve svém kříži naplňuje Starý zákon. V mesiášských pokušeních zase projevuje svou jednotu s Bohem, která ho přivedla až na kříž. Právě v kříži se uskutečňuje pravý exodus a osvobození člověka. Matka Maria je dána za příklad člověka, v němž se uskutečňuje sjednocení s Bohem, s jeho vůlí.

Pro celkovou koncentraci na paschátní tajemství můžeme Ratzingerovu christologii označit jako *teologii kříže*. Kříž přináší spásu a je vrcholným místem zjevení pravdy o Bohu a o člověku. Ratzinger rozlišuje, avšak neodděluje vykupitelský a zjevitelský aspekt Kristova kříže. Ačkoliv náš teolog považuje kříž za vrcholné místo zjevení tajemství Trojice, trinitární reflexi nerozvíjí. Ve spisech z akademického období je kříž chápán jako zjevení milujícího Boha a tajemství člověka. Kříž posledního člověka odhaluje jednak zlo a nepravost člověka, jednak jeho pravé povolání. Teologie kříže Ratzingera jako kardinála se zaměřuje více teocentricky: Kříž zjevuje trinitární tajemství, ne však jako pouhou informaci, ale jako cestu k následování.

Ratzinger chápe Kristův kříž především jako oběť. V ranných dílech interpretuje význam Kristovy oběti na základě jejích starozákonních podob a pojímá ji jako vyjádření Ježíšovy „proexistence“. V novějších reflexích se kardinál více zabývá jejím vlastním soteriologickým významem: Kristus překonal utrpení a smrt tím, že je proměnil v úkon darování sebe Bohu a lidem. Samotný základ vzkříšení je tak pro Ratzingera přítomný již v události kříže. Náš autor vykládá událost zmrtvýchvstání jako vítězství lásky nad smrtí.

Profesor Ratzinger pojímá *spásu*, kterou přinesl kříž posledního člověka, jako přechod lidského bytí od bytí pro sebe k bytí pro druhého, v křesťanskou „proexistenci“. V pozdější reflexi jako kardinál používá pojem „osvobození“. Osvobození chápe jako společenství Boží a lidské vůle, uskutečněné skrze kříž nového Mojžíše.

Ve svém díle Ratzinger klade důraz na spásu „podle Boha“ a poněkud opomíjí význam *spásy „podle člověka“*. K otázce vnitrosvětské spásy „podle člověka“ se více vyslovuje až v pozdějších spisech. Teprve jednota Boha a člověka může uskutečnit společenství a solidaritu mezi lidmi. Opravdová spása „podle člověka“ je nakonec podle něj podmíněna spásou „podle Boha“.

V bádání o christologii Josepha Ratzingera jsme dospěli ke konci. Mohli jsme pozorovat její konstantní rysy i vývoj. Celou jeho christologii můžeme označit jako reflexi tajemství vtěleného Božího Syna. V díle z doby svého akademického působení pojímá Ratzinger Božího Syna především jako posledního člověka, v pozdějším díle jako nového Mojžíše. K tomuto vývoji přispěl jednak pozitivní impuls Maxima Vyznavače, jednak vyrovnávání se s novou situací ve světové církvi a teologii. V díle Josepha Ratzingera jsme tak nahlédli nejen do myšlení světového autora, ale i světové teologie.

Z moderních teologů měli velký vliv na vlastní christologickou reflexi Josepha Ratzingera hlavně Romano Guardini a Hans Urs von Balthasar. Domnívám se, že bychom objevili netušené souvislosti, kdybychom podrobněji srovnali Ratzingerovu christologii především s dílem prvního z jmenovaných.

Přínos naší práce spatřujeme především v tom, že představuje první zpracování christologie v díle Josepha Ratzingera v českém jazyce. Významnější studie o našem tématu pravděpodobně doposud nevznikla ani v jiných zemích.

Pro mě osobně byla tato práce velmi obohacující, uvedla mě do mnoha christologických témat a přispěla k hlubší reflexi Ratzingerova díla. Vypracování této práce rovněž přispělo k zlepšení mé schopnosti posoudit a zároveň formulovat teologický text.

Osobní dílo teologa Josepha Ratzingera není ještě ukončeno, proto závěry naší práce mohou být pouze částečné a budou potřebovat doplnění. Můžeme očekávat rozvinutí

christologických témat v připravované knize o Ježíši z Nazareta. Toto dílo možná také přispěje k vylepšení „slabých“ míst Ratzingerovy christologie: k širšímu zamyšlení nad tajemstvími Ježíšova života a k většímu ocenění významu spásy „podle člověka“.

Bibliografie Josepha Ratzingera

Bibliografii Josepha Ratzingera předkládáme pro celkový přehled autorova díla. Uvádíme samostatně publikované knižní tituly v chronologickém pořadí podle prvního originálního vydání až do doby, kdy byl autor zvolen papežem (19. 4. 2005). V přehledu nezmiňujeme příspěvky, které nebyly začleněny do samostatných vydání knih.⁴⁸⁹

Volk und Haus Gottes in Augustins Lehre von der Kirche, München 1954. Unveränd. Nachdruck mit einem neuen Vorwort, St. Ottilien 1992.

Die Geschichtstheologie des heiligen Bonaventura, München 1959. Unveränd. Nachdruck mit einem neuen Vorwort, St. Ottilien 1992.

Die christliche Brüderlichkeit, München 1960.

Episkopat und Primat (Zusammen mit K. Rahner), (Quaestiones disputatae 11), Freiburg i. Br. 1961.

Die erste Sitzungsperiode des 2. Vatikanischen Konzils, Köln 1963.

Das Konzil auf dem Weg. Rückblick auf die zweite Sitzungsperiode, Köln 1964.

Der gegenwärtige Stand der Arbeiten des Zweiten Vatikanischen Konzils, Bonn 1964.

Ergebnisse und Probleme der dritten Konzilsperiode, Köln 1965.

Offenbarung und Überlieferung (Zusammen mit K. Rahner), (Quaestiones disputatae 25), Freiburg 1965.

Probleme der vierten Konzilsperiode, Bonn 1965.

Vom Sinn des Christseins. Drei Predigten, München 1965.

Die letzte Sitzungsperiode des Konzils, Köln 1966.

Die sakramentale Begründung christlicher Existenz, Meitingen - Freising 1966.

Einführung in das Christentum. Vorlesungen über das Apostolische Glaubensbekenntnis, München 1968. Mit einem neuen einleitenden Essay, Neuausgabe, München 2000.

Meditationen zur Karwoche, Meitingen, Freising 1969.

Das neue Volk Gottes. Entwürfe zur Ekklesiologie, Düsseldorf 1969.

Glaube und Zukunft, München 1970.

Demokratie in der Kirche. Möglichkeiten, Grenzen, Gefahren (Zusammen mit H. Maier), Limburg 1970.

Situation der Kirche heute. Hoffnungen und Gefahren (Zusammen mit Kardinal J. Höffner), Köln 1970.

Zwei Plädoyers. Warum ich noch ein Christ bin. Warum ich noch in der Kirche bin (Zusammen mit H. U. von Balthasar), München 1971.

Die Einheit der Nationen. Eine Vision der Kirchenväter, Salzburg, München 1971.

⁴⁸⁹ Podrobnější bibliografii srov. HEIM: op. cit, 489–496; RATZINGER Joseph (Hrsg. von HORN Stephan Otto, PFNÜR Vinzenz): Weggemeinschaft des Glaubens. Kirche als Communio, Augsburg: Sankt Ulrich Verlag, 2002, 261–324; <http://www.teol.de/nopublic/bi-ratzi.htm>, (26. 4. 2007).

Die Hoffnung des Senfkorns. Meitingen, Freising 1973.

Dogma und Verkündigung, München 1973.

Das Heil des Menschen. Innerweltlichchristlich (Zusammen mit U. Hommes), München 1975.

Der Gott Jesu Christi. Betrachtungen über den Dreieinigen Gott, München 1976.

Mit der Kirche leben (Zusammen mit K. Lehmann), Freiburg i. Br. 1977.

Eschatologie - Tod und ewiges, Regensburg 1977. Mit einem neuen Nachwort: Regensburg 1990.

Die Tochter Zion. Betrachtungen über den Marienglauben der Kirche, Einsiedeln 1977.

Licht, das uns leuchtet. Besinnungen zu Advent und Weihnachten, Freiburg i. Br. 1978.

Eucharistie - Mitte der Kirche, München 1978.

Mitarbeiter der Wahrheit. Gedanken für jeden Tag (Hrsg. von Sr. I. Grassl), München 1979.

»Ich glaube. « Strukturen des Christlichen (Hrsg. von W. Kraning), Leipzig 1979.

Zum Begriff des Sakramentes, München 1979.

Maria - Kirche im Ursprung (Zusammen mit H. U. von Balthasar), Freiburg i. Br. 1980.

Glaube - Erneuerung – Hoffnung, Theologisches Nachdenken über die heutige Situation der Kirche (Hrsg. von W. Kraning), Leipzig 1981.

Umkehr zur Mitte, Meditationen eines Theologen (Hrsg. von G. Nachtwei), Leipzig 1981.

Das Fest des Glaubens. Versuche zur Theologie des Gottesdienstes, Einsiedeln 1981.

Christlicher Glaube und Europa. 12 Predigten (Hrsg. vom Pressereferat der Erzdiözese München-Freising), München 1981.

Theologische Prinzipienlehre. Bausteine zur Fundamentaltheologie, München 1982.

Zeitfragen und christlicher Glaube. Acht Predigten aus den Münchner Jahren, Würzburg 1982.

Die Krise der Katechese und ihre Überwindung. Rede in Frankreich (Zusammen mit D. J. Ryan, G. Danneels, F. Macharski), Einsiedeln 1983.

Demokratie, Pluralismus, Christentum, Leutesdorf 1984.

Schauen auf den Durchbohrten. Versuche zu einer spirituellen Christologie, Einsiedeln 1984.

Suchen, was droben ist. Meditationen das Jahr hindurch, Freiburg i. Br. 1985.

Il cammino pasquale. Corso di Esercizi Spiritu ali tenuti in Vaticano alla presenza di S. S. Giovanni Paolo II. Ancora, Milano 1985.

Rapporto sulla fede. Vittorio Messori a colloquio con Joseph Ratzinger, Turin 1985.

Politik und Erlösung. Zum Verhältnis von Glaube, Rationalität und Irrationalem in der sogenannten Theologie der Befreiung, Opladen 1986.

Kirche, Ökumene und Politik. Neue Versuche zur Ekklesiologie, Einsiedeln 1987.

Abbruch und Aufbruch. Die Antwort des Glaubens auf die Krise der Werte. München 1988.

Diener eurer Freude. Meditationen über die priesterliche Spiritualität, Freiburg i. Br. 1988.

Auf Christus schauen. Einübung in Glaube, Hoffnung, Liebe, Freiburg i. Br. 1989.

Zur Gemeinschaft gerufen. Kirche heute verstehen, Freiburg i. Br. 1991.

Wendezeit für Europa? Diagnosen und Prognosen zur Lage von Kirche und Welt, Einsiedeln 1991.

Wesen und Auftrag der Theologie, Einsiedeln 1992.

Wahrheit, Werte, Macht. Prüfsteine der pluralistischen Gesellschaft, Freiburg i. Br. 1993.

Evangelium, Katechese, Katechismus. Streiflichter auf den Katechismus der katholischen Kirche, München 1995.

Ein neues Lied für den Herrn. Christusglaube und Liturgie in der Gegenwart, Freiburg i. Br. 1995.

Salz der Erde. Christentum und katholische Kirche an der Jahrtausendwende. Ein Gespräch mit Peter Seewald, Stuttgart 1996.

Im Anfang schuf Gott. Vier Predigten über Schöpfung und Fall, Einsiedeln 1996.

Bilder der Hoffnung. Wanderungen im Kirchenjahr, Freiburg i. Br. 1997.

Heiligenpredigten (Hrsg. von S. Horn), München 1997.

La mia vita. Ricordi (1927-1977), Milano 1997.

Vielfalt der Religionen und der eine Bund, Bad Tölz 1998.

Vom Wiederauffinden der Mitte. Grundorientierungen. Texte aus vier Jahrzehnten (Hrsg. vom Schülerkreis), Freiburg i. Br. 1997.

Weihnachtspredigten, München 1998.

Der Geist der Liturgie. Eine Einführung, Freiburg i. Br. 2000.

Berührt vom Unsichtbaren. Jahreslesebuch, Freiburg i. Br. 2000.

Gott und die Welt. Glauben und Leben in unserer Zeit. Ein Gespräch mit Peter Seewald, Stuttgart 2000.

Gott ist uns nah. Eucharistie: Mitte des Lebens (Hrsg. von S. O. Horn, V. Pfnür), Augsburg 2001.

Weggemeinschaft des Glaubens. Kirche als Communio (Hrsg. von S. O. Horn, V. Pfnür), Augsburg 2002.

Glaube – Wahrheit – Toleranz. Das Christentum und die Weltreligionen, Freiburg i. Br. 2003.

Unterwegs zu Jesus Christus, Augsburg 2003.

Der Gott des Glaubens und der Gott der Philosophen. Ein Beitrag zum Problem der theologia naturalis (Hrsg. von H. Sonnemans), Leutesdorf 2004.

Du bist das Licht der Welt. Gedanken zum Weihnachtsfest, Leipzig 2004.

Europa. I suoi fondamenti oggi e domani, Cinisello Balsamo (Milano) 2004.

Skandalöser Realismus. Gott handelt in der Geschichte, Bad Tölz 2004.

Via Crucis al Colosseo, Venerdì Santo 2005.

Werte in Zeiten des Umbruchs. Die Herausforderungen der Zukunft bestehen, Freiburg i. Br. 2005.

Seznam použitých zkratek

cit.	citováno
CDK	Centrum pro studium demokracie a kultury
čl.	článek
Freiburg i. Br.	Freiburg im Breisgau
Hrsg.	Herausgeber (vydavatel)
IKaZ	Internationale katholische Zeitschrift Communio.
kol.	kolektiv (autorů)
LThK	Lexikon für Theologie und Kirche
MCM	Matice cyrilometodějská
MKR	Mezinárodní katolické revue Communio
PBK	Papežská biblická komise
sl.	sloupec
srov.	srovnej
sv.	svazek
ThQ	Theologische Quartalschrift
ThRv	Theologische Revue
tzv.	takzvaný
vv.	verše

Zkratky biblických knih jsou podle dodatku v knize: Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha: Zvon, 1995.

Písmo svaté je citováno podle českého ekumenického překladu bible.

Seznam literatury

Prameny

RATZINGER Joseph: Der Gott Jesu Christi. Betrachtungen über den Dreieinigen Gott, München: Kösel Verlag, 1976 (zkráceně: Gott Jesu).

RATZINGER Joseph: Dogma und Verkündigung, München: Erich Wewel Verlag, 1973 (zkráceně: Dogma).

RATZINGER Joseph: Ein neues Lied für den Herrn. Christusglaube und Liturgie in der Gegenwart, Freiburg i. Br.: Herder, 1995 (zkráceně: Lied).

RATZINGER Joseph: Einführung in das Christentum. Vorlesungen über das Apostolische Glaubensbekenntnis, München: Kösel Verlag, 78. – 81. Tausend, 1985 (zkráceně: Einführung).

RATZINGER Joseph: Schauen auf den Durchbohrten. Versuche zu einer spirituellen Christologie, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1984 (zkráceně: Schauen).

RATZINGER Joseph: Unterwegs zu Jesus Christus, Augsburg: Sankt Ulrich Verlag, 2003 (zkráceně: Unterwegs).

Literatura

Dílo Josepha Ratzingera

RATZINGER Joseph: Bůh a svět, Praha: Barrister & Principal – Vyšehrad, 2003.

RATZINGER Joseph: Cesta veľkonočným tajomstvom, Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2003.

RATZINGER Joseph: „Du bist voll der Gnade.“ Elemente biblischer Marienfrömmigkeit, in: IKaZ Communio 6 (1988) 547–550.

RATZINGER Joseph: Der Gott des Glaubens und der Gott der Philosophen. Ein Beitrag zum Problem Theologia Naturalis, in: RATZINGER Joseph (Hrsg. vom Schülerkreis): Vom Wiederauffinden der Mitte. Grundorientierungen. Texte aus vier Jahrzehnten, Freiburg i. Br.: Herder, 1997, 40–59.

RATZINGER Joseph: Die Tochter Zion. Betrachtungen über den Marienglauben der Kirche, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1977.

RATZINGER Joseph: Die Vielfalt der Religionen und der Eine Bund, Bad Tölz: Verlag Urfeld, ²1998.

RATZINGER Joseph: Die Zukunft des Heils, in: RATZINGER Joseph, HOMMES Ulrich: Das Heil des Menschen. Innerweltlich – Christlich, München: Kösel Verlag, 1975, 33–63.

RATZINGER Joseph: Duch liturgie, Brno: Barrister & Principal, 2006.

RATZINGER Joseph: Einführung in das Christentum. Vorlesungen über das Apostolische Glaubensbekenntnis, unveränderte, mit einer neuen Einführung versehene Neuauflage, München: Kösel Verlag, 2000.

RATZINGER Joseph: Erwägungen zur Stellung von Mariologie und Marienfrömmigkeit im Ganzen von Glaube und Theologie, in: RATZINGER Joseph, BALTHASAR Hans Urs von: Maria – Kirche im Ursprung, Freiburg i. Br.: Herder, ²1981.

RATZINGER Joseph: Eschatologie und Utopie, in: IKaZ Communio, 2 (1977) 97–110.

RATZINGER Joseph: Eschatologie, smrt a věčný život, Brno: Barrister & Principal, 1996.

- RATZINGER Joseph: Eucharistie – Mitte der Kirche, München: Erich Wewel Verlag, 1978.
- RATZINGER Joseph: Glaube – Wahrheit – Toleranz, Freiburg i. Br.: Herder, 2005.
- RATZINGER Joseph: Glaube, Geschichte und Philosophie. Zum Echo auf *Einführung in das Christentum*, in: Hochland 61 (1969) 533–543.
- RATZINGER Joseph: Heil, in: LThK, Zweite, völlig neu bearbeitete Auflage, sv. 5, Freiburg i. Br.: Herder, 1960, sl. 78–80.
- RATZINGER Joseph: Hledět na Probodeného. Pokus o spirituální kristologii, Brno: CDK, 1996.
- RATZINGER Joseph: Im Anfang schul Gott. Vier Predigten über Schöpfung und Fall, Freiburg i. Br.: Johannes Verlag Einsiedeln, ²2005.
- RATZINGER Joseph: Ježíš Kristus dnes, in: MKR Communio 4 (1997) 337–354.
- RATZINGER Joseph: Kontext a význam deklarace *Dominus Iesus*, in: MKR Communio 3–4 (2000) 384–389.
- RATZINGER Joseph, SCHÖNBORN Christoph: Malý úvod do Katechismu katolické církve, Praha: Nové Město, 1994.
- RATZINGER Joseph: Meditation zur Karwoche, Meitingen – Freising: Kyrios-Verlag, ⁶1978.
- RATZINGER Joseph: Můj život. Vzpomínky na cestu ke kněžství a biskupskému úřadu, Brno: Barrister & Principal, ²2005.
- RATZINGER Joseph: O víře dnes. Rozhovor s Vittorioem Messorim, Olomouc: MCM, 1998.
- RATZINGER Joseph: Schöpfung, in: LThK, Zweite, völlig neu bearbeitete Auflage, sv. 9, Freiburg i. Br.: Herder, 1964, sl. 460–466.
- RATZINGER Joseph: Schriftauslegung im Widerstreit. Zur Frage nach Grundlagen und Weg der Exegese heute, in: RATZINGER Joseph (Hrsg. von HÜNERMANN Petr, SÖDING Thomas): Wort Gottes. Schrift – Tradition – Amt, Freiburg im Br.: Herder, 2005, 83–116.
- RATZINGER Joseph: Skandalöser Realismus. Gott handelt in der Geschichte, Bad Tölz: Verlag Urfeld, 2005.
- RATZINGER Joseph: Theologische Prinzipienlehre. Bausteine zur Fundamentaltheologie, München: Erich Wewel Verlag, 1982.
- RATZINGER Joseph: Úvod do křesťanství, Brno: Petrov, 1991.
- RATZINGER Joseph: Von der Liturgie zur Christologie. Romano Guardinis theologischer Grundansatz und seine Aussagekraft, in: RATZINGER Joseph (Hrsg.): Wege zur Wahrheit. Die bleibende Bedeutung von Romano Guardini, Düsseldorf: Patmos Verlag, 1985, 121–144.
- RATZINGER Joseph: Wer verantwortet die Aussagen der Theologie? Zur Methodenfrage, in: BALTHASAR Hans Urs (Hrsg.): Diskussion über Hans Küngs *Christ sein*, Mainz: Matthias–Grünwald Verlag, 1976, 7–18.
- RATZINGER Joseph (Hrsg. von HORN Stephan Otto, PFNÜR Vinzenz): Weggemeinschaft des Glaubens. Kirche als Communio, Augsburg: Sankt Ulrich Verlag, 2002.

SEEWALD Peter: Joseph kardinál Ratzinger. Křesťanství na přelomu tisíciletí, Praha: Portál, 1997.

Ostatní literatura

ALLEN, John: Kardinal Ratzinger, Düsseldorf: Patmos Verlag, 2002.

BROWN Raymond E.: Ježíš v pohledu Nového zákona. Úvod do christologie, Praha: Vyšehrad 1998.

DISCHLER Erwin: Gott und Mensch als Beziehungswesen. Die theologische und anthropologische Denkfigur Joseph Ratzingers ausgehend von der Christologie, in: MEIER-HAMIDI Frank, SCHUMACHER Ferdinand (Hrsg.): Der Theologe Joseph Ratzinger, Freiburg i. Br.: Herder, 2007, 56–72.

DRUHÝ Vatikánský koncil: Pastorální konstituce o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes*, in: Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha: Zvon, 1995.

FISCHER Heinz-Joachim: Benedikt XVI. Ein Porträt, Freiburg i. Br.: Heder, 2005.

GIBELLINI Rosino: Teologia 20. storočia, Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 1999.

GNILKA Joachim: Ježíš Nazaretský – Poselství a historie, Praha: Vyšehrad, 2001.

GUARDINI Romano: Der Herr. Betrachtungen über die Person und das Leben Jesu Christi, Leipzig: St. Benno-Verlag, 1958.

GUARDINI Romano: O duchu liturgie, Praha: Česká křesťanská akademie, 1993.

HEIM Maxmilian Heinrich: Joseph Ratzinger – Kirchliche Existenz und existentielle Theologie. Eklesiologische Grundlinien unter dem Anspruch von *Lumen gentium*, Zweite korrigierte und ergänzte Auflage, Frankfurt am Main: Peter Lang, 2005.

JAN PAVEL II.: Redemptor hominis, Praha: Zvon, Praha, 1996.

KASPER Walter: Das Wesen des Christlichen, in: ThRv 65 (1969) 182–188.

KASPER Walter: Jesus der Christus, Leipzig: St. Benno-Verlag, 1981.

KASPER Walter: Theorie und Praxis innerhalb einer theologia crucis. Antwort auf J. Ratzingers „Glaube, Geschichte und Philosophie“, in: Hochland 62 (1970) 152–159.

Katechismus katolíckej cirkve, Praha: Zvon, 1995

KONGEGATION FÜR DIE GLAUBENLEHRE: Instruktion über einige Aspekte der „Theologie der Befreiung“, Zweite verbesserte Auflage, Bonn: Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, 1984.

KONGREGACE PRO NAUKU VÍRY: Deklarace *Dominus Iesus*. O jedinečnosti a spásonosné universalitě Ježíše Krista a církve, Praha: Sekretariát ČBK, 2000.

KRIEG Robert A.: Kardinal Ratzinger, Max Scheler und eine Grundfrage der Christologie, in: ThQ 160 (1980) 106–122.

NACHTWEI Gerhard: Dialogische Unsterblichkeit. Eine Untersuchung zu Joseph Ratzingers Eschatologie und Theologie, Leipzig: St. Benno – Verlag, 1986.

PBK: Bible a christologie, Praha: Krystal, 1999.

PBK: Výklad bible v církvi, Praha: Zvon, 1996.

PESCH Rudolf: Das Markusevangelium, sv. 1, Freiburg i. Br.: Herder, 1977.

- POKORNÝ Petr: Ježíš Nazaretský, Historický obraz a jeho interpretace, Praha: OIKOYMENH, 2005.
- POKORNÝ Petr: Vznik christologie, Praha: Kalich, 1988.
- POSPÍŠIL Ctirad Václav: Benedikt XVI. a příští léta Kristovy církve očima jednoho teologa, in: *Universum* 3 (2005) 41–43.
- POSPÍŠIL Ctirad Václav: Bůh Otec a kenóze Syna, in: *Teologická revue* 1–2 (2000) 92–101.
- POSPÍŠIL Ctirad Václav: Duch svatý a kříž Ježíše Nazareta, in: *MKR Communio* 3 (1998) 224–244.
- POSPÍŠIL Ctirad Václav: Hermeneutika mystéria. Struktury myšlení v dogmatické teologii, Praha – Kostelní Vydří: Krystal OP – Karmelitánské nakladatelství, 2005.
- POSPÍŠIL Ctirad Václav: Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel, třetí doplněné vydání, Praha – Kostelní Vydří: Krystal OP – Karmelitánské nakladatelství, 2006.
- POSPÍŠIL Ctirad Václav: Maria – mateřská tvář Boha, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004.
- POSPÍŠIL Ctirad Václav: Otec a kříž Ježíše z Nazareta, in: *Teologický sborník* 4 (1996) 46–62.
- ROLLET Jacques: *Le cardinal Ratzinger et la théologie contemporaine*, Paris: Les Édition du Cerf, 1987.
- SCHILSON Arno, KASPER Walter: *Christologie im Präsens, Kritische Sichtung neuer Entwürfe*, Freiburg i. Brsg: Herder, 1977.
- SCHÖNBORN Christoph: *Ikona Krista. Teologické východiska*, Bratislava: Vydavateľstvo Oto Németh, 2002.
- TICHÝ Ladislav: Bůh náš Otec. Svědectví Nového zákona, in: *MKR Communio* 2 (1997) 171–181.
- ULRICH Lothar: Hypostatická unie, in: BEINERT Wolfgang (a kol.): *Slovník katolické dogmatiky*, Olomouc: MCM, 1994, 109–115.
- ULRICH Lothar: Satisfakční teorie, in: BEINERT Wolfgang (a kol.): *Slovník katolické dogmatiky*, Olomouc: MCM, 1994, 305–306.
- VERWEYEN Hansjürgen: *Joseph Ratzinger – Benedikt XVI. Die Entwicklung seines Denkens*, Darmstadt: Primus Verlag, 2007.
- Bibliografie Josepha Ratzingera, <http://www.teol.de/nopublic/bi-ratzi.htm>, (26. 4. 2007).

Anglická anotace

The Christology in the work of Joseph Ratzinger

Pavel Frývaldský

This thesis presents an analysis of the significant Christological works of Joseph Ratzinger. The aim of this work is to find and examine the constant features and development of Ratzinger's Christological reflection. The comparative analysis of his work was done from two points of view: the work of Ratzinger during his academic engagement and the work of Ratzinger as Cardinal and head of the Congregation for the Doctrine of the Faith.

In a diachronic analysis we examine biblical sources, quotations of Fathers, medieval authors and present-day theologians. In the diachronic analysis we research these areas of interest: Christological titles, the theology of incarnation, the mystery of Jesus' life, the theology of the cross and the interpretation of resurrection. From the analysis of the Christological titles we learned, which titles Ratzinger considers to be important, how he comprehends them and how he elaborates on the question of origination. In the analysis of theology of incarnation we can see an expression of the relation between incarnation and the cross, Christ centrism, reflection of the hypostatic union. The examination of the mystery of the life of Jesus explains the conception of the pre-paschal Jesus. The analysis of the theology of the cross is directed at the author's comprehension of the aspect of redemption and apocalypse and his entire conception of salvation.

The thesis begins with a short biography of Joseph Ratzinger and ends with his bibliography.

Key words:

- Christology
- Soteriology
- Joseph Ratzinger
- Incarnation
- Cross

Počet znaků (včetně mezer a poznámek pod čarou): **232 123**